

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mersiye ŞALLI KOÇ

KAYGUSUZ ABDAL'IN SARAYNÂME ADLI ESERİNDE TASAVVUF
ANLAYIŞI

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mersiye ŞALLI KOÇ

KAYGUSUZ ABDAL'IN SARAYNÂME ADLI ESERİNDE TASAVVUF
ANLAYIŞI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÖZTÜRK

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Mersiye Şallı KOÇ'un bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ahmet ÖGKE (İmza)

Üye (Danışman) : Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÖZTÜRK (İmza)

Üye : Doç. Dr. Melek DİKMEN (İmza)

Üye : (İmza)

Üye : (İmza)

Tez Başlığı: Kaygusuz Abdal'ın Saraynâme Adlı Eserinde Tasavvuf Anlayışı

Tez Savunma Tarihi : 23/12/2022

Mezuniyet Tarihi :05/01/2023

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kaygusuz Abdal’ın Saraynâme Adlı Eserinde Tasavvuf Anlayışı ” adlı çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

.../.../2022

Mersiye ŞALLI KOÇ

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

12/12/2022

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Mersiye Şallı Koç
Öğrenci Numarası	20195249020
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Ü. Şeyda ÖZTÜRK
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Kaygusuz Abdal'ın Saraynâme Adlı Eserinde Tasavvuf Anlayışı
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1978971902
Rapor Tarihi	12-Ara-2022 12:15PM
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 11 Alıntılar dahil: % 22

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 123 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Danışman Öğretim Üyesi
Dr. Öğr. Ü. Şeyda ÖZTÜRK

İmza

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	İ
KISALTMALAR LİSTESİ.....	İV
ÖZET.....	V
SUMMARY.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Kaygusuz Abdal'ın Hayatı	7
1.1.1.Doğumu, Adı, Memleketi ve Yaşadığı Dönem	8
1.1.2.Menkıbevî Hayatı	9
1.1.3.Hocasından İcâzetnâme Alışı	13
1.1.4.Hicâz'a Yolculuğu	14
1.1.5.Kasrû'l Ayn Tekkesi.....	16
1.1.6.Hac Yolculuğu ve Dönüşü.....	17
1.1.7.Vefâtı ve Kabri	18
1.1.8.Kaygusuz Abdal'ın Mensup Olduğu Tasavvufi Gelenek.....	19
1.1.8.1.Bektâşîyye'ye Mensubiyeti Hakkında Görüşler	19
1.1.8.2.Yeseviyye ve Bektâşîyye'ye Mensubiyeti Hakkında Görüşler	21
1.1.8.3.Vefâiyye, Kalenderiyye ve Melâmetiyye'ye Mensubiyeti Hakkında Görüşler	22
1.1.9.Kaygusuz Abdal'ın Tasavvufi Kimliği.....	23
1.2.Kaygusuz Abdal'ın Eserleri	24
1.2.1. Manzum Eserleri.....	24
1.2.1.1.Dîvân.....	24
1.2.1.1.1.Gevhernâme	25
1.2.1.1.2.Dolabnâme	26
1.2.1.1.3.Salâtnâme	26
1.2.1.1.4.Minbernâme	27
1.2.1.1.5.Gülistân	27
1.2.1.2. Mesneviler	28
1.2.1.2.1.Mesnevî-i Baba Kaygusuz	28
1.2.1.2.2.Mesnevî-i Sâni	29

1.2.1.2.3.Mesnevî-i Sâlis.....	29
1.2.2.Mensur Eserleri.....	29
1.2.2.1.Budalânâme	29
1.2.2.2.Kitâb-ı Miglâte (Mugâlata).....	30
1.2.2.3.Vücûdnâme	30
1.2.2.4.Risâle-i Kaygusuz Abdal	31
1.2.3.Manzum ve Mensur Karışık Eserler	31
1.2.3.1.Dil-güşâ.....	31
1.2.3.2.Saraynâme.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN SARAYNÂME ADLI ESERİ

2.1.Saraynâme Nüshaları.....	33
2.1.1.Marburg / Derviş Ali Horasânî Nüshası	33
2.1.2.Nevşehir Hacı Bektaş / Veliyettin Ulusoy Nüshası.....	33
2.1.3.Ankara Genel Kitaplığı / Derviş Nazif Nüshası	33
2.1.4.Süleymaniye Genel Kitaplığı.....	33
2.1.5.Ankara Genel Kitaplığı.....	33
2.2.Türk İslâm Edebiyatında Saray Metaforu	34
2.2.1.Türk Tasavvuf Edebiyatında Saray Metaforu	34
2.2.2.Kaygusuz'un Eserlerinde ve Saraynâme'de Saray Metaforu	36
2.3.Saraynâme'de Geçen İman ve İbâdet Esasları	42
2.3.1.İman Esasları	42
2.3.1.1.Tevhîd	42
2.3.1.2.Nübüvvet.....	45
2.3.1.3.Kitaplara İman	48
2.3.1.4.Meleklerle İmân	49
2.3.1.5.Âhirete İmân	50
2.3.2.İbâdet Esasları.....	51
2.4.Saraynâme'de Tasavvufi Düşünce	53
2.4.1.Seyr u Sülûk Kavramları	53
2.4.1.1.Tarîkat –Yol- Sülûk	53
2.4.1.2.Mürşid-i Kâmil – İnsân-ı Kâmil- Yol Eri	56
2.4.1.3.Mürîd- Sâlik – Tâlîb	58

2.4.2.Makâmlar – Haller.....	61
2.4.2.1.Mücâhede-i Nefs.....	61
2.4.2.2.Uzlet.....	64
2.4.2.3.Havf u Recâ	65
2.4.2.4.Zühd- Takvâ.....	65
2.4.2.5.Sabır	67
2.4.2.6.Şükür.....	68
2.4.2.7.Sıdk	69
2.4.2.8.Hilm	71
2.4.2.9.Edeb	71
2.4.2.10.Yakîn.....	73
2.4.2.11.İlm	74
2.4.2.12.Hikmet	76
2.4.2.13.Kerâmet.....	79
2.4.2.14.Aşk.....	80
2.4.2.15.Sır.....	84
2.4.2.16.Keşf.....	86
2.4.2.17.Ma’rifet	88
2.4.2.18.Hakîkat.....	91
2.4.2.19.Fenâfillah	92
2.4.2.20.Cem’	95
2.4.2.21.Vahdet.....	97
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	103
Ö Z G E Ç M İ Ş.....	110

KISALTMALAR LİSTESİ

(a.s.)	: aleyhisselâm
bknz.	: bakınız
b.s.	: baskı
Byt.	: Beyit
b.	: bin (oğlu)
C.	: Cilt
çev.	: çeviren
drl.	: derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
d.	: Doğum Tarihi
ed.	: Editör/Editörler
Ens.	: Enstitü
h.n.	: Hadis No
Hzl.	: Hazırlayan / Hazırlayanlar
H.z.	: Hazret-i
h.	: hicri
ktp.	: kitap
m.	: milâdî
nu.	: numara
ö.	: ölüm tarihi
(s.a.v.)	: sallallâhü aleyhi ve sellem
s.	: sayfa
ss.	: sayfalar
sy.	: sayı
thk.	: tahkik, tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri
Y.L.	: Yüksek Lisans

ÖZET

Bu araştırmada Alevi-Bektâşî edebiyatının kurucusu olarak bilinen ve XIV. yy'ın ikinci yarısı ile XV. yy'ın ilk yarısında yaşamış olan mutasavvıf- şâir Kaygusuz Abdal'ın *Saraynâme* isimli eseri incelenecektir. Çalışma iki ana bölümde ele alınacaktır. İlk bölümde Kaygusuz Abdal'ın hayatı ve eserleri, ikinci bölümünde ise çalışmanın ana eksenini oluşturan *Saraynâme*'nin tasavvufî açıdan tahlili yapılacaktır. *Saraynâme* içerisinde yer alan tasavvufî kavramlar belirli bir usul ile tespit edilecek ardından da tasnife tabi tutularak tasavvuf perspektifinden açıklanacaktır. Ayrıca Kaygusuz Abdal'ın *Saraynâme* dışındaki eserleri de incelenerek mensup olduğu gelenek ve tasavvuf anlayışı ortaya konulacaktır. Buradan hareketle eserlerinde gözüken Kaygusuz Abdal profilinin İslâm tasavvuf çizgisindeki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Kaygusuz Abdal, Saraynâme, Vahdet-i Vücûd, şehadet Âlemi (Dünya), Tasavvuf

SUMMARY

THE UNDERSTANDING OF SUFİZM İN KAYGUSUZ ABDAL'S WORK NAMED SARAYNÂME

In this study, he is accepted as one of the founders of Alevi-Bektashi literature and XIV. the second half of the century and the XV. the work named Saraynâme of the poet-sufi Kaygusuz Abdal, who lived in the first half of the century, will be examined. The study will be discussed in two main parts. In the first part, Kaygusuz Abdal's life and works, and in the second part, Saraynâme, which constitutes the main axis of the study, will be analyzed from a mystical point of view. The mystical concepts in the Saraynâme will be determined with a certain method and then classified and explained from the perspective of sufizm. In addition, Kaygusuz Abdal's works other than Saraynâme will be examined and his tradition and understanding of sufizm will be revealed. From this point of view, it will be tried to reveal the common and different aspects of Kaygusuz Abdal's profile, which appears in his works, with Kaygusuz in today's sufizm perception.

Keywords: Kaygusuz Abdal, Saraynâme, Vahdet-i Vücûd, Shadet Âlemi (World), Sufizm

ÖNSÖZ

“Rahmân ve Râhîm olan Allah’ın adıyla”

Hamdın her türlü bizi hayra sevkeden, bereketli çalışmalar yapmaya dair bize imkanlar veren ve ilim yolunda bizlere fırsatlar sunan Allah-ü Teâlâ’ya mahsustur. Salât ve selâm kendisine ümmet olma şerefine nâil olduğumuz efendimiz Muhammed Mustafâ (SAV)’e ve onun güzide ashâbınadır...

Ortak manevi ve kültürel hayatımızı ilgilendiren bir çok müellifin ve eserin hayat bulduğu Anadolu coğrafyasında mutasavvıf ve şair kimliğiyle ön plana çıkan ve Alevî-Bektaşî edebiyatının öncülerinden birisi olarak bilinen Kaygusuz Abdal’ın *Sarayname*’si bu çalışmada tasavvufi bir perspektiften incelenmiştir. *Saraynâme* içerisinde saray metaforuyla birlikte iman ve ibâdet esaslarının ele alınması, seyr u sulûk kavramları ile bazı makâm ve hâllerin nazım ve nesirlerle işlenmesi hem eseri hem de müellifi, edebî ve tasavvufi bir kimliğe taşımıştır. Kaygusuz Abdal’ın ilim sâhibi mutasavvıf kimliğini ön plana çıkaran bu çalışma giriş ve iki ana bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde hayatı ve eserleri incelenmiş, ikinci bölümde de eserin tasavvufi muhtevası ele alınmıştır. Milli kültür hazinemize katkı sunması amacıyla yaptığımız bu çalışmada;

Her türlü destek ve yardımlarını benden esirgemeyen başta sevgili danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Şeyda Öztürk hocama ve yüksek lisansa yönelmemde etki ve tesiri bulunan Doç. Dr. Melek Dikmen hocama teşekkürü borç bilirim. Gerek ders gerek tez döneminde bilgi ve tecrübeleriyle çalışmama katkı sunan Prof. Dr. Ahmet Ögke, Doç. Dr. Mehmet Şahin ve Prof. Dr. Rifat Okudan hocalarıma, özellikle teknik destek konusunda her türlü yardım ve gayretini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Yurtseven hocama, kaynak temini konusunda istifâde ettiğim Prof. Dr. Abdurrahman Güzel hocama teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmamın başından sonuna kadar maddî ve manevî her türlü desteğini benden eksik etmeyip gösterdiği güven ve hoşgörüsüyle motive olmamı sağlayan kıymetli eşim Hasan Koç’a, dualarını benden eksik etmeyen annem Bahriye Şallı ve babam Bekir Şallı’ya, istemeyerek de olsa vaktinden aldığı biricik kızım Erva Sâra Koç’a şükranlarımı sunarım. Küçük de olsa çalışmamın tasavvuf ilmine katkı sağlaması ümidiyle...

Mersiye ŞALLI KOÇ

Antalya 2022

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada Alevî-Bektâşî Edebiyatı'nın kurucusu olarak bilinen, şâir ve mutasavvıf kimliği ile de ön plana çıkan Kaygusuz Abdal'ın, *Saraynâme* isimli eseri tahlil edilerek *Saraynâme* içerisinde yoğunlukla işlenen tasavvufî kavramların tespiti ve Kaygusuz Abdal'ın söz konusu kavramlarla ilgili kanâatleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Eserin muhtevası ve müellifin diğer eserleri de dikkate alınarak Kaygusuz Abdal'ın tasavvufî kimliği tespit edilecek ve İslâm tasavvuf geleneği ile bağlantılarının izdüşümleri aranacaktır. Alevî-Bektâşî edebiyatında önemli bir yer tutan Kaygusuz Abdal'ın eserleri bağlamında îmân ve ibâdet esasları başta olmak üzere tasavvuf esaslarına yaklaşımının belirlenmesi hedeflenmektedir.

2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kaygusuz Abdal'ın mensup olduğu geleneğin ortaya çıkarılması ve tasavvufî kimliğinin tespit edilmesi, bu araştırmanın temel amaçlarındandır. Kaygusuz Abdal'ın Alevî-Bektâşî edebiyatı ile mündemiç bir şekilde anılmasından dolayı eserlerinin incelenmesi sonucunda; (i) tasavvufî şahsiyeti, (ii) İslâm tasavvuf geleneği ile bağlantısı, (iii) özellikle *Saraynâme* adlı eserinde yoğunlukla üzerinde durulan tasavvufî muhteva, (iv) günümüz Aleviliği ile mukayesesi gibi konuların gün yüzüne çıkarılması da bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Bu çalışmada Kaygusuz Abdal'ın tasavvufî ve edebi kimliğinin kendi eserleri bağlamında bilimsel bir perspektifle ele alınması hem İslâm tasavvuf geleneği hem de Alevi-Bektâşî kültürü açısından önem arz etmektedir. Özellikle İslâm geleneğine mensup bir şairin hem tasavvufî bir muhtevaya sahip eserler neşretmesi hem de Alevi-Bektâşî kültürü içerisinde yer yer İslâm geleneğinin dışında kalacak şekilde tasvir edilmesi sorunu *Saraynâme* eseri üzerinden tekrar bu çalışma ile incelenmiş olacaktır. Kaygusuz Abdal'ın, inanç ve düşünce yapısının İslâm tasavvuf çizgisindeki yerini tespit açısından da ayrı bir önemi

haizdir.

3.Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden keşfedici araştırma tekniği ile çalışmanın ekseni belirlenecek ardından elde edilen bilgilerle Kaygusuz Abdal'ın diğer eserlerinin yanı sıra *Saraynâme*'nin içeriği araştırılıp incelenmiştir. Literatür taraması yapılarak konu ile ilgili kaynaklar ana ve tâli kaynaklar başlığı altında tasnif edilmiştir. Daha sonra *Saraynâme* içerisindeki tasavvufî kavramlar tespit edilip, konularına göre tasnif edilmiştir. Ayrıca araştırmada betimleme, karşılaştırma, anlama ve tasvir etme metotları bir bütün olarak ele alınarak nitel çalışma yöntemiyle çalışma hazırlanmıştır. Dolaylı gözlem ve belgesel gözlem tekniklerine de yer yer başvurularak nitel araştırma ekseni desteklenmiştir. Özellikle belgesel yöntem tekniği kullanılarak dokümantasyon metodu ile çalışma konusuna ait veriler toplanmış ve karşılaştırmalar yapılarak konu ilgili yönleriyle betimlenmiştir.

4.Araştırmada Kullanılan Kaynaklar

4.1.Ana Kaynaklar

Çalışmanın ana kaynaklarını öncelikle Kaygusuz Abdal'ın kendi kaleminden çıkan eserler oluşturmaktadır. Bu kaynaklar çalışmada üç ana başlıkla tasnife tabi tutulmuştur. (i) Manzum eserlerinden¹; *Gevhernâme*², *Dolabnâme*³, *Salâtnâme*⁴, *Minbernâme*⁵, *Gülistan*⁶, *Divan*⁷ ve *Mesnevi*⁸, (ii) mensur eserlerinden⁹; *Budalânâme*¹⁰, *Kitâb-ı Miğlâte (Mugâlata)*¹¹,

¹ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.

² Kaygusuz Abdal, *Gevhernâme*, İstanbul, t.y., Süleymaniye Ktp, 19; Mehmet Akalın, "Kaygusuz Abdal'ın Gevher-nâme'si", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Ankara, Sevinç Matbaa, 1979, s. 189-197.

³ Kaygusuz Abdal, *Dolabnâme*, İstanbul, t.y., İstanbul Millet Ktp, 797; Mustafa Sever, *Kaygusuz Abdal Divan*, 2. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

⁴ Kaygusuz Abdal, *Salâtnâme*, Ankara, t.y., Ankara Genel Ktp, Nu:687.

⁵ Kaygusuz Abdal, *Minbernâme*, İstanbul, t.y., İstanbul Millet Ktp, 797.

⁶ Mustafa Sever, *Kaygusuz Abdal Gülistân*, Ankara: Barış Kitabevi, 2017.

⁷ Sever, *Kaygusuz Abdal Divan*.

⁸ Zeynep Oktay, *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*, Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü: Harvard University, 2013; Mehmet Fatih Uzun, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-İ Sâni Ve Mesnevî-İ Sâlis'i (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2015; Pınar Ersoy Özdoğru, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-İ Sâni Ve Mesnevî Sâlis'inde Tasavvuf Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Üsküdar Üniversitesi, 2020.

⁹ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.

¹⁰ Abdurrahman Güzel, "Budalânâme", *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, ss. 887-905; Burcu Erdem Yıldırım, *Kaygusuz Baba (Abdal)'nın Budalanâme Adlı Eserinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, 2011.

¹¹ Kaygusuz Abdal, *Kitâb-ı Miğlâte*, İstanbul, t.y., Süleymaniye Ktp, 411/2.

*Vücdnâme*¹², *Risâle-i Kaygusuz Abdal*¹³, (iii) manzum ve mensur karışık eserlerinden; *Dil-güşâ*¹⁴ ve çalışmanın ana konusu olan *Saraynâme*¹⁵ isimli eserler ana kaynakları oluşturmaktadır. Bu eserler hakkında detaylı bilgi ise Kaygusuz Abdal'ın eserleri bölümünde ayrı ayrı ele alınacaktır.

Hayatı hakkında başvurulmuş eserlerden ilki XVI. yy'da Kaygusuz'un vefatından bir buçuk asır sonra kayda geçmiş olan, Abdurrahman Güzel tarafından hazırlanan *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*¹⁶ ve *Bibliyografyası*¹⁷ isimli eserdir. Kitapta menâkıbnâmenin XVI. yy'da yazılmış olan orijinal metin baskısı ile edisyon kritikli metni bir arada verilmektedir. Nüsha farklılığı olan durumlar dipnotlarda belirtilmektedir. İkinci eser ise hayatı hakkında elde bulunan ana kaynaklar arasında en eski tarihe uzanan Rıza Nur'a ait 1935 yılı *Türk Bilik Revüsü*'nde bulunan *Gaybî Bey Kâhire'de Bektâşî Tekyesinde Bir Manüskırı*¹⁸ adlı eserdir. Bu çalışmada orijinal metnin ardından Türkçesi de verilmektedir.

Hayatı hakkında yararlanılan diğer kaynaklar ise; 1936 yılında basılan ve toplam IV ciltten oluşan Sadeddin Nüzhet Ergün'e ait olan *Türk Şairleri*¹⁹, 1939 yılında basılan Muhtar Yahya Dağlı'ya ait *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*²⁰, 1949 yılında basılan Vahit Lütfü Salcı'ya ait *Kaygusuz Hakkında Etütler I-V*²¹, ve 1953 yılında basılan Abdülbâki Gölpınarlı'ya ait *Kaygusuz Abdal-Hatayî-Kul Himmet*²², *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*²³ isimli eserlerdir. Asude Soysal Doğan tarafından derlenen Sadeddin Nüzhet Ergün'e ait *Bektâşî Şairleri ve Nefesleri*²⁴ isimli eser de faydalanılan kaynaklar arasındadır.

¹² Kaygusuz Abdal, *Vücdnâme*, İstanbul, t.y., Süleymaniye, 193/2; Rahime Özdem, *Kaygusuz Abdal'ın Vücd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, 2018.

¹³ Kaygusuz Abdal, *Risâle-i Kaygusuz Abdal*, İstanbul, t.y., İstanbul Belediye Ktp, 1102.

¹⁴ Kaygusuz Abdal, *Dil-güşâ*, çev. Güzel Abdurrahman, 2. bs., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017; Abdurrahman Güzel, "Dil-güşâ-i Kaygusuz Abdal", *Kaygusuz Abdal Külliyyâtı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, s. 1047-1121.

¹⁵ Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, İstanbul, t.y., Süleymaniye Ktp, 411/1; Abdurrahman Güzel, *Saraynâme*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

¹⁶ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

¹⁷ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Bibliyografyası*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1986.

¹⁸ Rıza Nur, "Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektâşî Tekyesinde Bir Manüskırı", *Türk Bilik Revüsü*, sy. 5 (1935).

¹⁹ Sadeddin Nüzhet Ergün, "Türk Şairleri", *Abdal Mûsâ*, İstanbul, 1945, c. 1.

²⁰ Muhtar Yahya Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, Maârif Kütüphanesi, 1939.

²¹ Vahit Lütfü Salcı, "Kaygusuz Abdal Hakkında Etütler I-V", *Türk Folklor Araştırmaları*, c. 1, sy. 1-5 (1949).

²² Abdülbâki Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal Hatayî Kul Himmet*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2013.

²³ Abdülbâki Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul, İnkilâp Yayınevi, 2004.

²⁴ Sadeddin Nüzhet Ergün, *Bektâşî Şairleri ve Nefesleri*, Ankara, Çolpan Kitap, 2017.

4.2. Tâli Kaynaklar

Kaygusuz Abdal'ın mensup olduğunu geleneği tespit edebilmek için hocası Abdal Mûsâ ve onun da hocası olan Hacı Bektâşî Velî'nin geleneğinin araştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda ele alınan en eski kaynak Âşık Paşazâde'nin *Tevârih-i Âli Osman*²⁵ isimli eseri 1299-1523 yıllarını kapsayan Osmanlı tarihi ve o dönemde yaşayan şahsiyetlerin anlatıldığı eserdir. Bir diğer eski kaynak ise Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*²⁶ isimli 1630-1685 yılları arasını kapsayan eseridir. 1934 yılında Mısır'daki son Bektâşî şeyhi olan Ahmed Sırrı Baba tarafından kaleme alınan *er-Risâletü 'l-Ahmediyye fî Târîhi 't-Tarîkati 'l-Aliyyeti 'l-Bektâşîyye*²⁷ ile Salih Çift'in *Ahmediyye Risalesi ve Nefesler*²⁸ isimli eser de kullanılan kaynaklar arasındadır.

Çalışmada faydalanılan tali kaynaklar arasında 1973 yılı *Türk Kültürü Dergisi* 'nde Mehmed Fuad Köprülü²⁹ ve 1976 yılı *Tarih Enstitüsü Dergisi* 'nde Şahabettin Tekirdağ'a³⁰ ait Abdal Mûsâ makaleleri de bulunmaktadır. Ayrıca Abdal Mûsâ hakkında detaylı bilgiler veren Adil Ali Atalay'a ait *Abdal Mûsâ Sultan ve Velâyetnâmesi*³¹ de çalışmanın kaynaklarındandır.

Kaygusuz Abdal'ın mezarı ile ilgili bilgiler ihtiva eden kaynaklar ise; 1948 basım Antalya Müze Müdürü Süleyman Fikri Erten'in *Antalya Tarihi*³², 1970 yılı VII. Türk Tarih Kongresi'nde bildiri sunan İlhan Akçağ'a ait *Abdal Mûsâ Tekkesi*³³ isimli makale, Mehmed Fuat Köprülü'nün *Mısır'da Bektâşîlik*³⁴ makalesi, Hasluck'un *Bektâşî Tedkikleri*³⁵ isimli eseri, Ahmet Yaşar Ocak'ın *Osmanlı Toplumunda Marjinal Sûfilik Kalenderîler*³⁶ ve *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*³⁷ ve son olarak da

²⁵ Âşık Paşazâde, *Âşık Paşazâde Osmanoğullarının Târîhi*, çev. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, İstanbul, Mas Matbaacılık, 2003.

²⁶ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi seyahatnamesi*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1986; Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, çev. Seyit Ali Kahraman, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.

²⁷ Ahmed Sırrı Dede Baba, *Risâlet 'ül-Ahmediyye fî Târîhi 't-Tarîgat 'il-Âliyet 'ül-Bektâşîyye*, Beyrut: eş-Şebâbi bi-Mısri, 1934.

²⁸ Salih Çift, *Ahmed Sırrı Dede Baba Ahmediyye Risalesi ve Nefesler*, İstanbul, Revak Kitabevi, 2013.

²⁹ Mehmet Fuat Köprülü, "Türk Kültürü Dergisi", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Abdal Mûsâ, sy. 124 (1973).

³⁰ Şahabettin Tekirdağ, *Teke-Eli ve Teke-Oğulları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1977.

³¹ Adil Ali Atalay, *Abdal Mûsâ Sultan ve Velâyetnamesi*, 6. bs., İstanbul, Can Yayınları, 1995.

³² Süleyman Fikri Erten, *Antalya Tarihi Üçüncü Kısım*, Antalya, 1948.

³³ İlhan Akçağ, "Abdal Mûsâ Tekkesi", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972, ss. 360-373.

³⁴ Fuat Köprülü, "Mısır'da Bektâşîlik", *Türkiyat Mecmuası*, c. 6 (2010), s. 13-39.

³⁵ F. R. Haslok, *Bektâşîlik Tedkikleri*, çev. Ragıp Hulûsi, 2. İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Marjinal Sûfilik Kalenderîler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Abdurrahman Güzel'in *Kaygusuz Abdal Külliyyati*³⁸ isimli eseridir. Orhan Fuad Köprülü'nün "Abdal Mûsâ"³⁹, Nihat Azamat'ın "Kaygusuz Abdal"⁴⁰ adlı ansiklopedi makalesi de yararlanılan kaynaklar arasındadır.

4.3. Tezler, Dergiler ve Makaleler

Tezler bölümünde başvuru alan çalışmaların ilki Neslican Akman'ın *Kaygusuz Abdal (Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri)*⁴¹ isimli yüksek lisans tezidir. Kaygusuz Abdal'ın eserlerini ele alan çalışmalar ise şu şekildedir; Ahmet Faruk Kemaloğlu'nun *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi Ve Velâyet-Nâme - Manâkıb-I Hümkâr Hacı Bektâş-ı Veli'de Mitoloji*⁴², Rahime Özdem'in *Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili*⁴³, Zeynep Oktay'ın *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli metin ve inceleme*⁴⁴, Pınar Ersoy Özdoğru'nun *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis'inde Tasavvuf Anlayışı*⁴⁵, Mehmet Fatih Uzun'un *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis'i (İnceleme, metin, dizin, tıpkıbasım)*⁴⁶, Burcu Erdem Yıldırım'ın *Kaygusuz Baba (Abdal)'nın Budalanâme adlı eserinin incelenmesi*⁴⁷, yer almaktadır.

Keşkül dergisinin "Bektâşîyye" konulu 22. sayısında yer alan Hayâtî Bice'ye ait, Ahmed Yesevî Hacı Bektâş İlişkisi⁴⁸, Mustafa Tatçı'ya ait *Bektâşî Dervîşi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal*⁴⁹, Salih Çift'e ait *Mısır'daki Son Bektâşî Tekkesi*⁵⁰, makaleleriyle Mehmet

³⁷ Ahmet T. Karamustafa, "Yesevilik, Melâmetilik, Kalenderilik, Vefâ'ilik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 67-95.

³⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyati*.

³⁹ Mehmet Fuat Köprülü, "Abdal Mûsa", *Türk Kültürü*, sy. 124 (1973), s. 198-207.

⁴⁰ Nihat Azamat, "Kaygusuz Abdal", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, 2002, c. 25, s. 74-76.

⁴¹ Neslican Akman, *Kaygusuz Abdal (Hayatı, Eserleri Ve Düşünceleri)*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, 2019.

⁴² Ahmed Faruk Kemaloğlu, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi Ve Velâyet-Nâme - Manâkıb-I Hümkâr Hacı Bektâş-ı Veli'de Mitoloji*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2016.

⁴³ Özdem, *Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili*.

⁴⁴ Oktay, *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*.

⁴⁵ Özdoğru, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni Ve Mesnevî Sâlis 'inde Tasavvuf Anlayışı*.

⁴⁶ Uzun, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni Ve Mesnevî-i Sâlis 'i (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)*.

⁴⁷ Yıldırım, *Kaygusuz Baba (Abdal)'nın Budalanâme Adlı Eserinin İncelenmesi*.

⁴⁸ Hayati Bice, "Ahmed Yesevî Hacı Bektâş İlişkisi", *Keşkül*, sy. 22 (2012), s. 12-15.

⁴⁹ Mustafa Tatçı, "Bektâşî Dervîşi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal", *Keşkül*, sy. 22 (2012), s. 24-31.

⁵⁰ Salih Çift, "Mısır'daki Son Bektâşî Tekkesi", *Keşkül*, sy. 22 (2012), s. 86-96.

Akalın'ın *Kaygusuz Abdal'in Gevher-nâme'si*⁵¹ ve Hatice Çubukçu'nun *Bâciyân-ı Rûm ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri*⁵² adlı makaleler de yararlanılan kaynaklar arasındadır.

⁵¹ Akalın, "Kaygusuz Abdal'in Gevher-nâme'si", s. 189-97.

⁵² Hatice Çubukçu, "Bâciyân-ı Rûm ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy. 5 (2015).

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Kaygusuz Abdal'ın Hayatı

Alevî-Bektâşî edebiyatının kurucusu olarak bilinen Kaygusuz Abdal, mutasavvıf ve şâir kimliği ile ön plana çıkmıştır. Onun mutasavvıf kimliğini ön plana çıkaran argümanlar ise, hocası Abdal Mûsâ'nın⁵³ Moğol istilasıyla birlikte Hoy'dan Anadolu'ya gelen Horasan erenlerinden olması⁵⁴, ile Kaygusuz Abdal'ın Divân muhtevasının tasavvufu doğrudan ilişkili bir içeriğe sahip olmasıdır.

Tarihî kaynaklarda çok fazla bilgiye rastlanmamakla birlikte Kaygusuz Abdal'ın hayatı hakkındaki verilere, kendi kaleminden çıkan eserlerden ve *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*'nden ulaşmaktayız. Menâkıbnâmeler evliyâullahın özellikle kerâmetleriyle ilgili hayat hikâyelerinin yer aldığı eserlerdir⁵⁵. Çalışmada bahsi geçen *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi* de onun vefatından bir buçuk asır sonra yazıya geçirilmiştir. Günümüzde bu *Menâkıbnâme*'nin farklı nüshaları bulunmaktadır. Bunlardan Abdurrahman Güzel⁵⁶, Rıza Nur⁵⁷ ve Vahit Lütfi Salcı⁵⁸ nüshalarında Kaygusuz'un, Mısır'dan sonra tekrar Elmalı'ya dönerek Abdal Mûsâ ile buluşmakta olduğu ifade edilirken, Mehmet Fuat Köprülü⁵⁹ ve Muhtar Yahya Dağlı⁶⁰ nüshalarında Kaygusuz'un Mısır'dan geriye dönmediği bilgisi yer almaktadır. Bu çalışmada Kaygusuz Abdal'ın

⁵³ Sadeddin Nüzhet Ergün, "Türk Şairleri", *Abdal Mûsâ*, İstanbul, 1945, c. 1, s. 169. Mesnevisinde zikrettiği "Abdal Mûsâ'ya kul oldı candan Çekdi elini iki cihandan" beyti ile Abdal Mûsâ'nın müridi olduğunu te'kid etmektedir. Beyit Marburg nüshasındageçmektedir. Bknz. Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, s. 52.

⁵⁴ Atalay, *Abdal Mûsâ Sultan ve Velâyetnamesi*, s. 124. Abdal Mûsâ Sultan, Hacı Bektâşî Veli'nin amcası olan Haydar Ata'nın oğlu olan Hasan Gazi'nin oğludur. 40 müridi ile birlikte Horasan Hoy şehrinden Anadolu'ya gelmiştir. XIV. yy'ın ünlü erenlerindedir.

⁵⁵ Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, 2004, c. 29., s. 112-14.

⁵⁶ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, s. 132.

⁵⁷ Nur, "Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektâşî Tekyesinde Bir Manûskırı", s. 84.

⁵⁸ Salcı, "Kaygusuz Abdal Hakkında Etütler I-V".

⁵⁹ Köprülü, "Abdal Mûsâ", s. 198-207.

⁶⁰ Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, s. 33.

hayatı ele alınırken Abdurrahman Güzel tarafından hazırlanmış olan *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi* ve *Saraynâme* eserinden istifade edilmiştir⁶¹.

1.1.1.Doğumu, Adı, Memleketi ve Yaşadığı Dönem

Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı devir hakkında bilgi sahibi olsak da yapılan araştırmalar neticesinde doğum tarihi hakkında kesin bilgiye ulaşılamamıştır. Yaşadığı dönem hakkındaki bilgiye ise, Kaygusuz'un şeyhi olan Abdal Mûsâ'nın, 1326 yılında Orhan Gazi döneminde gerçekleşen Bursa'nın fethine katılmış olmasından hareketle ulaşılmaktadır. Bu bilgi yaşadığı dönem hakkında bilgi vermekteyken, doğum tarihi hakkında net bir tarih vermemektedir⁶². Bununla birlikte Kaygusuz'un *Dilgüşâ* adlı eserinde “İmdi bu derviş dahi Muhammed Mustafâ'nun sekkiz yüz yılında geldi”⁶³ ibaresi, bazı araştırmacılar tarafından doğum tarihi kabul edilmiş ve 1397-1398 yılları arasında doğduğuna dair görüşler serdedilmiştir⁶⁴. Rıza Nur ise bu ibârenin Kaygusuz'un Mısır'a geliş tarihini ifâde ettiğini belirtmiştir⁶⁵.

Mehmet Fuat Köprülü başta olmak üzere Sadeddin Nüzhet Ergün, Ahmet Sırrı Baba, Agâh Sırrı Levend gibi araştırmacılara ise tarihi bir belirlemeden ziyâde dönemselsel bir kabulde Kaygusuz Abdal'ın XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yy. ilk yarısında yaşadığını ifâde etmişlerdir⁶⁶. Abdülbâki Gölpınarlı da daha sonra bu görüşü benimseyenler arasına girmiştir⁶⁷.

Rıza Nur yaptığı hesaplamalar neticesinde Kaygusuz'un doğum tarihinin 741 yılına denk geldiğini ifâde etmektedir⁶⁸. Abdurrahman Güzel, Vasfi Mahir Kocatürk'ün daha farklı görüş ortaya koymak suretiyle iki farklı Kaygusuz Abdal görüşü olduğunu beyân etmekte, kendisi de yaptığı araştırmalar ve tespitler neticesinde Kaygusuz Abdal'ın doğum tarihinin H. 742-762 yılları arasında olduğunu ifâde etmektedir⁶⁹.

⁶¹ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999; Abdurrahman Güzel, *Saraynâme*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

⁶² Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, çev. Muharrem Tan, İstanbul, İz Yayıncılık, 2007, s. 31.; Köprülü, “Türk Kültürü Dergisi”, s. 198-207.

⁶³ Abdal, *Dil-güşâ*, s. 88.

⁶⁴ Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, ss. 25-28.; Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 49.

⁶⁵ Nur, “Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektâşî Tekyesinde Bir Manüskırı”, s. 78-90.

⁶⁶ Nur, “Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektâşî Tekyesinde Bir Manüskırı”; Köprülü, “Mısır'da Bektâşîlik”, s. 13-39.; Azamat, “Kaygusuz Abdal”, s. 74-76; Tatçı, “Bektâşî Dervîşi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal”, s. 24-31.

⁶⁷ Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, s. 172-173.

⁶⁸ Nur, “Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektâşî Tekyesinde Bir Manüskırı”, s. 90.

⁶⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Bibliyografyası*, s. 1. ; Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 57.

Doğum tarihi ve yaşadığı dönem hakkında tam bir ittifak bulunmasa da Menakıbnâme de geçen, “...ehl-i tarik içinde ma’ruf ve meşhur Dilgüşâ sahibi Kaygusuz Baba Sultan (k.s.) Alâiye Sancağı Beği'nin oğlu idi. Adına “Gaybî” derlerdi.”⁷⁰ ibaresinden hareketle Kaygusuz’un, Alâiye beyinin oğlu olup gerçek isminin Gaybî olduğu hususunda herhangi bir ihtilâfin olmadığı görülmektedir. Eski ismi Alâiye olan Antalya’nın Alanya ilçesi I. Aleaddin Keykubat tarafından 1221’de fethedilerek kurulmuştur. İbni Batuta *Seyahatname* adlı eserinde bu ilçeyi Alâyâ olarak ifade etmektedir⁷¹. Kaygusuz Abdal’ın *Minbernâme* adlı eserinde geçen bir beyit ise bu bilgiyi bize teyid etmektedir.

“Âşık olsam adum tenbel Alâyî
Eger sôfi isem dirler mürâyî⁷²”

Rıza Nur, beyitte geçen Alâyî kelimesinin Kaygusuz Abdal’ın memleketi olduğu görüşündedir. Ona göre beyitte geçen Alâyî kelimesi, Selçuklu padişâhı Alâeddin’in şehre ismini vermesiyle birlikte şehir önce Alay, daha sonra Alâyâ, en son olarak da Alanya ismiyle meşhur olmuştur. Beyitte geçen Alâyî kelimesi ile bu şehir kastolunmaktadır⁷³. Abdurrahman Güzel, bu kelimenin Kaygusuz’un asıl ismi olan Alâeddin Gaybî ismine nisbetle zikredildiğini⁷⁴ ifade etmektedir. Ona göre Bedreddin isminin Bedrî, Şemseddin isminin Şemsî ve Seyfeddin isminin Seyfî olarak kısaltılması gibi burada da Alâeddin ismi Alâyî olarak kısaltılmıştır⁷⁵.

1.1.2.Menkıbevî Hayatı

Abdurrahman Güzel *Menakıbnâme*’de ismi geçen Alâiye beyinin, Hüsameddin Mahmud Bey olduğunu, beyitte geçen Alâyî kelimesinin Alaâddîn Gaybî isminin kısaltması olduğunu ifade etmektedir. Hatta Güzel’e göre Kaygusuz’a Alaâddîn isminin verilmesi dedesi Alâiye emiri Alâeddîn bin Yusuf’a⁷⁶ nispetledir⁷⁷. Tahsili hakkında elimizde kesin veriler bulunmasa da Kaygusuz Abdal’ın eserleri başta olmak üzere

⁷⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menakıbnâmesi*, s. 90.

⁷¹ Ebû Abdullah Muhammed İbnü’l Battûta Tancî, *İbnü’l Battûta Seyehatnâmesi*, çev. Aykut A. Sâit, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010.

⁷² Ergun, *Bektâşî Şairleri ve Nefesleri*, s. 51.; Sever, *Kaygusuz Abdal Divan*, s. 206.

⁷³ Nur, “Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire’de Bektâşî Tekyesinde Bir Manûskırı”, s. 87.

⁷⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 61.

⁷⁵ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 61.

⁷⁶ Merçil Erdoğan, “Alâiye Beyliği”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1989, c. 2, s. 332-33.

⁷⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 59.

Menâkıbnâme'de geçen bilgiler dâhilinde ilmî şahsiyeti hakkında yorum yapmak mümkündür.

Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde Türk dilini kullanma konusundaki bilinçli tercihi dikkat çekmekle birlikte Arapça ve Farsça'ya hâkim bir mutasavvıf olduğu gözlenmektedir. Özellikle Farsça ve Türkçe ile birlikte kaleme aldığı *Dilgüşâ* isimli eseri bu yetkinliğine şahadet etmektedir. Türk diline hâkimiyeti ve tasavvufî istilahlara Türkçe karşılık bulma gayreti, dil konusunda onun farkındalık oluşturduğu alanlardan biridir. Nitekim *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâme*'sinde onun akıllı, âlim, âmil, ârif, kâmil, güçlü ve kuvvetli yapısından bahsedilmekte, çok kitap okuyup pek çok alanda dönem ilimlerini tahsil ettiği ifade edilmektedir. Güçlü yapısından dolayı 18 yaşlarındayken kimsenin onunla baş edemediğinden, ayrıca at üstünde silahşörlük, ok atmak ve kılıç kullanmak gibi saraya ait hüner ve yetenekler konusunda yaşadığı dönemde kendisine denk herhangi bir kimsenin olmadığından bahsedilmektedir⁷⁸.

Kaygusuz Abdal'a "Kaygusuz" mahlasının verilmesi ile ilgili *Menâkıbnâme*'de anlatılanlar özetle şu şekildedir: Gaybî Bey, 18 yaşlarında kendisine tâbi olan birkaç arkadaşı ile avlanırken bir âhu görür. Ok kabından çıkardığı oku nişan alıp âhuya fırlatır. Âhu sol koltuğunun altından yaralanıp kaçmaya, Gaybî Bey de arkasından kovalamaya başlar. Uzun bir kovalamacanın ardından âhu bir âsitânenin kapısına varır. Seyyid Abdal Mûsâ Sultan'a ait olan bu âsitânenin kapısında Gaybî Bey âhuyu aramaya koyulur. Âsitâne içindeki dervişler Gaybî Bey'in âhu aradığını duyunca âhudan haberdar olmadıklarını ifade edip durumu Abdal Mûsâ'ya bildirirler. Gaybî Bey'in yanına getirilmesini isteyen Abdal Mûsâ, Gaybî Bey'i görünce ona ne aradığını sorar. Gaybî Bey başından geçenleri Sultan Abdal Mûsâ'ya anlatınca, Abdal Mûsâ âhuyu neden bulmak istediğini sorar. Gaybî Bey attığı okun âhunun üzerinde kaldığını ifade eder. Abdal Mûsâ, Gaybî Bey'e attığı oku görünce tanıyıp tanımayacağını sorar. Gaybî Bey okunu tanıyacağını ifade ettikten sonra, Sultan Abdal Mûsâ sol kolunu kaldırarak, kolunun altında duran okun ona ait olup olmadığını sorar. Âhuya attığı okun Abdal Mûsâ'ya isâbet ettiğini ve kovaladığı âhunun da hakîkatte Abdal Mûsâ olduğunu öğrenen Gaybî Bey yaptığından utanıp, pişman olup bir müddet kendine gelemmez. Kendine geldiğinde de derhal Abdal Mûsâ'nın dergâhına yüz sürüp, özür dileyerek kalan ömrünü burada geçirmek istediğini ifade eder. Fakat Abdal Mûsâ, Gaybî Bey'e babasının rızası doğrultusunda dergâha kabul edileceğini söyler. Gaybî

⁷⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, s. 90.

Bey babasının artık Abdal Mûsâ Sultan olduğunu ve âsitâneden ayrılmayacağını ifade ettikten sonra, tekrar avcılık yapmaması hususunda uyarılarak dergâha kabul edilir. Dergâhta kendisine mürîdlik nişânesi olan bir post gösterilip edep ve erkân ile o posta oturur.

Menâkıbnâme'nin bundan sonraki kısmında Alâiye sancağı beyinin, oğlu Gaybî Bey'i aramasından bahsedilmektedir. Gaybî Bey âhunun peşinden gidince yol arkadaşları onu aramaya koyulurlar. Deryaları ovaları aşan yol arkadaşları sonunda beyzâdeyi dergâhta kıyafet değişmiş, posta oturmuş halde bulurlar. Refâkatçılar Gaybî Bey'i götürmek isteseler de Gaybî Bey babasının artık Abdal Mûsâ olduğunu, beylik nişânesi olan at ve şalvarını da alıp refâkatçilerin geriye dönmelerini talep eder. At ve şalvarı alan refâkatçiler Alâiye sancak Beyine durumu haber verirler. Durumdan hoşnut olmayan Sancak Beyi Teke Beyi'ne, Abdal Mûsâ'nın dört yüz mürîdî ile birlikte oğlu Gaybî Beyi alıkoyduğunu şikâyet ederek Teke Beyi'nden yardım ister. Teke Beyi bu yardım talebi üzerine en cengâver adamı olan Kılağılı İsâ'yı Gaybî Bey'i alıp gelmesi için âsitâneye gönderir. Dergâha ulaşan Kılağılı İsâ acele şekilde Abdal Mûsâ'nın yanına getirilmesini onu Teke Beyi'ne götürmek istediğini ifade eder. Dervişler Sultan Mûsâ'nın dervişleri ile birlikte sohbetinde olduğunu îzâh etseler de Kılağılı İsâ Sultan Mûsâ'nın ayağına getirilmesini ister. Konuşmaları duyan Sultan Mûsâ edepsiz tavırlarda bulunan bu kişinin Kılağılı İsâ olduğunu öğrendikten sonra onu hemen geldiği yere geri dönmesi hususunda ikaz eder. Bunları duymazdan gelen Kılağılı İsâ, atından inip Gaybî Bey'i kolundan zorla tutup götürebilmek için hamle yaptığı esnada sol ayağı atının üzengisine takılır. Ayağını üzengiden çıkarmak üzere hamle yapınca at korkup birden koşmaya başlar. At Kılağılı İsâ'yı yerden yere çarparak Teke Beyi'ne ulaştırır. En cengâver adamını parçalanmış vaziyette gören Teke Beyi duruma çok hiddetlenir. Bütün adamlarını toplayarak dergâha yakın bir yerde büyük bir ateş yakıp Sultan Abdal Musâ'yı yakmak için askerlerine emir verip gönderir.

Durum Abdal Musâ'ya mâ'lûm olunca yanına dervişlerini alıp 'Ya Allah' nâ'râları ile semâ ederek Teke Beyi'ni karşılamak üzere yola çıkar. Semâ ederek ateşin içinden geçip ateşi söndürürler. Ateşin tamamen sönmesiyle birlikte tekrar semâ ederek tekkeye doğru yola çıkarlar. Sultan Mûsâ yolda karşılarına çıkan "kara canavarın" Teke Beyi'nin ruhu olduğunu îzâh edip, tekkeye odun taşıyan Baltası Gedik isimli dervişin baltasıyla kara canavarı öldürmesiyle birlikte Teke Beyi de atından düşerek ölür. Askerlerin de dört bir tarafa dağıldığını gören Alâiye sancak Beyi pişman olup Sultan Abdal Mûsâ'nın

kerâmetine ve velâyetine tanıklık etmekle, sultandan af dilemek üzere yola çıkar. Haberi alan Sultan Abdal Mûsâ, dervişlerine tâ'rif ettiği, üç gün üç gece akacak olan bal ve yağ pınarlarından doldurtup getirtir. Gaybî Bey'in babası üç yüz askeriyle birlikte Sultan Abdal Musâ'dan af dileyip dergâha el yüz sürerek âsitânede üç gün misafir olurlar. Gaybî Bey babası ile görüşerek onun gönlünü alır. Âlâiye Beyi oğluna dualar ederek oğlu Gaybî Bey'i, Sultan Abdal Mûsâ'ya emânet edip oradan ayrılır. Babasının da rızasını alarak dergâhta derviş olarak yaşamını sürdüren Gaybî Bey'e hocası Abdal Mûsâ; "*Gaybî kaygudan rehâ buldun, şimdiden sonra Kaygusuz oldun*" diyerek Kaygusuz mahlasını verir⁷⁹. Kaygusuz Abdal hocasının kendisine verdiği bu ismi Divân'ında yer alan aşağıdaki beyitlerde şu şekilde ifâde etmektedir.

*"Dediler nâmi bunun Kaygusuz olsun
Seyr ol demde çeşmim kapağı"*⁸⁰

*Kaygusuz Abdal'dır adım vardır benim bir nemedim
Onu dahi oda salam dahi benim nem alalar"*⁸¹

*Kaygusuz Abdal'dır adım
'Aşkdır ezelde bünyâdım
Bu 'aşkıla 'acep midir
Abdal u ebrar olduğum"*⁸²,

Şiirlerinde kullandığı diğer mahlasları ise Sarâyî ve Alâyî'dir.

*"Aşık olsam adım Tenbel Âlâyî
Eğer sofu isem dirler Mürâ'i"*⁸³

*Sâhib-i nazar ol aç gözünü anla Sarâyî
İnsan hakikat sıfat-ı hayvândan âzâddır"*⁸⁴,

Abdülbâki Gölpınarlı, Kaygusuz Abdal'ın "*Sarâyî*" mahlasını kullanmasının sebebini önceki hayatında sancak beyinin oğlu olması ile ilişkilendirmektedir⁸⁵. Abdurrahman Güzel de Gölpınarlı'nın görüşüne katılarak "*Sarâyî*" mahlasını beyzâdelik

⁷⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, s. 9.

⁸⁰ Sever, *Kaygusuz Abdal Divan*, s. 264.

⁸¹ Sever, *Kaygusuz Abdal Divan*, s. 148.

⁸² Sever, *Kaygusuz Abdal Divan*, s. 62.

⁸³ Sever, *Kaygusuz Abdal Divan*, s. 99.

⁸⁴ Sever, *Kaygusuz Abdal Divan*, s. 119. "*Miskin Sarâyî kaldın, Nefsine bulunoldun, Senin hırs u hevesin, Dutdu seni fak gibi*" s.43

⁸⁵ Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal Hatayî Kul Himmet*, s. 14.

sürecinde yaşadığı saray ile irtibatlandırmaktadır⁸⁶. Çünkü Güzel İbn-i Batuta'nın *Seyahatnâme* adlı eserinde bahsettiği, Alâiye beylerinin içinde yaşadığı şehirden on mil uzaklıktaki sarayların,⁸⁷ Kaygusuz Abdal'ın “*Sarâyî*” mahlasını kullanmasına sebep olduğunu ifâde etmektedir. Vasfi Mahir Kocatürk ise Vize'ye bağlı Saray kasabasında farklı bir Kaygusuz Abdal olduğundan bahsetmekte, yaşadığı kasabadan dolayı kendisine “*Sarâyî*” denildiğini ileri sürmektedir⁸⁸. “*Alâyî*” mahlasını kullanması Alâiye sancak beyinin oğlu olmasına nisbet edilmektedir⁸⁹.

1.1.3.Hocasından İcâzetnâme Alışı

Menakıbnâme'de anlatıldığına göre Kaygusuz Abdal kırk yıl kadar hocası Abdal Mûsâ'ya hizmette bulunarak mertebe sahibi olur. Kırk yılın sonunda ise;

*“Cânumı yolına kurbân iderem ben
Belürsiz olıcak cân u cihânı niderem ben
Şey'en li'l-lâh benüm gıybetüme kılıç salan
Hercâyî yüze gülüci yârı niderem ben
Hayvân ü âdeme zencir yular dahi dayanmaz
Ehl-i târîki bin nefesde yederem ben
Hüsniün cemâlün görelî geldüm imana
Muhammedî'yem bu dîne ikrar iderem ben
Hâl diliyle icâzet ister Kaygusuz Abdal*

*Şâhum assı kıl kuşum uçdı giderem ben*⁹⁰” diyerek şeyhinden hacca gidebilmek için icâzet ister. Şeyhi Abdal Mûsâ hac için ona bir icâzet yazar. İcâzeti alan Kaygusuz Abdal hocasına olan aşk ve muhabbetinin gönlüne verdiği susuzluğu dindirmek için ayran yapıp icâzetini de parçalayıp içine atmak suretiyle ayranı içer. Bunu gören âsitânedeki diğer dervişler ise bu durumu hemen Abdal Mûsâ'ya haber verip şikâyette bulunurlar. Sultan Abdal Mûsâ ise hemen Kaygusuz Abdal'ı yanına çağırıp neden böyle yaptığını sorar.

Kaygusuz şeyhinin sözü olan icâzetini saklayacağı en kıymetli yerin kalbi olduğunu, bundan mütevellit de böyle bir davranışta bulunduğunu hocasına îzâh eder.

⁸⁶ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 62.

⁸⁷ İbnü'l Battûta Tancî, *İbnü'l Battûta Seyehatnâmesi*, c. 1, s. 573.

⁸⁸ Azamat, “Kaygusuz Abdal”, s. 74-76.

⁸⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 61.

⁹⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menakıbnâmesi*, s. 100.

Aldığı cevaptan oldukça hoşnut olan Abdal Mûsâ, Kaygusuz'a muhabbet nazarıyla bakıp diğerlerinin dışarıdan söylediğini sen içinden söylersin diyerek iltifatta bulunduktan sonra Kaygusuz'un gözünü, gönlünü mânâ denizine açar. O vakitten sonra ise Kaygusuz'un her sözü kitap gibi olur, onu sadece mânâ denizine giren âşıklar anlayabilir⁹¹.

Abdal Mûsâ hac yolcuğu için kırk dervişi Kaygusuz'a yoldaş eyleyip onlara hayır duaları ettikten sonra hac yolculuğuna uğurlar. Sabah namazı ile yola çıkan dervişler epey yol aldıktan sonra dinlenmek için bir kavağın altına otururlar. Heybelerinden çıkardıkları yiyecekleri yerken Kaygusuz, yoldaşlarına altında oturdukları kavak ağacının ne hoş bir çınar olduğundan bahsetmekte iken yoldaşları kendisine sözü geçen ağacın çınar ağacı olmayıp onun kavak ağacı olduğunu ifâde ederler. Kaygusuz Abdal kasıtlı olarak kavak ağacına çınar diyerek yoldaşlarını imtihan etmek istese de, aldığı cevaplar doğrultusunda, kendisine muhalefette olan bu yoldaşları ile yola devam etmeme kararı alarak geriye döner. Bu durum Abdal Mûsâ Sultan'a mâlûm olup kendine yeni yol arkadaşları vererek Kaygusuz ve arkadaşlarını tekrar hac yolculuğu için uğurlar. Kaygusuz yeni dervişleri ile tekrar aynı kavak ağacının altına gelip ağacın ne hoş çınar ağacı olduğunu söyleyince yoldaşları da bir ağızdan ona muvâfakat ederler. Bundan sonra Kaygusuz dervişlerinden birine ağaca çıkıp ağacı silkelemesini isteyince ağaçtan elmalar dökülür. Dervişler düşen elmaları yerken, bu elmalardan birazı ağacın altından akıp giderek âsitâneye ulaşan suyun içine düşer. Akan bu suyla âsitâneye ulaşan elmaları Abdal Mûsâ Sultan bulup dervişlerine dönerek, bunların Kaygusuz'un velâyet elmaları olduğunu haber eder. *Menâkıbnâme*'ye göre bundan sonra Kaygusuz ve yoldaşlarının Hicâz'a olan seyahatleri anlatılır.⁹²

1.1.4.Hicâz'a Yolculuğu

Kaygusuz ve arkadaşları Mısır'a ulaştıklarında padişâhın bir gözünün kör olduğunu öğrenince bir gözlerini pamuk ile kapatıp Kal'a yolunu kullanarak Mısır şehrine ulaştıklarında hâcib ile karşılaşırlar. Önden giden kırk arkadaşı hâcibe selam vermeden geçip giderler. En sonda gelen Kaygusuz'un hâcibe selam vermesiyle, Hâcib Kaygusuz'a evvela nereden geldiklerini sorar. Teke vilâyeti Abdal Mûsâ âsitânesinden geldiklerini öğrenince, önden giden arkadaşlarının kendisine neden selam vermediğini sorar. Kaygusuz âdetleri gereği selâmı nöbetle verdiklerini ve nöbet sırasının bugün kendisinde olduğundan

⁹¹ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, s. 101-102.

⁹² Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, s. 101-105.

dolayı diğerk arkadaşlarının selâm vermediğini îzâh eder. Hâcib son olarak Kaygusuz'a bu kadar körün bir araya gelerek neden Mısır'a geldiklerini sorar. Kaygusuz hâcibe hac yolculuğu için çıktıkları bu yolculukta, Yusuf Peygamber'in makâmını ziyaret amacıyla geldiklerini, zâhir gözü kapatıp batın gözünü açmak için de gözlerini pamuk ile kapattıklarını ifâde eder. Hâcib duyduklarını padişâha iletince, padişâh bu kimselerin gerçekten akıllı mı yoksa câhil mi olduklarını imtihan etmek ister. Vezir, bu kimselerin yemeğe çağrılıp önlerine; sapı üç karıştan fazla kaşıklar karşısında şaşırıp kalmaları sûretiyle câhil, şayet hiç şaşırmadan kaşıkları kullanabilmeleri durumunda âkil ve âlim olduklarının tespit edilebileceğini ifâde eder.

Kurulmuş olan bu sofraya ilk olarak Mısır beyleri ile âlimler ve zâhidler otururlar. Sofraya gelen bu uzun kaşıklar neticesinde ne yapacağını bir türlü bilemeyen ve yemeği ağızlarına götürmede muzaffer olamayan bu grup sessiz bir şekilde masadan kalkarlar. Daha sonra Kaygusuz Abdal ve arkadaşları yirmişer kişi masaya karşılıklı otururlar. Elleri aldıkları, sapları üç karıştan uzun olan kaşıklarla birbirlerine yedirmeye başlayınca imtihanlarında muvaffak olurlar.

Yemekten sonra padişâh, Kaygusuz ve arkadaşlarına, gözlerine neden pamuk kapattıklarını sorar. Kaygusuz; gittikleri bölgedeki padişâhın kurallarına uyup onun sayesinde bölgede bulunan Yusuf Peygamber'in makâmını ziyaret etmeyi düşündüklerini ifâde eder. Padişâhın sadece bir gözü dünyaya bakarken, kendilerinin iki gözle dünyaya bakmalarının saygısızlık olacağından bir gözlerini pamuk ile kapadıklarını îzâh eder. Aldığı cevap karşısında memnun ve mesrur olan, bir o kadar da hayrete düşen padişâh, Allah'ü Teâla'nın körlüğü kendisine takdir ettiğini ifâde ettikten sonra Kaygusuz ve arkadaşlarının gözlerindeki pamuğu çıkararak Yusuf Peygamber'in makâmını iki gözü açık seyrederek ziyaret etmelerini istirhâm eder.

Kaygusuz Sultan; kendilerinin sultana dua için ilticada bulunacaklarını, dualarının kabul edilerek padişâhın gözlerinin açılmasını Allah'tan niyaz ettiklerini ifâde eder. Dualar yapıp âminler ile mühürlendikten sonra Kaygusuz ve arkadaşları ellerini yüzlerine sürüp, Sultan'ın gözündeki pamuğu çıkarırlar. Biiznillahi Teâla gözleri görmeye başlayan Sultan, Kaygusuz Abdal'a; *"Ya Şeyh dile benden ne dilersen!"*⁹³ der. Kaygusuz Abdal dünya malından herhangi bir talebinin bulunmadığı sadece keşkölünü dolduracak yağ ve bal

⁹³ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 43.

istediğini beyân eder. Padişâhın emriyle kilerci derhal keşkülleri doldurmak için kalkar, fakat kilerdeki bütün yağ ve balları keşküllere kattığı halde keşkülleri bir türlü dolduramadığını acziyetle padişâha haber verir. Padişâh, kiler emirine, keşkülü getirerek erenlerden özür dilemesini, bu vakitten sonra o keşkülün doldurulamayacağını söyler. Kaygusuz Abdal'ın bu kerâmeti neticesinde bütün emirler, vezirler, fakihler, âlimler ve velîler onun gerçek bir er olduğunu idrak ederler. Padişâhla vedalaşıp dervişleriyle birlikte Nil nehri kenarına gelen Kaygusuz Abdal kırk gün burada kalır. Durumu haber alan Mısır padişâhı askerlerine kasr-ı âlî⁹⁴ bina yapmalarını emreder. Yapılan binaya “*Kasr-ı bü'l-Ayn*” ismi verilir.

1.1.5.Kasr-ı Ayn Tekkesi

İsmi zikredilen bu tekke hakkında ihtilaflar bulunmaktadır. Rıza Nur, mevzu ettiği el yazmayı yazan müellifin bu tekkede oturduğunu ifâde etmektedir. Müellif bu tekkenin pencerelerinin adedini ve bahçesini tâ'rif ettikten sonra Yavuz Sultan Selim'in de bu tekkede ikâmet ettiğini belirtmektedir. Yavuz Sultan Selim'in oturduğu yere bir bayrak dikilip onun hemen altında Yavuz'a ait seccade üzerinde rahle ve mushafın bulunduğunu ayrıca Yavuz Selim'in kesesinden çıkan kubbeye saplanmış oklar bulunduğu bilgisini de vermektedir.

Kapının üstünde bulunan “*Seb'a ve semane miete rebû'l-âhir fî yevmi'l erbea külle yevmin elfe derâhime mûsârraf*” ibâreli yazının yanı sıra içeriye girdikten sonra iki tarafta yer alan ak mermerli sütundan da bahsetmektedir⁹⁵.

Abdurrahman Güzel nüshasında da benzer bilgiler tekrarlanmakta, ek olarak saray ölçüleriyle birlikte tavsif edilmekte ve tekkenin içinde bulunan Battal Gazi'nin çizmesinden de bahsedilmektedir⁹⁶. Mehmet Fuat Köprülü ve Muhtar Yahya Dağlı'ya göre Kaygusuz, Mısır'dan dönmeyip burada vefat etmektedir.⁹⁷

⁹⁴ Yaşar Çoruhlu, “Kasır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, c. 24, s. 555-58. Hükümdarların kullanımına ayrılmış saray yahut da saraya bağlı yapıdır.

⁹⁵ Nur, “Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektâşî Tekyesinde Bir Manüskırı”, s. 85.

⁹⁶ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyesi*, s. 44.

⁹⁷ Muhtar Yahya Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, Maarif Kütüphanesi, 1939, s. 33.; Mehmet Fuat Köprülü, “Türk Kültürü Dergisi”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Abdal Musa, sy. 124 (1973), s. 202-207.

1.1.6.Hac Yolculuğu ve Dönüşü

Kaygusuz arkadaşlarıyla beraber Mısır'dan ayrılıp Beytullah'a doğru yola çıkarlar. 40 gün boyunca akşama kadar yürüyüp akşam şehre ulaşım ihtiyaçları karşılayıp istirahat etmek, sabah kalktıklarında da tekrar sahrada olmak suretiyle yolculuk ederler. Her ne kadar bu durum onların teaccübüne gitse de memnûn ve mesrûr olurlar. Sonunda hac vaktinde Kâbe'ye ulaşım haccederler. Hac vazifelerini yerine getirdikten sonra âl-i Resulüllah'ın huzuruna varırlar. Kaygusuz Abdal *Gevher-name* isimli eserini burada kaleme alır. Yedi gün burada kaldıktan sonra dönüş yoluna geçip Şam, Kutayfa, Karye-i Nebek güzergâhından Humus kalesine ulaşırlar. Burada Halid b. Velid ve Baba Amr'ı ziyaret ettikten sonra Hama Kalesi'ne gelip Asi nehri üzerine istirahat ederler. Kaygusuz Abdal kaleye su çıkaran Muhammedî dolabı görünce kasideden oluşan *Dolabnâme* adlı eserini kaleme alır. Şeyhun Ma'arrâ, Serâkıb, Han'ı-Tuman, Haleb, Akyol, Kilis, Ayıntab, Birecik iskelesi güzergâhından Bağdat'a ulaşırlar. Bir müddet orada kalıp Hille, Kûfe, Necef, Kerbela şehirlerini ziyaret ederler. Ardından Medâin, Samarra, Musul, Nusaybin yolu güzergâhından Antalya Elmalı sınırları içerisinde bulunan Abdal Mûsâ Âsitânesine ulaşırlar. Abdal Mûsâ, Kaygusuz ve arkadaşlarını "Safa geldünüz, kadem getürdünüz" diyerek karşılar⁹⁸. Buna karşılık Kaygusuz Abdal da coşkuyla şeyhi Abdal Mûsâ'ya kavuşmasını şu mısralarla ifâde eder:

*“Beglerimiz çıkdı avlan üstine
Onlar gelür Sultân Abdal Mûsâ'ya
Urum abdalları hırka vü Postun
Bağlar gelür Sultân Abdal Musâ'ya
Urum Abdalları gelür dost diyü
Giydikleri nemed ile post diyü
Hastalar da gelür dermân isteyü
Sağlar gelür Sultân Abdal Musâ'ya
...
Bir niyâzum vardır ganî keremden
Münkir bilmez evliyânun sırrundan
Kul Kaygusuz ayru düşmiş pirinden*

⁹⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 45-46.; Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, s. 132.

Ağlar gelir Sultân Abdal Musâ'ya⁹⁹

1.1.7.Vefâtı ve Kabri

Kaygusuz Abdal'ın nerede ve ne zaman vefat ettiği ile alâkalı kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Genel görüş onun XIV. yy'ın ikinci yarısıyla XV. yy'ın ilk yarısında yaşadığı, XV. yy'ın ikinci yarısında da vefat ettiği yönündedir¹⁰⁰. Vefatı hakkında tarih ve yer bildiren tek kişi Bektâşî tarikatının son şeyhi olan Ahmed Sırrı Baba'dır. Ahmed Sırrı Baba, Kaygusuz Abdal'ın 1444'de vefat ettiğini ve mezarının da Kaygusuz'un vasiyeti üzerine Mukattam Dağı'nda bir mağarada olduğunu beyân etmektedir¹⁰¹. Rıza Nur, Mukattam Dağı'nda Kaygusuz Abdal'ın mezarını ziyaret ettiğini hatta Arapların Kaygusuz'a Abdallah el-Mağarevi dediklerini ifâde etmektedir. Fakat buna rağmen *Menâkıbnâme*'de Kaygusuz'un Elmalı'ya tekrar dönmesinden dolayı mezarın Kaygusuz'a ait olmasına şüphe ile yaklaşmaktadır¹⁰². Ahmed Sırrı Baba ise 799 senesinde Kaygusuz'un tekrar o tekkeye geri dönüğünü beyân etmektedir¹⁰³. Hasluck, Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserinde Mukattam Dağı'nda bulunan bir Cûşi Tekkesi'nden bahsettiğini, Ahmed Sırrı Baba'nın da bu tekkenin geçmişte Celâliler Tekkesi olarak anıldığını fakat Avrupalı seyyahlardan Pococoke ve Pery'in XVII. asrın ilk yarısında Mukattam Dağı'na yaptıkları ziyarette burada böyle bir tekkenin varlığından söz etmediklerini ifâde etmektedir¹⁰⁴. Köprülü ise bütün bu verileri şu şekilde yorumlamaktadır. Cûşi Tekke'sinin, Avrupalı seyyahların geldiği dönemde olmadığı, sonradan yapıldığı ve daha sonrasında ise Bektâşî'lerin eline geçtiği görüşünü benimsemektedir¹⁰⁵.

⁹⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, s. 130-131. Kaygusuz Abdal, Elmalı ovasındaki Tekke köyü civarında bulunan Avlan Gölü'ne yaklaştığında şeyhine kavuşmanın sevinci ile bu beyitler dilinden dökülmüştür. Diğer dörtlüklerde geçen Akpınar ve Yeşil Göl de Elmalı civarında bulunmaktadır.

¹⁰⁰ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, c. 1, s. 398-399.; Tatçı, "Bektâşî Dervîşi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal", s. 24.; Nur, "Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektâşî Tekyesinde Bir Manüskırı"; Köprülü, "Mısır'da Bektâşîlik", s. 13-39.; Azamat, "Kaygusuz Abdal", s. 74-76.

¹⁰¹ Ahmed Sırrı Dedeaba, *Risalet'ül-Ahmediyye fî Târîhi't-Tarîgat'il-Âliyet'ül-Bektâşîyye*, s. 23-29. Bu kitap birinci bölümü arapça ikinci bölümü Osmanlı Türkçesi'nden oluşan iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümdeki not arapça kısmından alınmıştır.

¹⁰² Nur, "Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektâşî Tekyesinde Bir Manüskırı", s. 93.

¹⁰³ Nur, "Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektâşî Tekyesinde Bir Manüskırı", s. 91-95.; Ahmed Sırrı Dedeaba, *Risalet'ül-Ahmediyye fî Târîhi't-Tarîgat'il-Âliyet'ül-Bektâşîyye*, s.2. Bu sayfa numarası 2. Bölüm olan Osmanlı Türkçesi kısmına âittir.

¹⁰⁴ Haslok, *Bektâşîlik Tedkikleri*, s. 13.

¹⁰⁵ Köprülü, "Mısır'da Bektâşîlik", s. 29.

Kaygusuz Abdal'ın vefat yeri ile ilgili diğer görüş ise onun kabrinin mürşidi Abdal Mûsâ'nın yanında Elmalı'daki Abdal Mûsâ türbesi'nde bulunuyor olmasıdır. Şehabeddin Tekindağ *Teke-eli ve Teke-Oğulları* isimli çalışmasında Abdal Mûsâ türbesinin girişinde bulunan bir kitâbeden bahsetmektedir. Kitâbede türbe içinde mezarı olan kişilerin isimleri yer almaktadır. Bu isimlerden biri de Kaygusuz Abdal'a aittir¹⁰⁶. İlhan Akçay ise Kaygusuz'un mezarının Elmalı'da olduğunu ifâde etmektedir¹⁰⁷. Abdurrahman Güzel' de, daha önce kendi yaptığı ziyaretlerden birinde Kaygusuz'a ait bir mezarın olduğuna dair bilgiyi, o dönemde türbenin halifesi olan Halil Zeybek'ten aldığını beyân etmektedir¹⁰⁸.

1.1.8.Kaygusuz Abdal'ın Mensup Olduğu Tasavvufî Gelenek

1.1.8.1.Bektâşîyye'ye Mensubiyeti Hakkında Görüşler

Kaygusuz Abdal'ın mensup olduğu gelenek hakkında yorum yapabilmek için öncelikle hocası Abdal Mûsâ'nın mensup olduğu geleneği öne çıkarmak gerekmektedir. Abdal Mûsâ hakkında elimizde bulunan en eski kaynak Abdal Mûsâ'nın kendi şiirleri, Osmanlı tarihi hakkında bilgi veren Âşık Paşazâde'nin (ö.1484) *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Evliyâ Çelebi'nin (ö.1684) *Seyâhatnâme* adlı eserleridir.

Âşık Paşazâde; Hacı Bektâşî Velî'nin, kardeşi Menteş ile Horasan'dan gelip Bâciyân-i Rûm'dan¹⁰⁹ Hatun Ana'yı evlat edinip bütün keşif ve kerâmetlerini ona aktarip teslim ettikten sonra vefat ettiğini ifâde etmektedir. Ayrıca, Hatun Ana'nın Hacı Bektâşî Velî için bir mezar yaptırdığını, Abdal Mûsâ'nın, Hatun Ana'nın muhibbi olduğunu, Hacı Bektâş'in mezarını ziyarete gelip burada bir müddet kaldıktan sonra ise Orhan Gazi devrinde gazalara katılıp yeniçerilerden birinin borkünü¹¹⁰ giyerek memleketine döndüğünü, başındakinin ne olduğunu soranlara "Elifî Bork" diye açıklama yaparak Bektâşî geleneğindeki tâcın aslının buradan geldiğini ifâde etmektedir¹¹¹. Abdal Mûsâ da:

"Bize meftun olan ma'rifet söyler.

Biz Horasan elleründe boydanuz.

...

¹⁰⁶ Tekindağ, *Teke-Eli ve Teke-Oğulları*, s. 73.

¹⁰⁷ Akçay, "Abdal Mûsâ Tekkesi", s. 360-373.

¹⁰⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, ss. 73-74.

¹⁰⁹ XIII. yüzyılda Anadolu'da göçmen kadınların oluşturduğu bir teşkilâttir. Orhan Fuad Köprülü, "Bâciyân-ı Rûm", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1991, c. 4, s. 415; Çubukçu, "Bâciyân-ı Rûm ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri", s. 218-228.

¹¹⁰ Bork: Eski zamanlarda giyilen, genellikle hayvan postundan yapılmış başlık.

¹¹¹ Âşık Paşazâde, *Âşık Paşazâde Osmanoğullarının Târîhi*, s. 298-299.

*Musâ gibi “Lenterani” denürüz
Aslumuzu sorar isen Hoy’danız.*

*Abdal Mûsâ oldum geldim cihâna
Ârifler anlar bizi ne boydanuz.”*

Bu beyitlerle Horasan’ın Hoy şehrinden geldiğini îzâh etmektedir¹¹².

Evlîyâ Çelebi, Abdal Mûsâ’nın Horasan erenlerinden ve Ehli Beyt’ten olup Hacı Bektâşî Velî’nin¹¹³ müridi olduğunu ifade etmektedir¹¹⁴. Bununla beraber *Abdal Mûsâ Sultan ve Velayetnâmesi* adlı eserde ise Abdal Mûsâ’nın, Hacı Bektâşî Velî’nin amcası Haydar Ata’nın oğlu olan Hasan Gazi’nin oğlu olduğu ifade edilmektedir¹¹⁵. Bu bilgilere göre Abdal Mûsâ, Hacı Bektâşî Velî’nin amcasının torunu olmaktadır.

Mehmet Fuad Köprülü, husûsi kütüphanesinde bulunan Abdal Mûsâ’ya yazılmış bir şiirde; Abdal Mûsâ Tekkesi’nin Akdeniz yakasında bulunup, dört büyük Bektâşî Tekkesinden biri olduğunun şiirde açık bir dille ifade edildiğini beyân etmektedir¹¹⁶. Muhtar Yahya Dağlı ise, Abdal Mûsâ dergâhını, Bektâşîlik tarîkatinin yayılmasında önemli bir merkez olarak görmektedir¹¹⁷.

Antalya tarihi ile ilgili çalışmaları bulunan ve Antalya Müzesi kurucusu olan Süleyman Fikri Erten, Abdal Mûsâ’yı Bektâşî olarak zikretmekte¹¹⁸, hatta Bektâşîliğin kaynakları ve Finike yakınlarında bulunan Bektâşî tekkesi kitâbesinde Abdal Mûsâ’nın, “Pîr-i Sâni¹¹⁹” ünvanıyla anıldığını ifade etmektedir. Erten, Bektâşîliğin on birinci postunun “Şah Abdal Mûsâ Sultan Postu¹²⁰” şeklinde adlandırıldığını da bildirmektedir¹²¹.

¹¹² Ergun, *Bektâşî Şairleri ve Nefesleri*, s. 44.

¹¹³ Ahmet Yaşar Ocak, “Hacı Bektâş-ı Velî”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1996, c. 14, s. 455-58.

¹¹⁴ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 9. Kitap 1, s. 297.

¹¹⁵ Atalay, *Abdal Mûsâ Sultan ve Velayetnâmesi*, s. 124.

¹¹⁶ Köprülü, “Türk Kültürü Dergisi”, s. 200.

¹¹⁷ Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, s. 8.

¹¹⁸ Erten, *Antalya Tarihi Üçüncü Kısım*, s. 25.

¹¹⁹ Şeyda Öztürk, “Antalya Tarihçisi Süleyman Fikri Erten’in Eserlerinde Antalya Şehri’nin Tasavvufî Temellerine Dâir Tespitler”, *Antalya Kitabı*, Konya: Palet Yayınevi, 2019, c. 2, s. 413.

¹²⁰ Şeyhlik makâmına post adı verilmekte, birtakım postlar ise bazı makâmları temsil etmektedir. Bektâşîlik’te on iki post bulunmakta olup bunlar; Aşçı postu, ekmeğeçi postu, baba postu, atacı postu, nakîb postu (Kaygusuz Abdal’ı temsil eder), kilerci postu, türbedar postu, meydancı postu, kurbançı postu, ayakçı postu (Abdal Mûsâ temsil eder), kahveci postu, mihman evi postudur. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2. İstanbul, Anka Yayınları, 2004, s. 504.; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü.*, İstanbul, Ma’rifet Yayınları, 1996, s. 423.

¹²¹ Köprülü, “Abdal Mûsa”, s. 64-65.

İlhan Akçay yaptığı incelemeler neticesinde Kaygusuz Abdal Tekkesi ile Hacı Bektâşî Velî Tekkesi arasında çok fazla benzer özellik bulunduğunu ifâde etmektedir¹²².

1.1.8.2. Yeseviyye ve Bektâşîyye'ye Mensubiyeti Hakkında Görüşler

Kaygusuz Abdal'ın tasavvufî çizgisinde Bektâşîlikten sonra üzerinde durulan ikinci tarikat Yesevîliktir. Hacı Bektâşî Velî'yi Lokman Perende vesîlesi ile Ahmet Yesevî'ye bağlayan silsilenâmeler bu görüşün kuvvetli delillerini oluşturmaktadır. *Ahmed Sırrı Dede Baba Ahmedîyye Risalesi ve Nefesler* isimli kitapta da Kaygusuz Abdal'ın mensûp olduğu gelenek, Hacı Bektâşî Velî ve Ahmed Yesevî silsilesiyle Hz. Muhammed'e (s.a.v.) isnâd edilmektedir. Kitapta verilen bu silsile şu şekildedir.

*“Kaygusuz Sultan
Abdal Mûsâ
Hacı Bektâşî Velî
Lokman el-Horasânî
Yusuf el-Hemedânî
Ahmed el-Yesevî
Fadl b. Muhammet et-Tûsî
Ebû Ali el-Farmedî
Ebû'l Hasan el-Harakânî
Ebû'l Kasım el-Cürcânî
Ebû Osman el-Mağribî
Ebû Ali Hüseyin b. Ahmed
Ebû Ali el-Merâğî
Cüneyd el-Bağdâdî
Serî es-Sakatî
Ma'rûf el-Kerhî
Dâvûd et-Tâtî
Habib el-Acemî
Hasan el-Basrî
Ali b. Ebî Tâlib
Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)^{123”}*

¹²² Akçay, “Abdal Mûsâ Tekkesi”, s. 360-73.

¹²³ Çift, *Ahmed Sırrı Dede Baba Ahmedîyye Risalesi ve Nefesler*, s. 63.

Abdal Mûsâ ve mürîdi Kaygusuz Abdal'ın, Hacı Bektâşî Velî ile bağlantısı yadsınamaz bir gerçektir. Kaygusuz'un mensup olduğu geleneğin tespit edilmesinde ihtilâfın olduğu alan ise Hacı Bektâşî Velî'nin mensûp olduğu gelenekten kaynaklanmaktadır.

Hacı Bektâşî Velî'nin Yeseviyye tarîkatı ile alakası kaynaklarda şu şekilde ele alınmaktadır. Hacı Bektâşî Velî'nin babası Seyyid Muhammed, Nişabur şehrine yerleştikten sonra Şeyh Ahmed'in Hatme isimli kızıyla (Hacı Bektâşî Velî'nin annesi) evlenmektedir. Bu evliliğin neticesinde ise Hacı Bektâşî Velî dünyaya gelmektedir. Hacı Bektaş eğitim çağına ulaştığında dedesi Şeyh Ahmed onu Horasan şehrinde meşhur olan Şeyh Lokman Perende'ye eğitim alması için vermektedir ki Şeyh Lokman Perende Hoca Ahmed Yesevî'nin halîfelerindedir¹²⁴. Bu itibâr ile Hacı Bektâşî Velî'nin hocası Şeyh Lokman, Şeyh Lokman'ın hocası da Ahmed Yesevî olmaktadır. Hacı Bektaş'ı Yeseviyye ile ilişkilendiren bir başka isim de Ahmet T. Karamustafa'dır¹²⁵.

1.1.8.3. Vefâiyye, Kalenderiyye ve Melâmetiyye'ye Mensubiyeti Hakkında Görüşler

Necdet Tosun, Kaygusuz Abdal'ın Hacı Bektâşî Velî'nin, mürşidi olan Baba İlyas'la¹²⁶ olan ilgisine ağırlık vermektedir. Vefâî şeyhi olan Baba İlyas'ın ekonomik nedenler sebebiyle Selçuklu Devleti'nde başlattığı isyana Hacı Bektâşî Velî katılmamakta, isyan sonucunda ise Baba İlyas îdam edilmektedir. O dönem Bektâşîleri bu isyan ve sonuçtan kaynaklı kendilerini Yeseviyye tarîkatiyle ilişkilendirirler de Necdet Tosun, Hacı Bektâşî Velî'nin Vefâî kimliğini ön plana çıkarmaktadır¹²⁷.

Hayati Bice Hacı Bektaş'ın aile çevresinden kaynaklı Kalenderî ve Melâmetî olup Moğol İstilasıyla Anadolu'ya gelmesinden mütevellit Vefâiyye'ye mensup olduğunu ifâde etmektedir¹²⁸.

¹²⁴ Seyfullah Korkmaz, "Ahmed Yesevi Ve Hacı Bektaş Veli Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları", *E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 11 (2001), s. 328.

¹²⁵ Karamustafa, "Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâ'îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", s. 82.

¹²⁶ Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri (Mevlâna ve Etrafindakiler)*, çev. Tahsin Yazıcı, 4. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986, c. 1, s. 56.

¹²⁷ Necdet Tosun, "Yunus Emre Rifâî, Hacı Bektaş Vefâî", *Tasavvuf İlmî ve Akâdemik Araştırma Dergisi*, sy. 31 (2013), s. 113-114.

¹²⁸ Bice, "Ahmed Yesevî Hacı Bektâş İlişkisi", s. 13.

Ahmet Yaşar Ocak, Kaygusuz Abdal'ı giyim, kuşam veya esrar kullanmak gibi bir takım ritüellerle de irtibatlandırarak Bektâşîyye'den ziyade Kalenderiyye'ye mensûp bir kişilik olarak öne çıkarmaktadır¹²⁹.

1.1.9. Kaygusuz Abdal'ın Tasavvufî Kimliği

Kaygusuz Abdal'ın tasavvufî şahsiyeti hakkında yorum yapabilmek için; mensup olduğu geleneğe, eserlerinin dil ve üslûb yönünden ilişkisine, te'lifatının muhtevsındaki konu bütünlüğüne bakmak daha sağlıklı olacaktır. Bu bağlamda incelenen her eserinde tasavvufun nüvelerini görmek mümkündür. Eserlerinde dil ve üslûb özellikleriyle işlenen temalar Yunus Emre ile benzerlik göstermektedir. İkisinin de genel olarak üzerinde durdukları konu ilâhi aşktır ve şu beyit bunu açıkça ifâde etmektedir:

*“Var ey gönül sıdk ile sen aşk eteğin tut
Ta ki işini hâsıl ede aşk ile ma'bûd
Aşkdır âşıkı ma'suk ile vuslat eyleyen
Aşkı dediler bârî gönül makâm-ı Mahmûd¹³⁰”*

Şiirlerinde tasavvufun ana unsurlarından olan şerîat, tarîkat, hakîkat, ma'rifete değinmekte ve vahdeti vücûd düşüncesine de sık sık atıflar yapmaktadır.

*“Şerîatda külli işi pür-kemâl,
Tarîkatda ol kişidür ehl-i hâl
Hakîkatda külli Hakkdur pes hemân
Ma'rifeti kendüye yeter nişân¹³¹
Gözünü aç gör Hakk'ı cümle mekânda
Dolu oldur kamu vücûdda cânda¹³²”*

İnsan-ı kâmil olma yolunda mürşidi kâmilin gerekliliği, nefisle mücâdele, seyr u sülûkde mürîdin geçtiği merhaleler eserlerinde sıklıkla işlediği konular arasındandır.

*“Bu serâyda çün Hakk'a yol buldı ol
Bu sebepten kâmil insan oldu ol(Byt. Nu: 842)
Kemâle irişdi gitdi kemliği*

¹²⁹ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Marjinal Sûfilik Kalenderiler*, s. 87-88.

¹³⁰ Sever, *Kaygusuz Abdal Divan*, s. 143.

¹³¹ Oktay, *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*, s. 18.

¹³² Abdal, *Dil-güşâ*, s. 76.

Kâmil oldu ilmîle insânlığı (Byt. Nu: 843)¹³³”

İnsan, âlem, fenâ, bekâ, sekr, ricâlü'l-gayb, şeyh-mürşid ilişkisi ve Mevlâna'nın eserlerinde hikâyeye ederek işlediği metofarlaştırma metodunu onun eserlerinde de görmek mümkündür. *Dil-güşâ* adlı eserinde anlatmak istediklerini rüyâ metaforuyla hikâyeye ederek zikretmektedir¹³⁴. Ayrıca Evliyâ Çelebi *Seyahatname*'sinde Abdal Mûsâ ve dervişlerini ehl-i sünnet olarak zikretmektedir¹³⁵. Kaygusuz'un eserlerinin içeriğine bakıldığında da Evliyâ Çelebi'nin tespitini destekler verilerin bulunduğu görülmektedir¹³⁶.

1.2.Kaygusuz Abdal'ın Eserleri

1.2.1. Manzum Eserleri

1.2.1.1.Dîvân

Kaygusuz Abdal'ın elinden çıkmış müstakil bir Dîvan bulunmamaktadır. Güzel, yaptığı araştırmalar neticesinde h. 907/m. 17/07/1501 yılında Ali Horasâni tarafından istinsah edilmiş olan nüshanın “Kaygusuz Abdal Külliyyâtı” niteliğinde olduğundan bahsetmektedir. Bu nüsha Almanya'da bulunan Berlin Eyalet Kütüphanesi'nde (Stâatsbibliothek), Ms. or. oct. 4044, v.1b-350a koleksiyon kaydıyla yer almaktadır. Bu nüsha sadece Dîvân'a ait olan şiirleri değil, Kaygusuz Abdal'ın eserlerinin %98 lik kısmını da barındırdığından diğer nüshalar arasından oldukça öne çıkmaktadır. Ayrıca Kaygusuz'un ölümü 1444 yılı kabul edildiğinde bu *Dîvân*'ın, onun vefatından ortalama 55-60 yıl sonra yazıya geçirildiği anlaşılmaktadır. Bu da bu nüshayı diğerlerinden farklı kılmaktadır¹³⁷. *Divân*'ın ana konuları, tasavvufun ana unsurunu oluşturan Allah, ilâhi aşk, insân-ı kâmil, seyr u sülûk, vahdet, nefis, itikad, amel, ihlas, zikir, edeb-hayâ gibi konuları kapsamaktadır. Yunus Emre gibi sade ve yalın bir Türkçe ile gönül dünyasındaki duygularını şiirlerine işlemiştir¹³⁸.

¹³³ Güzel, *Saraynâme*, s. 247.

¹³⁴ Kaygusuz Abdal, *Dil-güşâ*, s. 100.

¹³⁵ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 9. Kitap 1, s. 298.

¹³⁶ Kaygusuz Abdal'ın eserleri başta olmak üzere *Saraynâme*'sinde ele aldığı îmân ve ibâdet esasları ve tasavvuf kavramları tezimizin diğer bölümünde ele alınacaktır.

¹³⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyâtı*, s. 94.

¹³⁸ A. Güzel, *Divan başlığı altında Tercî-i bend, Terkîb-i bend, iki müstezat, Salâtname, Gevhername ve Dolâbnâme*'yi ele almaktadır. Biz *Minbername* adlı eseri de *Divan başlığı* altında ele alacağız.

1.2.1.1.1.Gevhernâme

Gevher Farsça cevher kelimesinden türemiş olup “maddenin aslı ve özü, esas öz, elmas, cevher, nükteli güzel söz” anlamına gelmektedir¹³⁹. Tasavvufta ise mânâ ve ilâhî sıfatlar anlamına gelmektedir. Kaygusuz kitabına Allah’ın kudreti, varlığı ve birliği ile başlamakta, müteâkiben Hz. Muhammed’in üstün vasıfları ve âlemlere rahmet olarak gönderilişi ile devam etmektedir.

*“Hem o demde yog-udı ins ü melek
Gerdiş-i gerdân degüldi nüh felek
Dahı yirler kân-ı ma ‘dende-y-idi
Katre varı külli ‘ummânda-y-ıdı
Arş u ferş ü gāv māhi yogudı.
Cümle varlık hemân ol Allah-ıdı
Diledi kim şâni ‘-i perverdigâr
Gendü kudretin kılardı âşikâr¹⁴⁰”*

Kaygusuz bu kısımda varlık mertebelerinden lâ-taayyün, zât-ı sırf yani vücûd-i mutlaktan bahsetmektedir. Allah Teâla ezelde zâtıyla var olup ondan başka hiçbir şey yok idi. Allah Teâla kendini açığa çıkarmak, bilinmek istedi. Merâtib-i vücûd’un¹⁴¹ merhalelerinden olan “Küntü kenzen mahfiyyen... Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi istedim.” Hadîsi bu konuya işaret etmektedir. Mutasavvıflar hadiste geçen “ahbebtü” kelimesinden muhabbeti, “u’rafu” kelimesinden mârifeti çıkararak kainâtın yaratılışını muhabbet ve mârifetle açıklamışlardır¹⁴². *Gevhernâme*’de geçen başka bir beyit ise Kaygusuz’un da benzer görüşte olduğunu bize ifâde etmektedir.

*“Çünkü gevher taşra düştü deryadan
Vuslatı furkat ayırdı ortadan
Ol gühere bunca zaman tangrılık
Eyleyiben gendüsi oldu âşık¹⁴³”*

¹³⁹ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007, c. 2, s. 537.

¹⁴⁰ Akalın, “Kaygusuz Abdal’ın *Gevher-nâme*’si”, s. 189-197.

¹⁴¹ Ahmet Ögke, “Varlık Meselesi”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, s. 468-486.

¹⁴² İbrahim Hakkı Aydın, “Kenz-i Mahfi”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2022, c. 25, s. 258-59.

¹⁴³ Akalın, “Kaygusuz Abdal’ın *Gevher-nâme*’si”, s. 189-97.

Burada gevher ile kast olunan Hz. Muhammed (s.a.v) olup beyitte Allah Teâla'nın Peygamber'ine olan muhabbetini ifâde etmektedir. Kaygusuz bu eserini Medine-i Münevvere'de kaldığı yedi günlük zaman diliminde kaleme almıştır.

1.2.1.1.2.Dolabnâme

Kaygusuz bu eserini hac dönüşünde Âsi nehri üzerinde istirahat ettikleri esnada kaleme almıştır. Eser; nazım şekliyle yazılmış 70 beyit ve sorulu cevaplı iki bölümden oluşmaktadır. Kaygusuz su dolabının terennüm etmekte olduğunu müşâhede eder. Dolaba neden bağrının delik, gözlerinin yaşlı olduğunu ve niçin bu zahmeti çektiğini sorar. Dolap, dalları göğe ulaşan bir ağaç iken kesilip bağrına kement atılıp sonra da bağrına çiviler çakılarak dolaba dönme hikâyesini anlatır.

Muhammedî dolap diye anılmasının sebebi ise, dolap ilk yapıldığında Hama Kalesi'ne su taşıyamamıştır. Dolabı yapan Frenk kavminden Hristiyan bir kimse olup bunca zahmetten sonra su kaleye taşınamayınca dolaba “*Hazret-i İsa bin Meryem hürmetine dön*” diye seslenir. Dolap dönmeyince bu sefer “*Hazret-i Davud hürmetine dön*” diye seslenir. Dolap hâlâ dönmeyince bu sefer de “*Hazret-i Muhammed Mustafa hürmetine dön*” diye seslenir ve dolap yavaşça dönmeye başlar. Bu olayı müşâhede eden Frenk kavminden olan usta Hristiyanlığı bırakıp kelime-i şهادet getirip müslüman olur. O günden sonra dolap Muhammedî dolap ismiyle anılır¹⁴⁴.

1.2.1.1.3.Salâtnâme

Salâtın kelime anlamı namaz olup, Kaygusuz bu eserinde günlük rekat sayısını tafsîlâtıyla anlatarak bir yıllık toplam sünnet ve farzların sayısını vermekte, ilâve olarak vitir, bayram ve cenâze namazlarını da eklemektedir. Kaygusuz, namaza riâyet etmemekle suçlandığı için biraz öfkeli biraz da alaylı bir üslupla eseri Emir Efendi'ye hitâben yazmaktadır:

*“Farzı sünneti kıluram
Bir yıllık namazı bilürem
Ey Emir Efendi bana
Dahı namaz sorar mısın?*

.....

¹⁴⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, s. 123-124.

*Pirimden olsun himmet
Yaradan Allah'a minnet
Yedi bin iki yüz yigirmi sünnet
Dahi namaz sorar mısın?*

....

*Tamam oldu çünkü namaz
Kimin okı kimin yaz
Altı bin yüzyigirmi farz
Dahi namaz sorar mısın?¹⁴⁵”*

1.2.1.1.4.Minbernâme

Bir Cuma gününde Kaygusuz, selâların okunmasıyla abdest alır ve Cuma namazına katılır. Namaz bittikten sonra vaaz u nasihate başlayan imam, Kaygusuz'un kılık kıyafet ve sakalının kesilmiş olduğunu görüp namaz kılmayanların halinden türlü misaller getirerek kinâye yapmaktadır. En sonunda Kaygusuz coşkuya gelip halkı irşat etmeye çalışanların özünden geçmeden Rabb'ini bulamayacağını, benliğini bırakmadan Allah'a ulaşamayacağını, nefse uyup ayıp gözetmemek gerektiğini, hakîkatın söz ile bulunamayacağını ifâde edip şu beyitle eserine son verir:

*“Ko sözi fârig ol Kaygusuz Abdal
Ki sözden açılır cümle kîl-u kâl¹⁴⁶”*

1.2.1.1.5.Gülistân

Manzum eserleri arasında 3700 beyit ile en uzun kabul edilen bu eser, gül bahçesi anlamında sembolik bir dili ifâde edip beyitlerin toplu halde bir nüshası bulunmamaktadır¹⁴⁷. Kaygusuz'un bu eserindeki konular *Gevher-nâme* ile benzerlik göstermektedir. Burada da âlem ve insan yaratılmadan önce birlikten, Allah'ın peygamberi olan Hz. Muhammed Mustafa'ya muhabbetiyle âlemin vücûda getirilmesinden bahsedilmektedir. Âlemin yaratılışındaki merhaleler, İblis'in Hz. Âdem'e secde etmemesi, Hz. Âdem'in cennetten çıkarılıp yeryüzüne gelişi, Havva ile evlilikleri ardından da yeryüzüne gönderilen peygamberler anlatılmaktadır. Son Peygamber'in gelmesiyle nübüvvet devrinin kapanıp velâyet devrinin başlaması, velilerin halleri anlatılmaktadır.

¹⁴⁵ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 111-112.

¹⁴⁶ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 113-114.

¹⁴⁷ Azamat, “Kaygusuz Abdal”, s. 74-76.

Eserin giriş niteliği gibi olan bu kısımdan sonra Kaygusuz Abdal dervişlerden, dervişlerin özelliklerinden bahsetmektedir¹⁴⁸. Tasavvuf ve tasavvufu alakalı mevzulardan, vahdet-i vücûd, nefis ve terbiyesinden, ma'rifet ve irfandan bahsetmektedir¹⁴⁹.

1.2.1.2. Mesneviler

Kaygusuz Abdal'ın Mesnevi altında üç şiiri bulunmaktadır. Bunlardan biri "Mesnevî-i Baba Kaygusuz", buna "Mesnevî-i Evvel" de denilmektedir. Diğerleri de "Mesnevî-i Sâni" ve "Mesnevî-i Sâlis" dir¹⁵⁰.

1.2.1.2.1. Mesnevî-i Baba Kaygusuz

Münacaat ile başlayan eserde vahdeti vücûd anlayışına yoğun bir şekilde vurgu yapılarak çeşitli olaylarla Allah Teâlâ'nın kâinata olan tecelliyâtından söz edilmektedir¹⁵¹.

"Kamu âlem içindeki cân oldur.

Bu kıssa vü hikayet ü destân oldur.

O'dur vahdet gülistânında bülbül.

O'dur vuslat çimenünde biten gül."

Tasavvufun nüvesini oluşturan dört kapı kırk makâm tasavvurunun da eserde işlenmiş olduğuna tanıklık edilmektedir.

"Şerî 'atda külli işi pür-kemâl

Tarîkatda ol kişidür ehl-i hâl

Hakîkatda küllî Hakkdur pes hemân

Ma 'rifetü kendüye yeter nişan¹⁵²"

Bununla beraber tasavvufun ana konularından akıl, fark, hâl vb. kavramlara atıf yapılarak efsanevî Kaf Dağı ve Simurg Kuşu'ndan bahsedilmektedir¹⁵³.

¹⁴⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybî) Bibliyografyası*, s. 18-20.; Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 96-97.

¹⁴⁹ Sever, *Kaygusuz Abdal Gülistân*.

¹⁵⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 98.

¹⁵¹ *Nûr u zulmet birliği yitdi tamâm, Birlik içinde bir oldu hâs u 'âm. Dahı hiç cihânda gayrı kalmadı, İkilik bir oldu ayrı kalmadı. Ten ü cân birlikte eyledi karâr, Birliği kıldı kamusu ihtiyâr. Birlik oldu el emîndür töre düz, Birliğe yitdi kamu yahşi yavuz. Aslı fer'i bir şey oldu kâyinât, Küllisi bir oldu 'Arab türk ü tat.*

¹⁵² Oktay, *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*, s. 18. Ayrıntılı bilgi için bk. Zeynep Oktay "Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme" (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010).

¹⁵³ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 99.

1.2.1.2.2.Mesnevî-i Sâni

Berlin nüshasında “*Küçük Mesnevi*” adıyla da geçen bu eser toplam 396 beyitten oluşmaktadır¹⁵⁴. Kaygusuz eserine ilâhi aşkın vecdiyle başlamakta, meleklerin Âdem’e secde edişi, âlemde olan her şeyin âdemde de mevcut olmasından bahsetmekte ve hususiyetle Allah Teâla’nın âlemdeki tezâhürünü beyân etmektedir. İnsanların dünyaya olan bakış açılarını ele alıp ondan yüz çevirenleri ise methetmektedir. Birbirinden bağımsız pek çok konunun ele alındığı eserde Kaygusuz, kendisine sözü daha fazla uzatmaması gerektiğini telkin ederek mesnevisini tamamlamaktadır¹⁵⁵.

1.2.1.2.3.Mesnevî-i Sâlis

Toplam 370 beyitten oluşmaktadır¹⁵⁶. Kaygusuz diğer *Mesnevi*’sinde olduğu gibi bu *Mesnevi*’sinde de vahdet-i vücûd başta olmak üzere tevhîd, aşk, nefis terbiyesi, insân-ı kâmil, mürîd mürşid ilişkisi ve seyr u sülûk gibi muhtelif tasavvufî konuları ele almaktadır¹⁵⁷.

1.2.2.Mensur Eserleri

1.2.2.1.Budalânâme

Kaygusuz bu eserini farklı isimlerle adlandırmıştır. Bunlar; “Hayâl-i Nâdan, Defteri-i Âşık, Seyr-i Sâdik, Delil-i Budalâ” ve *Budalânâme*’dir¹⁵⁸. Kaygusuz bu eserinde akl-ı meâş ve akl-ı meâd kavramlarını ele almaktadır. Akl-ı meâş, maişet kelimesinden türeyerek madde âlemini idrak eden akıldır¹⁵⁹. Mutasavvıflar aklın dünya hayatı cihetiyle tasarrufunu akl-ı meâş, ukbâ hayatı cihetiyle tasarrufunu ise akl-ı meâd olarak ifâde etmektedirler. Kaygusuz kuşlarla konuşan Hz. Süleyman ve Ferîdüddîni Attar gibi gönül gözü açık âriflerin akl-ı meâd kullandıklarını, akl-ı meâş’ın Hakk’ı bilmekte yeterli olmadığını îzâh etmektedir. Pek çok eserinde olduğu gibi bu eserinde de muhteva yoğunluğu tasavvufî konular üzerindedir. Kişinin kendini bilmesi, gönül, insan, vücûd, aşk, dünyada Allah’ı bulmak, harabat ehli olan ölmeden önce ölmüş âşıklar, Allah’ın gizli hazine iken bilinmeyi isteme hâdisesi, Kâf ve Nûn hitâbı eserde ele alınan temel

¹⁵⁴ Uzun, *Kaygusuz Abdal’ın Mesnevî-i Sâni Ve Mesnevî-i Sâlis’i (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)*, s. 65.

¹⁵⁵ Detaylı bilgi için bakınız. Özdoğru, *Kaygusuz Abdal’ın Mesnevî-i Sâni Ve Mesnevî Sâlis’inde Tasavvuf Anlayışı*.

¹⁵⁶ Uzun, *Kaygusuz Abdal’ın Mesnevî-i Sâni Ve Mesnevî-i Sâlis’i (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)*, s. 99.

¹⁵⁷ Özdoğru, *Kaygusuz Abdal’ın Mesnevî-i Sâni Ve Mesnevî Sâlis’inde Tasavvuf Anlayışı*, s. 32-79.

¹⁵⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 117.; Mustafa Sever, *Dîvân-ı Kaygusuz Abdal*, Ankara, Helke Yayıncılık, 2016, s. 22.

¹⁵⁹ Uludağ, “Akıl”, s. 246-247.

konulardır. Kaygusuz kendini vasf edip dünyaya geliş maksadımızı ifâde etmekte, nefsi ele almakta ve bir dervişin gördüğü rüya ile mürşidi kâmile bağlanmanın gerekliliğini îzâh ederek eserine son vermektedir¹⁶⁰.

1.2.2.2.Kitâb-ı Miglâte (Mugâlata)

Kaygusuz eserine *Budalânâme*'nin sonundaki rüya ile başlamaktadır. Rüyaya göre bir derviş çölün ortasında elinde asası, boynunda tesbihi olan bir şeyhle karşılaşmakta, derviş şeyhe kim olduğunu ve bulunduğu çölün adını sormaktadır. Şeyh buldukları yere Heyhât Sahrası denildiğini, kendisinin eski isminin Azâzil olduğunu, cennetten kovulduktan sonra Şeytan lakabı aldığını îzâh etmektedir. Bunu işiten derviş oradan kaçmaktadır. Derviş rüyalarında şeytanı görüp onunla mücadele etmekte ve her seferinde şeytanı yenmektedir. Bazen Hz. Muhammed, Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. İsa, Hz. Mûsâ, Hz. Yunus ve Hz. Süleyman as. gibi peygamberlere soru sormaktadır. Bazen de peygamberlerin yanında Şeytan'ın maşası olan Dakyanus, Nemrut ve Firavun'un peygamberlere olan eziyetine tanıklık etmektedir. Bazı rüyalarında Hz Ali'nin meclisinde onunla sohbet etmekte, bazı rüyalarında ise âlemi kendi içinde görmektedir. İnsan vücudu denen şehirde Kabûl-i Rahman ve Makbûl-i Şeytan adında sürekli savaş halinde iki sultan bulunduğunu, öz vücudu olan bu şehre ise sultan olduğunu görmektedir. Gördüğü çeşitli rüyaları kaleme alarak derlediği bu eserde gördüğü rüyaların mânâsını âriflerin bilebileceğini ifâde ederek eserine son vermektedir¹⁶¹.

1.2.2.3.Vücûdnâme

Sözlük anlamı varlık, var olma, bulunma anlamlarına gelen vücûd kelimesi¹⁶², felefi olarak bir şeyin zihinde yâhut da zihin dışında gerçek bir varlığa sahip olması anlamında kullanılmaktadır. Tûsi'ye göre ise bir şeyin özünün dış dünyada tahakkuk etmesini ifâde etmektedir¹⁶³. Kaygusuz bu eserinde Levh-i Mahfuz'dan başlayarak âlem ve anâsırı erbaanın oluşumunu, insanın ana rahmine düşüşünden doğuncaya kadarki geçtiği sürecin merhalelerini tıbbî, tasavvufî ve astrolojik açıdan ele almaktadır¹⁶⁴.

¹⁶⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 117-120.; Detaylı bilgi için bakınız. Yıldırım, *Kaygusuz Baba (Abdal)'nın Budalanâme Adlı Eserinin İncelenmesi*.

¹⁶¹ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 123-130.

¹⁶² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 704.

¹⁶³ Yusuf Şevki Yavuz, "Vücûd", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, c. 43, s. 136-137.

¹⁶⁴ Abdal, *Vücûdnâme*, ss. 25b-30b.; Özdem, *Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili*.

Bu eseri diğerlerinden ayıran en önemli husus ise insanın dünyaya geliş merhalelerinin ilm-i nücûm ile bağlantısıdır. Kaygusuz'a göre insanda; Zühâl (Satürn) yıldızının terbiyesiyle kan, Merih (Mars) yıldızının terbiyesiyle et, Zühre (Venüs) yıldızının terbiyesiyle kemik, Şems (Güneş) yıldızının terbiyesiyle ruh, Utarid (Merkür) yıldızının terbiyesiyle hareket, Kamer (Ay) yıldızının terbiyesiyle vücut, Müşteri (Jupiter) yıldızının terbiyesiyle de doğum gerçekleşmektedir. Bununla beraber on iki burçtan her birinin insan vücudunun neresine karşılık geldiğini şu şekilde ifâde etmektedir: Hamel (koç) burcunun başa, seretan (yengeç) burcunun alna, sevr (boğa) burcunun kollara, cevzâ (ikizler) burcunun ellere, esed (aslan) burcunun göğse, delv (kova) burcunun baldırlara, mizan (terazi) burcunun göbeğe, kavs (yay) burcunun butlara, sünbüle (başak) burcunun kasıklara, akrep burcunun zekere, cedy (oğlak) burcunun dizlere, hut (balık) burcunun tabana benzediğini ifâde etmektedir. Bu yönleriyle insan vücudunu astrolojik olarak tahlil etmektedir.

Bunlarla birlikte ana rahmini şerîate, cihâna gelmeyi tarîkate, cihânda durmayı mârifete ve cihandan gitmeyi ise hakîkate benzetmektedir. Ricalül gayb¹⁶⁵ (gayb erenleri) adı verilen kutbü'l-aktab, üçler, yediler, kırklar, üçyüzler ve binlerin dünyanın dört bir yanını dolaştığını ifâde ederek insanı tasavvufî açıdan tahlil etmektedir¹⁶⁶.

1.2.2.4.Risâle-i Kaygusuz Abdal

Bu te'lif bir eser olmayıp tercüme edilmiş eserdir. Eserin başında "Türkîye terceme olundu." ibâresi yer almaktadır. Eserin muhtevâsı olan Allah'ı bilmek, gönül, aşk, nefis, mürşidi kâmile bağlanmak, akl-ı meâş, akl-ı meâd, rüyâ hikayeleri, vb. mevzûlar diğer eserlerin içeriği ile örtüşmektedir¹⁶⁷.

1.2.3.Manzum ve Mensur Karışık Eserler

1.2.3.1.Dil-güşâ

Manzum kısmı mesnevi tarzı şiir ile başlamaktadır. Mensur kısmında ise "*Nefsini bilen Rabbini bilir*"¹⁶⁸ hadisinde geçen nefis kelimesini kimsenin açıklayamamış olmasını ifâde ettikten sonra, insan vücudunu şehre benzetip, nefsin bu şehrin kendisi mi yoksa şehir

¹⁶⁵ Âlemdede tasarruf sahibi gizli ve âşikâr velîler topluluğu demektir. Kutbü'l-aktab bu hiyerarşinin en başında bulunmaktadır. Süleyman Uludağ, "Ricâlü'l-Gayb", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2008, c. 35, s. 81-83.

¹⁶⁶ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 130-133.

¹⁶⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 134.

¹⁶⁸ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, 2/262.

içinde bir nesne mi olduğunu sorgulamaktadır. Nefsi, biri vücûd diğeri vücûd içinde Hakk'tan gayrı hayaller olarak ikiye ayırmaktadır. Tasavvufun ana unsurlarından olan varlık mertebeleri ve vahdet-i vücûd ontolojisi “insan donu” meteforuyla eserde belirgin olarak işlenmektedir.

Eserde “*Âdemün vücûdı üç yüz altmış altı damardur, yedi yüz yetmiş yedi sinirdür, dört yüz kırk dört pâre kemükdür. Yarusından aşağısı dizine*¹⁶⁹” denilerek tıbbî bilgilere değinildiğini ve diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de rüya meteforlarına değindiğini¹⁷⁰ görmekteyiz. 17 varaklık Farsça bölümünde Hz. Peygamber'in 40 yılda kemâlata ulaşması gibi dünya ve ahiretin de alâ ve ednâ merhalelerinin bulunduğunu, âriflerin her menzil geçişinde bir mertebeye ulaştığından bahsetmektedir. Kaygusuz'un burada da seyr u sülûk kavramına atıf yaptığı görülmektedir¹⁷¹.

1.2.3.2.Saraynâme

Eser toplam 1725 beyit ve 24 mensur bölümden oluşmaktadır. Eser “Kitâb-ı Saraynâme-i Baba Kaygusuz” başlığı altında Allah'a hamd ve senâyla inâyet talep edilen mensur bölüm ile başlamaktadır. Ardından gelen manzum bölümde de hamd ve senâyâ devam edilmektedir. Uzunca devam eden manzum bölümün peşi sıra tekrar mensur bölüm gelerek önceki manzum bölümü özetlemektedir. Her mensur bölüm, kendinden önceki manzum bölümü özetlemek suretiyle devam etmektedir. Yirminci mensur bölümden sonra eser içeriği değişmemekle 1351. beyit “Mesnevî” başlığıyla devam etmektedir. Son olarak da “Nâ't-ı Aliyyü'l-Murtazâ” başlığı altındaki şiirle eser tamamlanmaktadır.

Manzum bölümlerin genellikle; *Mefâîlün*, *Mefâîlün*, *Faûlün* ve *Fâilâtün*, *Fâilâtün*, *Fâilün* aruz vezinleriyle yazıldığı görülmektedir. Eser hakkında detaylı bilgi tezimizin ikinci bölümünde verilecektir.

¹⁶⁹ Abdal, *Dil-güşâ*, s. 88.

¹⁷⁰ Abdal, *Dil-güşâ*, s. 100.

¹⁷¹ Güzel, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, s. 135-139.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN SARAYNÂME ADLI ESERİ

2.1.Saraynâme Nüshaları

2.1.1.Marburg / Derviş Ali Horasânî Nüshası

Almanya-Marburg Stâatsbibliothek kütüphanesinde Ms. Or. oct. 4044/424 katalog numarasıyla yer alan bu nüsha, 1b-69b varakları arasında manzum ve mensur karışık olup en hacimli nüshadır. Derviş Ali Horasânî tarafından h.907 / m.17.07.1501 yılında istinsah edilmiş olup manzum bölümü 1703 beyitten oluşmaktadır. Nesih yazıyla on beş satır olarak istinsah edilmiştir. Bu nüsha, çalışmada ana nüsha olarak belirlenmiştir.

2.1.2.Nevşehir Hacı Bektaş / Veliyettin Ulusoy Nüshası

Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesinde ikamet eden Veliyettin Ulusoy'un hususî kütüphanesinde bulunan eser, 81a-123a varakları arasında bulunmaktadır. Manzum ve mensur karışık olup toplam 42 varaktan oluşmaktadır. Müstensih ve istinsah tarihi belli değildir. Nesih yazıyla yazılmış olup 23 satırdan oluşmaktadır.

2.1.3.Ankara Genel Kitaplığı / Derviş Nazif Nüshası

Ankara Genel Kitaplığında Nu: 645 katalog kaydıyla 109-188 sayfaları arasında yer almaktadır. Kastamonu'da İsfendiyar Bey zamanında h.900 / m. 2.10.1494 yılında Derviş Nazif tarafından istinsah edilmiştir.

2.1.4.Süleymaniye Genel Kitaplığı

Düğümlü Baba bölümü nu:411/1-2. Demirbaş numaralı eserin 32a-80b varakları arasında olup toplam 48 varaktan müteşekkildir. h. 1028/ m. 09.08.1793. yılında istinsah edilmiş olup müstensihi belli değildir. On dokuz satırdan oluşup nesih yazı ile yazılmıştır.

2.1.5.Ankara Genel Kitaplığı

Bu nüsha, Nu: 167. Ankara Genel Kitaplığı numarasıyla kayıtlanmış ve h. 1296/ m. 26.12.1878 yılında istinsah edilmiştir. Eser, 142 ile 248. sayfalar arasında yer almaktadır. Bunlardan ayrı Vasfi Mahir Kocatürk (m.1461), Rıza Nur, Vahit Lütfi Salcı (h.1045/m.1635) ve Şükrü Elçin (h.1024/m.1615) nüshaları da bulunmaktadır.

2.2. Türk İslâm Edebiyatında Saray Metaforu

2.2.1. Türk Tasavvuf Edebiyatında Saray Metaforu

Kökü eski Farsça ev anlamına gelen srâda kelimesinden türeyip X. yy. dan bu yana Türkçe’de hükümdarın ailesiyle birlikte yaşadığı (harem) ve devlet işlerinin görüşüldüğü (selam) özel mekan olarak kullanılmaktadır¹⁷². Kelime anlamının yanı sıra mecaz anlamda kullanıldığı da görülmektedir. İslâmi Türk Edebiyatı’nın ilk eseri kabul edilen Yusuf Has Hâcib’in *Kutadgu Bilig* adlı eserinde dünyayı tanımlayan bir kavram olarak saray-kervansaray metaforunun kullanıldığı görülmektedir¹⁷³.

“*Saray ol ajuñ kör bu kaçganç yiri
Negü bulsa munda naru ıd yori*¹⁷⁴”

Yusuf Has Hâcib’e göre dünya bir saraydır, bir kazanç yeridir; buradan oraya götürebileceğin ne varsa götür¹⁷⁵.

“*Ajunda ne yanlıg eren toğdı kör
Bir ança yorıdı yana öldi kör*¹⁷⁶”

Dünyaya nice erler geldi, düşün; bir süre ömür sürüp yine göçüp gittiler¹⁷⁷. Bu beyitte dünya kervansaray anlamında kullanılmaktadır.

Kaygusuz’dan önce saray metaforu benzetmesini yapan diğer bir isim ise Âşık Paşa’dır. 1330 yılında kaleme aldığı on iki bin beyitlik *Garibnâme* adlı eserin 2415 nolu beytinde benzetimi şu sözlerle ifâde etmektedir.

“*Uşbu ‘âlem bağçadur dünyâ sarây
Bu sarâyda kim ganîdür kim gedây*¹⁷⁸”

Bu âlem bir bahçe iken, içinde yer alan dünya ise saray mesabesindedir. Bu sarayda kimi dilenci kimi de zengindir.¹⁷⁹

¹⁷² Zeynep Tarım Ertuğ, “Saray”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, c. 36, s. 117-21.

¹⁷³ Kutadgu Bilig XI. yy gibi eski bir zaman diliminde Yusuf Has Hâcib’in kaleme aldığı 6645 beyitlik eserdir. Eser hakkında bilgi için bkz. Yusuf Has Hâcib, “Kutadgu Bilig”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2002, c.26, s.478-480.; <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/kutadgu-bilig>.

¹⁷⁴ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev. Mustafa S. Kaçalın, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y., s. 82. (1444 numaralı beyit.)

¹⁷⁵ M. Emin Yıldızlı, *Kutadgu Bilig’de Dünya Metaforu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2011, s. 33.

¹⁷⁶ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, t.y. (234 numaralı beyit)

¹⁷⁷ Yıldızlı, *Kutadgu Bilig’de Dünya Metaforu*.

¹⁷⁸ Âşık Paşa, *Garib-nâme*, çev. Kemal Yavuz, İstanbul, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, s. 137.

“Dünya bir kervânserâdur bî-vefâ
Bu sarây nakşı bulardur iy safâ¹⁸⁰”

Ey gönlü açık kişi! Dünya vefasız bir kervansaraydır. Bunlar da bu sarayın nakışlarıdır.¹⁸¹

Kaygusuz’dan (ö.1444) bir asır önce yaşamış olan Âşık Paşa’nın (ö.1332) *Garibnâme*’sinde kullandığı saray ve kervansaray benzetmeleri ile bazı tasvirlerde kullandığı kelimeler Kaygusuz’un *Saraynâme*’de kullandıklarıyla benzer niteliktedir.

“Şöyle pür-kemâl âreste bu serây
Cümle hoşnûd hem şâh vü hem geday” (Byt. Nu: 31)¹⁸²

Bu saray mükemmellikle süslenmiş bezenmiştir. Hem zengin hem fakir herkes bundan hoşnuttur.

“Baktı Âdem bu saraya ser-be-ser
Kervansaray’dur konan yine göçer” (Byt. Nu:941)¹⁸³

Âdem baştan aşağıya bu dünyaya yani, saraya baktı ve insanların konup göçtüğü kervansaray olduğunu bildi.

“Bu sarayda aklını tagıtmaya
Nakşı görüp nakkâşı unutmaya” (Byt. Nu:824)¹⁸⁴

Bu sarayda nakkaş olan Allah’ın işlemiş olduğu (nakşettiği) dünya nimetlerine dalıp aklını dağıtma, nakkaşı unutma.

Yukarıda Kaygusuz’un *Saraynâmesi*’nde geçen beyitlere bakıldığında gerek mânâ-anlam gerek dil özellikleri gerekse metaforik bakış açısı fehimlerde Âşık Paşa’nın *Garibnâme*’siyle benzer özellik gösterdiğini oluşturmaktadır. Âşık Paşa’nın, (ö.1332) Kaygusuz’dan (ö.1444) bir asır önce yaşamış olması, Kaygusuz’un saray metaforu hususunda ondan etkilendiği kanâatini de ortaya koymaktadır.

¹⁷⁹ Muammer Doğan, “Âşık Paşa’nın Garib-Nâme’sinde Dünya Metaforu”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 37 (2015), s. 127.

¹⁸⁰ Paşa, *Garib-nâme*, s. 385. (Beyit no; 7570)

¹⁸¹ Doğan, “Âşık Paşa’nın Garib-Nâme’sinde Dünya Metaforu”, s. 128.

¹⁸² Güzel, *Saraynâme*, s. 119.

¹⁸³ Güzel, *Saraynâme*, s. 263.

¹⁸⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 244.

Saray-kervansaray kavramlarını metaforik bakış açısıyla ele alan diğer bir isim de edebiyatın önemli isimlerinden Edip Ahmet Yükneki'dir. Kaygusuz'dan yarım asır sonra vefat eden Ahmet Yükneki (ö.1501) Doğu Türkçesi'yle yazdığı *Atabetü'l Hakâyık* adlı eserin 177 ve 178. satırında şu şekilde ifâde etmektedir.

“Bu ajunrıbağ ol tüşüp köçgülüg
Rıbağka tüşügli tüşer keç gülüg”¹⁸⁵

Bu dünya, konup göçmek için bir kervansaraydır. Kervansaraya geçmek için iner¹⁸⁶.

Kaygusuz Abdal saray metaforunu kendisinden önceki müellifler gibi bir metafor olarak kullanmakla kalmayarak *Saraynâme* isimli eserini bu kavram üzerine temellendirmektedir.

2.2.2.Kaygusuz'un Eserlerinde ve Saraynâme'de Saray Metaforu

Kaygusuz Abdal, özel mekân anlamından hareketle merâtib-i vücûd'un mertebelerinden olan şahâdet âlemini yani dünyayı saraya benzetmektedir. Varlıkları duyularımızla idrak edebildiğimiz alan¹⁸⁷ anlamına gelen şahâdet âlemi *Saraynâme*'de saray kavramına atıf yapılmak sûretiyle metafor olarak ele alınmaktadır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kaygusuz Abdal *Saraynâme* harici eserlerinde 66 kez saray kavramını zikretmektedir. Bunlardan 14 yerde “Sarâyî” mahlas olarak, 52 yerde ise saray kelimesi metafor olarak kullanılmaktadır. Manzum eserlerden olan *Divân*'ında 11 tanesi metafor, 10'u mahlas olmak üzere toplam 21 kez, *Gülistân*'ında 14, *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*'da 4, *Mesnevî Sâni* ve *Mesnevî Sâlis*'de 1'er kez saray metafor olarak, *Şathiyye*'sinde 1 yerde ise mahlas olarak kullanılmaktadır. Mensur eserlerinden olan *Budalânâme*'de 8, *Kitâb-ı Miglâte (Mugâlata)*'de 6 yerde saray metafor olarak zikredilmektedir. Manzum mensur karışık eserlerden olan *Dilgüşâ*'da 7 yerde metafor, 2 yerde de mahlas olarak geçmektedir.

¹⁸⁵ Edip Ahmet Yükneki, *Atabetü'l-Hakâyık*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019, s. 80.

¹⁸⁶ M. Emin Yıldızlı, “Atebetü'l- Hakâyık'ta Ontolojik Metaforlar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 50 (2020), s. 114.

¹⁸⁷ İlyas Çelebi, “Şahâdet Âlemi”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, c. 38, s. 422-23.

Kaygusuz'un Eserlerinde Geçen Saray Kavramı	Metafor Olarak Geçenler	Mahlas Olarak Geçenler
Divân	11	10
Mesnevîler	6	—
Gülistân	14	—
Budalânâme	8	—
Kitâb-ı Miglâte (Mugâlata)	6	—
Şathiyye	—	1
Dil-güşâ	7	2

Tezimizin omurgasını teşkil eden *Saraynâme* eserinde saray kelimesi 550 kez zikredilmektedir. Bunlardan 411 tanesi manzum bölümde, 139 tanesi ise mensur bölümde geçmektedir. *Saraynâme*'de “Sarâyi” mahlası kullanılmamaktadır.

<i>Saraynâme</i> 'de Geçen Saray Kelimesi Adedi	Mesnevî'ye Kadar Olan Kısım	Mesnevî'den Sonuna Kadar
Manzum bölüm	343	68
Mensur bölüm	121	18

Kaygusuz Abdal çok defâ zikrettiği bu sarayın Hz. Peygamber'in nurundan yaratıldığını şu beyitlerle ifâde etmektedir.

*“Bu serâyun evveli vü âhiri
Mustafâ'dur bâtını hem zâhiri. (Byt. Nu:1680)*

*Bu serâyun içi taşı ne ki var
Mustafâ nûrundan oldu âşikâr” (Byt. Nu:1683)¹⁸⁸*

Kaygusuz'un *Saraynâme*'de saray kavramına cihân, âlem, dünya ve mesken yeri anlamları verdiği görülmektedir.

“Serây didigümüz uşda bu cihândur¹⁸⁹

*Sen evvel fikreyle bu saray nedür
Bu kevâkıblar güneş ü ay nedür (Byt nu: 223)¹⁹⁰*

Bu saray'da gece gündüz ay (u) gün,

¹⁸⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 384.

¹⁸⁹ Saray dediğimiz işte bu cihandır. Bu cümle mensur bölümde geçmektedir. Güzel, *Saraynâme*, s. 292.

¹⁹⁰ Sen önce bu sarayın ne olduğunu bir düşün. Bu yıldızlar, Güneş ve Ay nedir. Güzel, *Saraynâme*, s. 148.

Menâzile düzülmişdür bu düzgün (Byt nu: 24.)¹⁹¹

İnsanın seyrangâhidur bu serây,

İnsânula bile geldi bunda Hayy (Byt nu: 133)¹⁹²

Bu sarây oldur ki ezel ol kadîm

Mesken için insâna virdi Hakîm”(Byt nu: 146)¹⁹³

Saraynâme’de saraya ibâdet edilecek mekân ve mescid anlamları veren beyitler ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

“Bu serâyı mescid idindi Âdem

İbâdâta meşgûl oldu subh u şâm (Byt nu: 185)¹⁹⁴

Bu serâyı özine mescid bile

Âdem oldur ki didi kadîd ola bile”(Byt nu: 311)¹⁹⁵

“Zîrâ ki Sultan bu serâyı ibâdet idecek yer eylemiştir...¹⁹⁶”

“Hakk tebâreke ve ta'âlâ bu serâyı kullarına ibâdet edecek yer eyledi...¹⁹⁷”

Kaygusuz’un bunlardan farklı olarak saraya misâfirhâne, toplanma yeri, ibret alma yeri ve itâat edilecek yer anlamları verdiği de görülmektedir.

“Pes bu serây Allah'un mihmânihânesidür. Kulları gelür bir sâ'at bu mihmânihâne mihmân olur, yine gider...¹⁹⁸”

“İmdi bu serây cem yiridür...¹⁹⁹”

“İy tevhid ile ma'rifeti kâmil olan ârifler, gel imdi sıdk evinden ibret ile bak bu serâyâ, gör ki her zerrede Hakk tebâreke ve ta'âlâ sad-hezarân dürlü ibret komuş. Eger şöyle ki bu ibreti anlayıp, aslın anlamak istersen temyiz-kâr ol...²⁰⁰”

“Bu bâb âdeme feth oldu, âdem bildi ki, bu serâyı pâdişâh kullarına tâ'at kılacak yir eylemiştir...²⁰¹”

¹⁹¹ Bu sarayda gece, gündüz, ay, gün bu konaklama yerine düzgünce dizilmiştir. Güzel, *Saraynâme*, s. 116.

¹⁹² Bu saray insanın gezip seyrettiği yerdir. Allah Teâlâ'nın Hayy sıfatı insanın Dünya'ya gelmesiye tezâhür etmektedir. Güzel, *Saraynâme*, s. 132.

¹⁹³ Ezeli, kadîm ve hakîm olan Allah bu sarayı insana mesken edinmesi için verdi. Güzel, *Saraynâme*, s. 136.

¹⁹⁴ İnsan bu sarayı mescid edindi. Sabah akşam ibâdet ile meşgul oldu. Güzel, *Saraynâme*, s. 143.

¹⁹⁵ İnsan zayıf ve âciz olduğunu anlayabilse, bu sarayın mescid olduğunu kendi özünde bilse. Güzel, *Saraynâme*, s. 163.

¹⁹⁶ Sultan yani Allah Teâlâ bu sarayı ibâdet edilecek yer kılmıştır. Güzel, *Saraynâme*, s. 176.

¹⁹⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 208.

¹⁹⁸ Bu saray Allah'ın misâfirhânesidir. Kullar gelir bir saat misâfirhâne misâfir olur gider. Güzel, *Saraynâme*, s. 271.

¹⁹⁹ Bu saray toplanma yeridir. Güzel, *Saraynâme*, s. 152.

²⁰⁰ Ey tevhid ile ma'rifeti eksiksiz olan ârifler, gel şimdi doğru ibret ile bak bu saraya. Gör ki her zerreye Allah yüz bin çeşit ibret koymuş. Eğer ibreti ve aslını anlamak istersen ayırt edici ol. Güzel, *Saraynâme*, s. 248.

“Zîrâ ki Muhammed Mustafâ geldi. Bu serâyı ki gördi, tâ'ata meşgûl oldu...²⁰²”

“Bu serâyda tâ'ata meşgûl ola

Ne ki Mustafâ dediyse Hak bile” (Byt. Nu:364)²⁰³

Kaygusuz Abdal sarayın yer ile gök arasında olduğunu da şu şekilde ifâde etmektedir.

“İmdi her sözün aslını bilmek için mekân vardır. Bu serây didüğümüz bu yir'le gök arasındur...²⁰⁴”

Saraynâme'de sıklıkla atıf yapılan diğer bir kavram ise sultandır. Sarayın sultanı olduğu gibi bu cihânın da bir sultanı bulunmakta ve sultan sürekli olarak sarayını seyretmektedir²⁰⁵. Eserde sultan²⁰⁶ için; şâh²⁰⁷, padişâh²⁰⁸, hân²⁰⁹ ve nakkaş²¹⁰ kelimelerini de kullanmaktadır. Allah Teâla ruhları âdem donu giydirmek²¹¹ yani insan elbisesine büründürmek²¹² sûretiyle saray benzetmesi yapılan dünyaya göndermektedir. Kaygusuz Abdal insan suretine büründürülerek şehadet âlemine (dünyaya) gönderilen bu halkın, Sultân'ın sarayını sahiplenmesine hayret nazarı ile bakmakta ve bunu şu beyitler ile ifâde etmektedir:

“Her birisi bu eve benim didi.

Kimi bâgum kimi bostânım didi. (Byt. Nu: 44)

Biri dimez ki bunun ıssı kanı

Nerede ola bu milkün sultânı. (Byt. Nu: 46)

Zîrâ bunlar bu sarayda her biri

Bu benümdür deyi tutmuş bir yeri” (Byt. Nu: 54)²¹³

Saray metaforunda önemli olan diğer bir kavram ise halîfedir. Sultan halkı yönlendirmesi için onlara bazı halîfeler tâyin etmektedir ki burada da Allah Teâla'nın yeryüzüne gönderdiği nebîler ve peygamberler ifâde edilmektedir²¹⁴.

²⁰¹ Bu konu insanoğluna ilham edilmiştir. İnsan bildi ki Allah sarayı kullarına itâat edecekleri yer kılmıştır. Güzel, *Saraynâme*, s. 164.

²⁰² Hz. Peygamber gelip bu sarayı gördü ve burda Allah'a itâat ile meşgul oldu. Güzel, *Saraynâme*, s. 199.

²⁰³ Bu sarayda Hz. Peygamber ne dediyse onu hak bilip Allah'a itâat ile meşgul olun. Güzel, *Saraynâme*, s. 171.

²⁰⁴ Şimdi her sözün hakikatini bilmek için bir mekân vardır. Bu saray da yer ile gök arasındadır. Güzel, *Saraynâme*, s. 352.

²⁰⁵ Bu saraydur sultânın seyrângâhı, Bu saray içinde iste sen şâhı. (Byt. Nu: 91)

²⁰⁶ Cümle varlık Sultân'undur milk anun, Milkün içinde görünen halk anun. (Byt. Nu: 240)

²⁰⁷ Bu sarayda her birisi Allah'a, Sıdkıla tâ'at kılurlar ol şâha. (Byt. Nu: 604)

²⁰⁸ Sana bu Âdem libâsın padişâh, Şükrünü bilmeğe virdi ol İlâh. (Byt. Nu: 406)

²⁰⁹ Bu saray bir ulu Sultânun imiş, Külli tertîb hemân ol hânun imiş. (Byt. Nu: 518)

²¹⁰ Nakşa baktı nakkâşa virdi gönül, Hem bunca hikmet Âdem'e oldı kabul. (Byt. Nu: 793)

²¹¹ Evvel insan tonuyla bu saraya, teferruç etmeye bu milke câyâ (Byt. Nu: 21)

²¹² Bile sultânile seyrâna geldüm, Sûret-i libâs-ı inşana geldim. (Byt. Nu: 22)

²¹³ Güzel, *Saraynâme*, s. 120.

“Nebîler gönderdi anda var didi
Ol varan halkun hâlin gör didi (Byt. Nu: 49)

Nebîler geldi gördi bunları
Bunlar işine ısınmış her biri (Byt. Nu: 50)

Nebîler de bunları viridi haber
Ne ki fermân kılmuşidi Kird-gâr” (Byt. Nu: 52)

Kaygusuz Abdal’ın *Saraynâme* hârici eserlerinde de saray metaforuna değindiği görülmektedir.

“Meşelâ cihân kervân-sarâydur
Gelen bir sa’ât oldı mihmân²¹⁵”

“Geldiğin bu saraya kendi isteğinle mi geldin? Yoksa seni buraya başka bir Yaratan mı getirdi?²¹⁶”

“Bu sarây içinde uşte kulluk hâlinde işimiz bu peygamber sözün dahi işümedük...²¹⁷”

“Cihân başdan başa bir sarây oldı
İçinde baht-ı vîrân bir ay oldı²¹⁸”

“Hoş düzülmiş tertibiyle bu sarây
Ay ü gün doğar dolanur pey-â-pey²¹⁹”

“Zira bu sarayun sâhibi vardur ve bu sarayda Allah’un hikmeti çokdur. Ve bu saray ve bâr-gâh anundur...²²⁰”

“Tanrı Tebâreke ve Taâlâ Hazretleri bana bir yâr u yoldaş viridi. Bir zaman bu sarayda eglendüm kaldum...²²¹”

²¹⁴ Güzel, *Saraynâme*, s.120.

²¹⁵ Abdurrahman Güzel, “Dîvân”, *Kaygusuz Abdal Külliyyâtı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, s. 257.; Sever, *Kaygusuz Abdal Divan*, s. 78.

²¹⁶ Abdal, *Dil-güşâ*, s. 197.

²¹⁷ Abdal, *Dil-güşâ*, s. 116.; Güzel, “Dil-güşâ-i Kaygusuz Abdal”, s. 1074.

²¹⁸ Cihân baştan başa bir saray oldu. İçinde hüznü bir ay oldu. Abdal, *Dil-güşâ*, s. 116.; Güzel, “Dil-güşâ-i Kaygusuz Abdal”, s. 1074.

²¹⁹ Ayların günlerin ard arda gittiği bu saray tertip üzere yaratılmıştır. Güzel, “Gülistan”, s. 592.; Sever, *Kaygusuz Abdal Gülistân*, s. 126.

²²⁰ Bu sarayın sahibi vardır. Bu sarayda Allah’ın hikmeti çoktur. Bu saray ve izinle girilen yüce makâm onundur. Güzel, “Budalânâme”, s. 896.

²²¹ Allah’ü Teâlâ bana bir yoldaş yani eş verdi Bir zaman bu sarayda eglendim kaldum. Yani eşimle vakit geçirdim. Abdurrahman Güzel, “Miglatanâme”, *Kaygusuz Abdal Külliyyâtı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, s. 929.

Kaygusuz Abdal eserde cihânı saraya benzeterek bir metafor oluşturmaktadır. Sarayın padişâhı olduğu gibi bu cihânın da bir yaratıcısı olduğunu, insanın bu saraya geliş amacının yaratıcıya kulluk ve ibâdet etmek olduğunu ifâde etmektedir. Kaygusuz bu metafor ile insanları dolaylı yoldan uyarmakta, bu cihana değil cihânı yaratan sarayın sahibine kulluk edilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Sarayın sahibi olan yaratıcının âlemi nakış nakış işlediğini, içini de halk yani insanlar ile doldurduğunu, fakat insanların her birinin nakşı işleyene değil de işlenen nakışlara nazar edip yaratıcıyı unuttuklarını ifâde etmektedir. Sarayda yani cihanda bulunan ay, güneş, yıldızlar, yaz, kış, gece, gündüz her şeyin Allah'ın mülkü olduğunu hatırlatmaktadır. Allah'ın kendini insanda gizlediği onu aramak isteyen bu sarayda araması gerektiği anlatılmaktadır.

Kaygusuz Abdal âdemoğlunu anlatırken onun özelliklerini şöyle sıralamaktadır: Allah'tan korkan, peygamberden utanan, evliyâyı kabul edip Hak'tan başkasıyla meşgul olmayan, âleme ibretle bakıp baktığı her yerde Allah'ı gören, emirlerine itâat edip ümit kesmeyen, menzile yol, yola erkân ile varıp ârifler yanında sâkin, cahiller yanında ilim konuşan, yaratılmışların en şerefli olan kişiler olarak ifâde etmektedir. Bu özellikleri olanın ise sarayda halîfe kılındığını belirtmektedir.

Kimi insanın aklını kullanarak Allah'ı bulduğu kiminin de kâmil insandan kaçıp ömrünü boşa geçirdiği, insanın bu saraya ibâdet etmek için geldiği, fakat çoğunun nakkaşı yani yaratıcıyı unutup nakşı izlemeye koyulduğu, hatta nakşı kendilerine mal edinmeleri nedeniyle sarayın sırrına akıllarının ermediği, unutmayanların ise Hakk'ın hikmetini görebildikleri ifâde edilmektedir. Nakkaşı görebilmek için yol erine yani mürşide, olan ihtiyaç îzâh edilmektedir. En iyi yol göstericinin Hz. Muhammed Mustafa (sav) olduğu, insanın peygamber ilmi ile yolu bulabileceği anlatılmaktadır.

Âlem kervansaraya benzetilmekte ve Allah'ın bu saraya nazar ettiği ifâde edilip insan için gezinti yeri olmasına Kur'an-ı Kerim'den misaller verilmektedir. Hz. Peygamber'in mirâca çıkışı, Eyüp a.s.'ın sabrı, Mûsâ'nın Tûr Dağı'na çıkışı, Firavun'un denize gömülüşü, Nemrud'un öldürülüşü, ma'rifetin verilip âşıkların itâat ettiği yerin bu saray olduğu açıklanmaktadır. Bu saray içinde bulunan halkta umumî insanlar olduğu gibi hususî kişilerin de olduğundan bu kimselerin nefsinin herkesten aşağıda görüp nefsi kırık ve gönlünün alçak olmasından bahsedilmektedir. Kaygusuz bu insanları anâsır-ı erbaaya göre tasnif etmektedir. Buna göre âbid kulun, toprak gibi Hak'tan gelen her şeye sükûnet göstermektedir. Zâhid kul hava gibi Hakk'tan gelen üzücü şeylerde üzülüp sevinçli şeylerde sevinçli olmaktadır. Âşık kul ateş gibi eli sürekli işindeyken gözünü baktığı

yerden ayırmamaktadır. Son olarak da muhib (seven) kişi, su gibi ma’rifetle nereye yönlendirilirse o tarafa gitmektedir.

2.3.Saraynâme’de Geçen İman ve İbâdet Esasları

2.3.1.İman Esasları

2.3.1.1.Tevhîd

Arapça terim olan tevhîd kelimesinin kökü “v-h-d” fiiline dayanmaktadır ki bu da eşsizlik, teklik, yalnızlık, kesinlikle parçalanma bölünme kabul etmeyen şey demektir²²². Tasavvufta Allah Teâla’nın zâtını aklen ve zihnen tasavvur ve tehayyülden uzak tutmak anlamına gelmektedir²²³.

İslâm’ın temel kaynaklarından olan Kur’an-ı Kerim’de geçen İhlas suresinde “De ki o Allah birdir. Allah Samettir. O doğmamış ve doğrulmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.” buyrulmaktadır. Mutasavvıfların tasvir ettiği tevhîd, bu sure etrafında şekillenmektedir. Zât, sıfat ve fiillerinde tek olup eşi benzerinin olmaması ulûhiyette tevhîd, Allah’tan başkasına tapmamak rubûbiyette tevhîd olarak ele alınmaktadır²²⁴.

Zünnûn Mısırî tevhîdi “Allah Teâla’nın eşyanın içine girmeyen kudreti, eşya ile bütün olmayan sanatını bilmek, her şeyin sebebinin Allah’ın sanatı olduğunu ve onun yüce sanatında kusur ve ârıza olmadığını idrak etmektir” şeklinde îzâh etmektedir²²⁵. Cüneydi Bağdâdi ise tevhîdi, Kadîm olan Allah’ı hâdis olanlardan ayırmak ve Allah’ın yer cihetiyle tek olduğunu bilmek şeklinde ifâde etmektedir²²⁶. Yine ona göre Allah Teâla’nın baba ve evlad gibi mefhumlardan uzak, eşi ve benzerinin bulunmadığını kabûl etmekle, teşbih ve tasvire kaçmadan ondan başkasına ibâdet edilemeyeceğini, Samed ve tek olduğunu ikrar etmek de tevhîdi açıklamaktadır²²⁷. Yusuf b. Hüseyin er-Râzî tevhîdi; avâmın, havâsın ve ehli hakâikin zahiri tevhîdi olarak üç başlık altında ele almaktayken, Ahmed b. Yezîdi Bağdâdi, beşeriyet eserlerinin yok olup sadece ulûhiyyetin ortaya çıkması şeklinde

²²² Ragıb El-İsfahani, *Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Mehmet Yolcu, Abdülbaki Güneş, İstanbul, Çıra Yayınları, 2010, s. 1138.

²²³ Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, s. 553.

²²⁴ Mevlüt Özler, “Tevhid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2012, c. 41, s. 18-20.

²²⁵ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *El-Lüma’ İslâm Tassavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul, Altınoluk Yayınları, 1996, s. 28.

²²⁶ İmam Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkând Yayıncılık, 2009, s. 31.

²²⁷ Tûsî, *El-Lüma’ İslâm Tassavvufu*, s. 28.

yorumlamaktadır²²⁸. Şiblî nefy-i isbât anlamı taşımayan kişinin tevhîdinin sahih olmadığını, benlik ifâde eden kelimelerin kullanılmaması gerektiğini ifâde etmektedir. Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, Şiblî'nin bu görüşünden hareketle tevhîdi şu şekilde yorumlamaktadır: Gerçek tevhîd ehli kendini ortaya koymayıp “beni, bana, benimle, benden, benim hakkımda, benim ve ben” gibi kendine nispet eden kelimeleri lügatinden ve kalbinden çıkarmalıdır. Dilinden bu sözler çıksa bile kalbinde benlik duygusu bulundurmamalıdır²²⁹.

Kelâbâzi tevhîdi yedi esas üzerine bina etmektedir. (I) Bâki olan Allah ile hâdis yani sonradan olanın birbirinden ayırt edilmesi, (II) Bâki olanın sonradan yaratılanlar tarafından idrak edilemeyeceğinin tenzihi, (III) Hak ve halkın vasıflarının farkını görmek, (IV) mahlûkün işlediği fiiller nedeniyle Allah'ta değişiklik olmayacağını bilmesi, (V) Allah'ın düşünüp temyiz ettiği fikrinin tenzih edilmesi, (VI) Allah'a fayda-zarar, hayr-şer cihetinden te'sir edilemeyeceğinin bilinmesi, (VII) Allah'ın kıyas yapmaktan tenzih edilmesidir²³⁰. Ebû Tâlip Mekkî tevhîdi, Allah'ın kadîm sıfatıyla hâdis olan herşeyi irâde edip yaratması, her şeyde tek olup yaratıcı ve tasarruf sahibi olduğunun bilinmesi olarak ifâde etmektedir²³¹.

İmâm Gazâlî tevhîdi cevize benzetmek suretiyle iki kabuğunun bulunduğundan bahsetmektedir. Cevizin yaş haldeyken bulunan yeşil kısmı tevhîdin dil ile söylenen “Lâ ilâhe illa'llah” kısmını oluşturmaktadır. Bu kısım Hristiyan'ın teslisini bozmakta fakat mümin ile münafığı aynı kefeye koymaktadır. İkinci kabuk kısmı ise kalp ile tasdiktir ki mümin ile münafığı ayıran kısım burasıdır. İmâm Gazâlî bu kısmı avam tabakasının tevhîdi olarak zikretmektedir. Bundan sonraki kısmı yani cevizin içini de vâsita ve sebeplerden uzak olarak her şeyin sebebini Allah'tan bilerek, ibâdeti yalnız ona tahsis ederek yapılan tevhîdin özü olarak ifâde etmektedir²³².

Tevhîd hakkında açıklamada bulunan pek çok mutasavvıf olmakla berâber Kuşeyri *Risâlesi*'nde mutasavvıfların sahip olduğu tevhîd düşüncesi şu şekilde açıklanmaktadır. Allah Teâla vardır ve bu varlığının başlangıcı yoktur. Zât, sıfat ve fiilleriyle tek olup eşi benzeri yahut ortağı yoktur. Yaptığı her şeyi yerli yerince yapan, herşeye gücü yeten,

²²⁸ Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 30.

²²⁹ Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 32.

²³⁰ Kelâbâzî, *Doğuş Deverinde Tasavvuf Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yayınları, 1992, s. 195.

²³¹ Ebu Talib El-Mekki, *Kalplerin Aızığı- Kutu'l - Kulub*, çev. Dilaver Selvi, Ali Kaya, 3. bs., İstanbul, Semerkând Yayıncılık, 2004, c. 1, s. 480.

²³² el-Gazâlî İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, Bedir Yayınları, 2002, c. 1, s. 88.

herşeyi bilen, hükmünü geçiren, merhamet eden, dilediğini dilediği gibi yapan, ölmeyen, herşeyin ona muhtaç olduğu fakat onun hiç kimseye muhtaç olmadığı Allah'a inanmak sûfilerin tevhîd inancının özünü oluşturmaktadır²³³.

İbnü'l Arabî ise tevhîdi; mürîdin nefsinde kendini ve âlemi yaratıp var eden Allah Teâlâ'nın tek olup ortağının bulunmadığı bilgisinin gerçekleşmesi için gereken gayret olarak tanımlamaktadır. Tevhid için tenzihi de gerekli görmektedir²³⁴.

Kaygusuz Abdal'ın tevhîd anlayışı da sûfilerin görüşleriyle benzer özellikler göstermektedir. *Saraynâme*'sinde kelime-i tevhîdi açıkladıktan sonra tevhîdin zâhiri ve bâtinî yönüne değinmektedir. Tevhîdin zâhirî yönü; Allah'ın tek olduğunu, Peygamber'in hak olduğunu bilmek, evliyâya muhabbet etmek ve nefsini kibirden arındırmak anlamlarına gelmektedir. Tevhîdin bâtinî yönü; Lâ ilâhe illâllah demenin nefy-i isbat olup nefyin yok olduğunu isbâtın var olduğunu bilmek demektir. Kişi "Lâ ilâhe illâllah" derken malını evladını hatta nefsini bile fâni bilip yok sayması gerekmektedir. Kelime-i tevhîdi söylerken kendisinin sadece bir araç olduğunu, hakîkatte sözü söyletenin Zü'l Celâl olan Allah olduğunun bilincinde olması gerekmektedir. Sen ve ben kelimelerinin Allah ile kulu arasına perde gibi girdiğini ifâde ederek tevhîd makâmının şerefinden ve bu makâmda isim, resim ve sıfatlar da dâhil olmak üzere herşeyin ortadan kalkıp yok olduğunda Hakk'a ulaşıldığından bahsetmektedir. Tevhîd makâmını ifâde etmek için Hz. Peygamber'in şu hadisini ve anlamını delil getirmektedir.

*"Lî- me'allahi vaktün lâ- yeseûnû fihî melekün mukarrebün ve lâ nebiyyün mürselün."*²³⁵

*Meâlen "Benimle Allah arasında öyle bir yakınlık vardır ki ikimizin arasına elçi olan ve Allah'a en yakın melek (Cebrâil) giremez."*²³⁶

Kaygusuz tevhîd yoluna ulaşabilmeyi âşık olup isim, resim, ad ve şândan geçmeye bağlı kılmaktadır²³⁷. Tevhîdi bilen kişinin Hakka yakîn olup ehli dîn olduğunu²³⁸, neşeli, mutlu olup her belâ ve kaygıdan âzâd olduğunu²³⁹, tevhid ehli kişinin kalbinin saf,

²³³ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 39.

²³⁴ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2008, c. 8, s. 82.

²³⁵ Aclûnî, *Keşfül Hafâ*, 2/173.

²³⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 372.

²³⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 375.

²³⁸ Tevhîdi bilen kişidir ehli dîn, Tevhîd eyler kişiyi Hakk'a yakîn. (Byt. Nu: 1634)

²³⁹ Kim ki tevhîd ehli oldu şâd olur, Her belâ vü kaygudan âzâd olur. (Byt. Nu: 1639)

sözlerinin cevher gibi olduğunu, sen-ben gibi sözlerin ortadan kalkıp her şeyin birlik şarabından içtiğini, birlik içinde dert-derman, sen-ben gibi ikiliği olan her şeyin yok olup mahvolduğunu, tevhîd ehli olmayanın ise zulmette olup her nefesinde üzüntü ve sıkıntı içinde acı çektiğini²⁴⁰ ifâde etmektedir²⁴¹.

2.3.1.2.Nübüvvet

Nübüvvet kelimesi “n-b-e” kökünden türeyip Arapça’da “şan, şeref, yücelik²⁴²” manasında olup Kur’an-ı Kerim’e göre kendisiyle yalandan arınmış ilim veya zannı gâlip oluşan haber anlamına gelmektedir²⁴³. Nübüvvet sözlükte Allah ile âkil kulları arasında elçilik görevi yapmak²⁴⁴, Hakk’tan inen haber, meleğin getirdiği ilâhi bilgi,²⁴⁵ olarak ifâde edilmektedir. Nübüvvetin risâlet anlamı bulunsa da Kur’an-ı Kerim’de bu iki kavram ayrı ayrı zikredilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Bakara suresi 177. ayette Allah’a, meleklerle, peygamberlere, kitaplara ve ahiret gününe inanmanın îmânın gereği olduğu ifâde edilmektedir²⁴⁶. Allah Teâla gönderdiği bütün peygamberlerin nübüvvetine iman edilmesi gerektiğini haber vermektedir²⁴⁷.

Hz. Peygamber’e atfedilen bir hadiste de yüz yirmi dört bin peygamberden söz edilmekte ve bunlardan üç yüz on beşinin resul olduğu haber verilerek resul-nebi ayrımı yapılmaktadır²⁴⁸. Bu resul ve nebi kavramlarının farklı kullanılmasından dolayı geçmiş dönemde pek çok önemli şahsiyetin iki kavram için farklı tanımlamalar yaptığı görülmektedir²⁴⁹.

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*’sinde sıklıkla Hz. Peygamber’e atıf yapmak suretiyle peygamberlere imanın gerekliliğine şu şekilde vurgu yapmaktadır.

²⁴⁰ Ehli tevhîd olmayan zulmetdedür, Her nefes bin cevriye mihnetdedür. (Byt. Nu: 1638)

²⁴¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 379.

²⁴² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 490.

²⁴³ El-İsfahani, *Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 1030.

²⁴⁴ El-İsfahani, *Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 1031.

²⁴⁵ Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü.*, s. 415.

²⁴⁶ Bakara 2/177

²⁴⁷ Nisâ 4/136

²⁴⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 2007, s. 286-291.

²⁴⁹ Zülfikar Durmuş, “İslâm Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı”, *Diyânet İlmî Dergi*, c. 44, sy. 3 (2008), s. 60-62.

“Bu evimiz insân dirliğünden hâsıl olur, ammâ dirlik dimegün aslı her dem içinde Hakk’ı hâzır görmekdür. Gayr-ı hakk işlerden perhiz eymekdür. Peygambere inanmakdur...²⁵⁰”

Kaygusuz’a göre insanın özüne ulaşabilmesi için öncelikle Allah’a kul, Hz. Peygamber’e ümmet, Âdem peygambere zürriyet ve İbrahim peygambere millet olmak zorunluluğu vardır:

“Velî özini bilmek budur ki özini Tanrı’ya kul bile, peygambere ümmet bile, Âdem’e zürriyet bile, İbrahim Halîl’e millet bile...²⁵¹”

Halka tebliğ için gönderilen nebîlerin²⁵²; itâatkâr, zâhid²⁵³, sâdık²⁵⁴, hikmet sahibi²⁵⁵, ilimde kemâle ulaşmış²⁵⁶ mürşidler olduğunu ifâde etmektedir. Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen peygamberlerden 20 tanesini hayat hikâyelerine atıflar yapmak suretiyle zikretmektedir. Eserde ismi geçen peygamberler; Âdem²⁵⁷, Nuh²⁵⁸, Hûd, Salih, İbrahim²⁵⁹, İsmâil²⁶⁰, İshak, Yakub²⁶¹, Yusuf, Eyyûb²⁶², Şuayb, Mûsâ²⁶³, Davud²⁶⁴, Süleyman²⁶⁵, Yunus²⁶⁶, Zekeriyya, Yahya²⁶⁷, İsa²⁶⁸, Lokman²⁶⁹ ve Hz. Muhammed Mustafa’dır. Kur’an-ı Kerim’de ismi geçmediği halde Benî İsrâil peygamberlerinden kabul edilen Dânyâl²⁷⁰ peygambere ve Hızır’a da atıfta bulunmaktadır. Bununla berâber Kur’an-ı Kerim’de peygamber muhalifi olarak gözüken Firavun, Nemrud ve Ashâb-ı Kehf’e eziyet eden Dakyânus’un adına da beyitlerde rastlanılmaktadır²⁷¹. Kaygusuz Abdal

²⁵⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 364.

²⁵¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 364.

²⁵² Nebîler gönderdi anda var didi, Ol varan halkun hâlini gör didi. (Byt. Nu: 49)

²⁵³ Nebîler tâate meşgul oldular, Zühdile hazrete makbul oldular. (Byt. Nu: 62)

²⁵⁴ Yarın olacağı bugün sandılar, Zîrâ Hakk’a sıdkıla inandılar. (Byt. Nu: 63)

²⁵⁵ Nebîler de gördi bunların hâlin, Hikmetile gözledi kendi yolın. (Byt. Nu: 60)

²⁵⁶ Nebîler de kendü yolun gözledi, İlmile kendi kemâlin izledi. (Byt. Nu: 61)

²⁵⁷ Hikmet ile Âdem’e ilm öğreden Bir kuru âsadan ejderha iden. (Byt. Nu: 892)

²⁵⁸ Bu sarayda oldı Nuh Tufânı, Eyyub’un her hâl u derd ü dermânı. (Byt. Nu: 675)

²⁵⁹ Bu dem idi İbrâhim’ün da’veti, Yusuf’un hüsnü Ya’kub’un hasreti. (Byt. Nu:628)

²⁶⁰ Oldur ahî İsmâil’ün kurbânı, Yusuf’un hüsnü Muhammed’in cânı. (Byt. Nu: 889)

²⁶¹ Yusuf’un hüsnü Yakub’un çilesi, Ahmed’ün hulki İsa’nun nefesi. (Byt. Nu: 894)

²⁶² Âdem’e Hakk bu sarayda virdi nûr, Mûsâ’ya Tûr Eyyüb’e şükr ü sabur. (Byt. Nu: 595)

²⁶³ Halk içinden Nuh’un uzlet itdüğü, Tur Dağında Mûsâ’nun işüdüğü. (Byt. Nu: 897)

²⁶⁴ Davud’un âvazı ilm ü hüneri, Danyal’un aklı küllî defteri. (Byt. Nu: 896)

²⁶⁵ Süleymanun saltanatı varlığı, Salih’ün sıdk ile temiz dirliği. (Byt. Nu: 895)

²⁶⁶ Bu dem idi Hakk’un uzlet itdüğü, Yûnus’u denizde balık yutduğı. (Byt. Nu:629)

²⁶⁷ Yahya’yı her dem derdile ağlatan, Halil’ün Nemrud’a elin bağlatan. (Byt. Nu: 891)

²⁶⁸ Bu sarayda göge yol buldı İsa, Bu saraydadur bi-küllî hâl kıssa. (Byt. Nu: 616)

²⁶⁹ Bunda kabul oldı Lokmân hikmete, Bunda irüşdi Süleymân devlete. (Byt. Nu: 615)

²⁷⁰ Ömer Faruk Harman, “Dânyâl”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1993, c. 8, ss. 480-81.

²⁷¹ Fir’avn Şeddâd Nemrûd Takyanûs, Mal ucundan oldı bunlar bî-nâmûs. (Byt. Nu: 1607)

peygamberleri sıraladığı beyitlerin ardından söylediği her şeyin hak olduğuna yemin ederek Allah'a inanan kimselerin peygamberlere de inanmaları gerektiğini ifâde etmektedir.

*“Külli Hakk'dur gayrı yokdur vallâhi
İnan eger Hakk bilürsen Allah'ı” (Byt. Nu: 899)²⁷²*

Eserde en çok atıf yapılan peygamber Hz. Muhammed Mustafa'dır. Hz. Peygamber'in Ahmed ismi 14, Muhammed ismi 36, Mustafa ismi de 112 olmak üzere toplam 162 yerde geçmektedir. Kaygusuz Abdal Hz. Peygamber'den bahsederken tasavvufun özü olan hakikat-ı Muhammedî ve nûr-u muhammedî kavramlarını öne çıkarmaktadır. Hz. Peygamber'in mânevi şahsiyyetini ifâde eden bir terim olarak hakikat-ı Muhammediyye, vücûd-u mutlak'ın teayyün ettiği ilk mertebedir. Buradan hareketle hakikat-ı Muhammediyye var oluşun başlangıcıdır. Buna göre Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa hakikat-ı Muhammediyye var olmuş, bütün mahlukat bu hakikatten hakedilmiştir. Hakikat-ı Muhammediyye âlemin var oluş sebebi, maddesi ve gâyesidir²⁷³. Hakikat-ı Muhammedî kavramını ortaya koyan ilk isim Sehl b. Abdullah Tüsterî'dir. Sonrasında pek çok sûfinin bu kavram üzerine müstakil eserler yazdığına da tanıklık edilmektedir. Kaygusuz Abdal *Saraynâme*'de Hakikat-ı Muhammediyye kavramını şu beyitlerle dile getirmektedir.

*“Hak Teâla ismine kıldı nazâr
Ol isimden zâhir oldı bir güher (Byt. Nu: 1673)
Ol güher çün Mustafâ'nun cânıdur
Ol güherden yir ü gök nûranıdür (Byt. Nu: 1674)
Ol güherdür 'asl u fer'i cümleñün
Ol güherdür ma'nası her nüshanun (Byt. Nu: 1675)
Mustafâ'dur mazhar-ı zât-ı kadîm
Kim bekâ milkine olmuşdur kadîm (Byt. Nu:1676)²⁷⁴
Bu sarayun evveli vü âhiri
Mustafâ'dur bâtını hem zâhiri (Byt. Nu: 1680)*

²⁷² Güzel, *Saraynâme*, s. 255.

²⁷³ Mehmet Demirci, “Hakikat-i Muhammediyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 15, s. 179-180.

²⁷⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 383.

*Cümle varlık Mustafâ'dan oldu çün
Mustafâ'dur mazhar-ı zât-ı bî-çün (Byt. Nu: 1681)*

*Mustafâ'dur mevcûdâta ibtidâ
Mustafâ'dan oldu iy cân dû serâ (Byt. Nu: 1682)*

*Bu sarayın içi taşı ne ki vâr
Mustafâ nûrından oldu âşikâr” (Byt. Nu:1683)²⁷⁵*

Kaygusuz Abdal kıyâmet gününde peygamberler arasında en üstününün Hz. Peygamber olup âlemlere rahmet olarak gönderildiğini²⁷⁶, ondan büyük mürşid olmadığını âlem yaratıldığından bugüne değin ona benzer insân-ı kâmil gelmediğini de ifâde etmektedir.²⁷⁷

2.3.1.3.Kitaplara İman

Kelimenin kökü Arapça “k-t-b” fiiline dayanmaktadır ki bir şey dikmek veya da birleştirmek manasına gelmektedir. Günümüzde meşhur olan manası ise harfleri birbirine eklemek suretiyle yazmak demektir²⁷⁸. Fakat Allah kelâmı yazılmamış olsa dahi kitab adını alabilmektedir. Çünkü Allah Teâla Kur’an-ı Kerim’de:

“Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. O bana kitab verdi ve beni bir peygamber yaptı²⁷⁹” ayetiyle yazılmamış halini de kitap olarak nitelemektedir. Başka bir ayette ise “Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene îmân ederler; ahiret gününe de kesin kes inanırlar.”²⁸⁰ buyrulmaktadır. Allah Teâla gönderdiği Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’an-ı Kerim’e îmân edilmesi hususunda vurgu yapmaktadır. Hepsinin Allah’tan geldiğini kabul etmekle birlikte, Kur’an’ın önceki ve sonrakilerin ilmini içinde barındırması²⁸¹ hasebiyle Kur’an’ın üstünlüğü hususunda şek ve şüphe bulunmamaktadır.

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*’sinde dört büyük kitapla ilgili herhangi bir bilgi vermemekle birlikte sultanın sarayına gönderdiği halifelerden yani Allah’ın âleme gönderdiği peygamberlere verdiği kitaplardan şu şekilde bahsetmektedir.

²⁷⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 384.

²⁷⁶ *Mustafâ'dur pâdişâhı yevmü'd-dîn, Mustafâ'dur rahmete'l-li'l- 'âlemîn. (Byt. Nu: 1677)*

²⁷⁷ Detaylı bilgi için bakınız. Eyüp Baş, “Kaygusuz Abdal’da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı (Saraynâme’indeki Anlatılara Göre)”, *Kalemname*, c. 3, sy. 6 (2018), s. 12-43.

²⁷⁸ El-İsfahani, *Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 892.

²⁷⁹ Meryem 19/30

²⁸⁰ Bakara 2/4

²⁸¹ Tûsî, *El-Lüma’ İslâm Tassavvufu*, s. 71.

“Sultânun sultânlığı kulun kullığı bunda ma'lûm olsa gerekdür. Bunca kitâblar peygamberler nişân virdiği yir budur...”²⁸²”

“Ne haberdür bu kitâblar virdügi

Nice menzildür Nebîler irdügi” (Byt. Nu: 1026)²⁸³

Kaygusuz Abdal başka bir beyitte de peygamber ve kitabı delil olarak görmektedir.

“Zîrâ ki bi-küllî hâsıl bundadur

Peygâm u kitâb delil bundadur” (Byt. Nu: 611)²⁸⁴

Kaygusuz Saraynâme’inde kitaplar hakkında başka bir bilgi vermese de Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen peygamber kıssalarının ekseriyetine atıf yapması, Kur’an-ı Kerim’in içerik ve muhtevâsına hâkim olduğunu göstermektedir.

2.3.1.4. Meleklerle İmân

Arapça “m-l-k” sülasi fiil kökünden türeyen melek kelimesi sözlükte “haberci, elçi; güçlü kuvvetli”²⁸⁵, hükümdarlık” anlamına gelip “yıldızlara hükmeden” manasında da kullanılmaktadır²⁸⁶. Cebrâil (vahiy meleği), Azrâil (ölüm meleği), İsrâfil (sur’a üfleyen melek), ve Mikâil (tabiat meleği) melekler arasında önde gelen isimlerden kabul edilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen başka melekler olmakla birlikte farklı isimlerle adı en çok zikredilen Cebrâil isimli vahiy meleğidir. Kaygusuz Abdal’ın Saraynâme’inde bir beyitte adı geçen tek melek Cebrâil meleğidir.

“Bu sarayda görünen nakş u hayâl

Peygâm u kitâb u Cibrîl kîl u kâl” (Byt. Nu: 387)²⁸⁷

Dört farklı beyitte de Hz. Peygamber’in mi’raca bu sarayda çıktığından bahsedilmektedir ki Hz. Peygamber bu yolculuğa Cebrâil ile çıkmaktadır²⁸⁸. Cebrâil’in adı alenen zikredilmese de dolaylı olarak burada da Cebrâil’e bir atıfta bulunmaktadır.

“Bu sarayda vardı Mi’raca Nebî

Bu saraydur her işün sebebi” (Byt. Nu. 588)²⁸⁹

²⁸² Güzel, Saraynâme, s. 155.

²⁸³ Güzel, Saraynâme, s. 275.

²⁸⁴ Güzel, Saraynâme, s. 212.

²⁸⁵ Ali Erbaş, “Melek”, TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), 2004, c. 29, s. 37-39.

²⁸⁶ El-İsfahani, Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü, s. 1010.

²⁸⁷ Güzel, Saraynâme, s. 175.

²⁸⁸ Salih Sabri Yavuz, “Mi’rac”, TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), 2020, c. 30, s. 132-135.

²⁸⁹ Güzel, Saraynâme, s. 207.

İki farklı beyitte de meleklerin secdesinden bahsedilmektedir ki bu husus, fehimleri Allah Teâla'nın meleklerle, Âdem peygambere secde etmesini emrettiği ve meleklerin de secde ettiği ayet olan Bakara Suresi'nin 34. Ayetine²⁹⁰ götürmektedir. Kaygusuz Abdal'ın bu iki beyitte bu ayete atıf yapması muhtemel görünmektedir. Bu beyitler şu şekildedir:

“Anun için sücûd kıldı melekler

Seni tavaf ider döner felekler (Byt. Nu: 1624)²⁹¹

Sana melekler niçün kıldı sücûd

Neden oldu sende bu goft u şünûd” (Byt. Nu: 1697)²⁹²

Saraynâme'de dikkat çeken bir unsur da bazı yerlerde Kaygusuz'un melekleri ifâde etmek için “gök ehli” tâbirini kullanmasıdır ki burada da gök ehlinin yaptığı secdeden bahsetmektedir.

“Hakk tebâreke ve Teâla insana şol kadar kerâmet viridi kim gök ehli sücûd kıldı. Yir ehli mutî' oldı...²⁹³”

2.3.1.5.Âhirete İmân

Kur'an-ı Kerim'de yüz on kez zikredilen âhîret kavramı “son” anlamına gelip dünya hayatının bitip yeni başlayacak sonsuz hayatı ifâde etmek için kullanılmaktadır²⁹⁴. Âhîret yelpâzesi geniş bir kavram olup sûr, ba's, mahşer, amel defteri, mîzan, kabir/berzah, sırat, cennet, cehennem, kevser gibi âhîret hayatına ait kavramları tek çatı altında toplamaktadır. *Saraynâme*'de âhîret hayatına ilişkin bu kavramların hemen hepsine değinildiği görülmektedir.

“Tamu uçmag sırât u mîzân dimek

Havf u recâ yol dimek erkân dimek (Byt. Nu: 385)²⁹⁵

Geçdi sırat köprüsinden cümle şey

Sultânile bir vücûd oldı gedây (Byt. Nu: 1161)²⁹⁶

²⁹⁰ Bakara 2/34 “Meleklerle, “Âdem'e secde edin” dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.”

²⁹¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 376.

²⁹² Güzel, *Saraynâme*, s. 387.

²⁹³ Güzel, *Saraynâme*, s. 155.

²⁹⁴ Ragıb El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Mehmet Yolcu, Abdülbaki Güneş, İstanbul, Çıra Yayınları, 2010, s. 73.; Bekir Topaloğlu, “Âhîret”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1988, c. 1, s. 543-548.

²⁹⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 175.

²⁹⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 299.

Nâr ı cahîm tâbi olur Cennet'e

Cümle şey bî-hicâb irdi vuslata” (Byt. Nu: 1258)²⁹⁷

Saraynâme'de îman esaslarından olan “kader- kaza” hakkında beyt ya da mensur yazıya rastlanılamamaktadır. Fakat Kaygusuz Abdal'ın *Saraynâme* eseri bağlamında kuvvetli derecede îman akidelerine bağlı olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Gerek Kur'an-ı Kerim'in içeriğine olan hâkimiyeti gerekse tasavvufun ana konuları üzerindeki hâkimiyeti, onun ne derece bilgili olduğunu göstermekte, bilgileri netîcesinde iman akidelerini taklitten tahkike dönüştürdüğünü gözler önüne sermektedir.

2.3.2.İbâdet Esasları

İbâdet Arapça “a-b-d” sülasi fiil kökünden türeyip sözlükte “tezellül gösterme²⁹⁸, boyun eğme, kulluk etme, itâat etme” anlamlarına gelmektedir²⁹⁹. İbâdet ve hakikat bakımından idrak edilemeyen, sınırsız ve sonsuz gücü kâinatta hissedilen, dilediğini dilediği gibi yapma kudretinde olan Allah'a karşı gösterilen ta'zim itâat ve mertebenin en yükseğidir³⁰⁰. İbâdet, çerçevesi geniş bir kavram olup Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette ibâdet edilmesi hususunda ikâzlarda bulunmaktadır³⁰¹. Allah Teâla Kur'an-ı Kerim'de

“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.”³⁰² buyurmaktadır. Kaygusuz Abdal da bu ayeti mensur bölümün on dördüncü başlığında zikrederek bu saraya halkın Hakk Teâla tarafından ibâdet için gönderildiğini, kapalı ve anlaşılması zor sırrı anlayanların bu sarayda evliyâ ve enbiyâ mertebesine çıktığını şu şekilde ifâde etmektedir. *“Ve mâ hâlâktü'l-cinne ve'l-inse illâ li yâ'büdûn” Pes bu saraya halkı Hakk ibâdet için getürmüştür. Bu sarayda muğlak sırrı anlayanlar evliyâ, enbiyâ oldı...³⁰³*” Kaygusuz Abdal kulun bu saraya ibâdet için gönderildiğini pek çok farklı yerde yinelemektedir.

Dördüncü mensur bölümde Allah'ın emirlerine itâat edip âsi olunmaması gerektiğini, müslüman olmanın alâmetinin ibâdet ederken bile Allah Teâla'yı hâzır görerek yapılması gerektiğini şu sözlerle ifâde etmektedir:

²⁹⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 312.

²⁹⁸ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 667.

²⁹⁹ Mustafa Sinanoğlu, “İbâdet”, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 1999, c. 19, s. 233-235; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 293.

³⁰⁰ Yusuf Çelik, “Kur'an'da İbâdet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 41 (2014), s. 206.

³⁰¹ Bakara 2/21, Nisa 4/36, Maide 5/117, Enam 6/102, Araf /59, Hud 11/2, Meryem 19/36

³⁰² Zâriyât 51/60

³⁰³ Güzel, *Saraynâme*, s. 259.

Yâre yoldaşa konşuya emîn ola, ulû'l-emre âsî olmaya Hakk'dan irmezın kesmeye... Pes bu saray ki biz içindeyüz pâdişâhundur. Şöyle ki ulular gıtdügi yolca varmak gerek, zîrâ ki müselmân olmagun alâmeti budur ki Allah'ı hâzır göre ibâdeti dahı kılsa bu vech üzre kıla...³⁰⁴ Asıl ibâdet budur ki gayr-i Hakk işlerden perhiz eyle, Hakk'a kâil ol...³⁰⁵

Hz. Peygamber'in ibâdet ederek nâil olduğı mertebeye ulaştığını da şu şekilde açıklamaktadır:

Yirde gökde cümle halka Muhammed Mustafâ'yı baş eyledi. Çün ol bu derecâta ibâdet ile erişdi. Pes cümle halka delil oldu kim Hakk'a ibâdet eyleye. Zîrâ ki sebep söz nesne yok. Hakk'un rahmetine kulun ta'âti sebebdür ve dahı cümle ta'âtün aslı Allah'dan korkmaktır...³⁰⁶

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*'de ibâdet başlığında mündemiç bulunan namaz, oruç, zekât ve hac gibi konulara atıfta bulunmamış olsa da *Salâtnâme* isimli eserinde farz ve vâcib namazlar hakkında ne derece tafsîlatlı bilgiye sahip olduğunu bilinmektedir. *Saraynâme*'de farz ve sünnetin İslâm'ın erkânı olup Allah tarafından bu sarayda emredildiğini, Hz. Peygamber'in emrine itâat edilmesi gerektiğini de şu beyitler ile ifâde etmektedir.

“Tamu uçmag sırât mîzan dimek

Farz u sünnet İslâm u erkân dimek (Byt. Nu: 1110)³⁰⁷

Ne ki Mustafâ didiyse tut sözün

Anun ilmin cümleden eyle güzîn (Byt. Nu: 568)³⁰⁸

Zühd u takvâ farz u sünnet küllî hâl

Bana buyurdu bu evde Zü'l-celâl” (Byt. Nu: 1383)³⁰⁹

Kaygusuz'un, hususiyetle de *Saraynâme*'sinden hareketle, farz ve sünneti İslâm'ın rüknü olarak görüp gereklerine riâyet etmekte, hatta bu düşünceyi saray halkına aktarmaya çalışmakta olduğunu söylemek mümkündür.

Namazla alâkâlı “*Dahi namaz sorar mısın*” diyerek sitemkâr bir tavırla tekrar ettiği, namaz hakkında tafsîlatlı bilgi sunduğı *Salatnâme* eseri ve Cuma namazında kılık kıyafetinin eleştirilmesinden dolayı kaleme aldığı *Minbernâme* eseri ile Melâmetiyye'ye mensupiyeti hakkında algı oluşturmakta; fakat silsile yönünden herhangi bir isnad

³⁰⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 148.

³⁰⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 248.

³⁰⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 199.

³⁰⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 288.

³⁰⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 204.

³⁰⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 335.

bulunamamaktadır. Bunlarla birlikte İslâm akîdelerine ve Hz. Peygamber'e olan bağlılığı ehl-i sünnet kimliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

2.4.Saraynâme'de Tasavvufi Düşünce

2.4.1.Seyr u Sülûk Kavramları

2.4.1.1.Tarîkat –Yol- Sülûk

Tarîkat kelimesi Arapça “t-r-k” kökünden türeyip sözlükte “yol, metot ve usül” anlamlarına gelmektedir³¹⁰. Tasavvufta ise mürîdin kâmil mürşid eşliğinde Allah'a ulaşma yolunda takip ettiği usül ve metodu ifâde etmektedir.³¹¹ Tarîkat kavramı H. III. ve IV. asırlarda kullanılmaya başlanılmıştır.

Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî tarîk kavramını; ahyâr, ebrâr ve şüttâr olmak üzere üç başlık altında incelemektedir. Tarîk-i ahyâr; amel ve ibâdete önem verip farz ve nâfile ibâdetlerle ruhu güçlendirip nefsi etki altına almayı hedefleyerek Hakk'a ulaşmaya çalışanların takip ettiği yoldur ki buna rûhâni yol da denilmektedir. Tarîk-i ebrâr; riyâzet ve mücâhede ile nefsi zayıflatarak ruhun nefis üzerine gâlip gelmesini sağlayan yöntem olup nefsâni yol da denilmektedir. Gönül saflığına ulaşmayı hedef edinen bu yolda, doğruluk esastır. Tarîk-i şüttâr; aşk ve muhabbet ehlerinden oluşan bu grupta aşk, vecd ve coşku ön plandadır. Aşka ülfeti olmayanların yürüyemediği yol anlamına da gelmektedir³¹². Kâşânî'ye göre tarik, Allah'a ulaşma yolunda makâm ve meNzilleri aşmak suretiyle sâliklere has olan yol anlamına gelmektedir³¹³. Sâlik ise Arapça s-l-k kökünden türeyen sülûk kelimesinin ismi fâili olup “yolda gitmek, yola girmek, intikal etmek, nüfuz etmek ve katılmak” anlamlarına gelmektedir³¹⁴. Tasavvufta ise belli metotlarla Allah'a doğru yapılan yolculuğu ifâde etmektedir³¹⁵. Bu itibâr ile tarîk ile sülûk aynı anlamı çağrıştırmaktadır.

³¹⁰ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 633.; Reşat Öngören, “Tarikat”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2011, c. 40, s. 95-105; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 627.; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 510.

³¹¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 627.

³¹² Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 464.

³¹³ Zafer Erginli (ed.), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, 2006, s. 1004.

³¹⁴ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 508.; Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, c. 38., s. 127-28.

³¹⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 587.

Serrâc, seyr u sülûku tasavvuf ve tarîkate dâhil olan kimsenin mânevî makâmının sonuna varıncaya kadar geçeceği menzillerin adı olarak tanımlamaktadır³¹⁶. Bu bağlamda tarîkati Allah'a ulaşmada gidilen yollar, sülûku da bu yollarda ilerlerken geçilen menziller şeklinde algılamak mümkün görünmektedir. Tasavvuf literatüründe tarîkat; şeriaten ayrılmaz bir unsurdur ve şeriat, tarîkati de kapsamaktadır. Bu bakımdan şeriat cevizin dış kabuğuna, tarîkat cevizin iç kabuğuna, hakikat ise cevizin içine benzetilmektedir³¹⁷. Mehmet Nuri Şemsüddin en-Nakşibendî ise *Miftâh'ül-Kulûb* isimli eserinde şeriat kapıya, tarîkati bahçeye, hakikati ise bahçe içinde bulunan gül bahçesine benzetmektedir³¹⁸. Eşrefoğlu Rûmî şeriatî emir, nehiy, sünnetler; tarîkati zühd ve takva; hakikati de gönlü Hakk'ın gayrısından tecrid etmek olarak tanımlamaktadır³¹⁹. *Ziyet'ül Kulûb* isimli eserde ise tarîkatin mertebeleri; şeriat, tarîkat, hakikat, ma'rifet, kutbiyyet, kurbiyyet ve ubudiyyet olmak üzere yedi kısımda ele alınmakta, tarîkatin erkânı ise ilim, hilm, sabır, rıza, şükür ve ihlas olarak zikredilmektedir³²⁰.

Kaygusuz Abdal ise tarîkat erkânını ilim, aşk, sıdk, irfân, emn ve miskine yardım olarak tanımlamaktadır. Ulaşılmak istenen menzillere de yolun erkânına uyararak varılması gerektiğini bildirmektedir.

“Nefsi zâlim kendü câhil olmaya

Ma'nî bâbında bî-hâsıl olmaya (Byt. Nu: 1458)

Küllî hâlinden emîn ola tâlib

Tâ ki kendü Allah'a ola habîb (Byt. Nu: 1459)

Mustafâ'nun yoluna sâdık ola

Evliyâ dirliğine âşık ola (Byt. Nu: 1460)

Emîn ola cümle cihân halkına

Benzeye hulkı Muhammed hulkına (Byt. Nu: 1462)

Yolda kalmış miskinün elin tuta

Anlaya her işün kemâlin tuta (Byt. Nu: 1463)

³¹⁶ Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 456.

³¹⁷ Öngören, “Tarikat”, s. 95-105.

³¹⁸ El-Hac Mehmed Nuri Şemsüddin el-Nakşibendî, *Miftâh'ül-Kulûb*, çev. Ali Rüştü Oran, İstanbul, Salâh Bilici Kitabevi, 1969, s. 230.

³¹⁹ Eş-Şeyh Abdullah bin Eşref bin Muhammed El-Mısri Er-Rûmî El-İzniki, *Müzekkin-Nüfus*, çev. Ali Arslan, İstanbul, Arslan Yayınları, 1976, s. 291.

³²⁰ Elhac Muzaffer Ozak, *Ziyet'ül Kulûb*, İstanbul, Salâh Bilici Kitabevi, 1973, s. 41.

Bu serâyda küllî tertibin temâm

Kılmış ola şöyle ki kâmil âdem (Byt. Nu: 1464)³²¹

Bir lisândan iki olmaya sözi

Bakduğı yirden ayrılmaya gözi (Byt. Nu: 1466)

‘Ârif ola dâimâ hem-nişîni

Gayrı Hakk'dan Allah'a döne yöni (Byt. Nu: 1467)

Bu sıfâtlar gerek insânda ola

İnsân oldur erkânı tarîk bile” (Byt. Nu: 1469)³²²

“Menzile yoluyla vara, yolu erkânıyla vara, câhillere ilmile söyleye, ârifler katında sakın ola...³²³”

Yol ve menzil için insanda muhib, mûtî ve sıdk sıfatlarını gerekli görmekte, bu sıfatlar ile menzillerin aşılıp kâmil insan olunabileceğini ifâde etmektedir.

“Pes böyle bilmege tâlib olanlar, Allah'a mutî gerek, Mustafâ'ya sâdik gerek, evliyâyâ muhib gerek. Allahu âlem...”

“Bu sıfâtlar yol demek menzil demek

Küllî tertîb noksân u kâmil demek” (Byt. Nu: 993)³²⁴

Kaygusuz havf ve recâyı da yolun rükünlerinden kabul etmektedir.

“Tamu Uçmag sırat u mizân demek

Havf u recâ yol demek erkân demek” (Byt. Nu: 385)³²⁵

Miftâh 'ül Kulûb isimli eserde tarîkati Muhammedî; teslim, istikâmet ve rızâ olarak tanımlanırken³²⁶ Kaygusuz tarîkati Muhammedî'nin erkânına değinmeksizin bu yolu tutanların menzile ulaşabileceğini ifâde etmektedir.

“Mustafâ'nun tarîkin tut sıdk ile

Ol tarîk seni iletür menzile (Byt. Nu: 1514)³²⁷

Aklını cem eyle uy Mustafâ'ya

Tâ ki bu yolda iresün safâyâ (Byt. Nu: 515)³²⁸

³²¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 347.

³²² Güzel, *Saraynâme*, s. 348.

³²³ Güzel, *Saraynâme*, s. 148.

³²⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 271.

³²⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 175.

³²⁶ Şemsüddin el-Nakşibendi, *Miftâh 'ül-Kulûb*, s. 356.

³²⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 356.

*Âdem oldur ol bu hâli keşf ide
Allah'a Mustafâ yolınca gide” (Byt. Nu: 534)³²⁹*

Nefsi ve hevesleri de bu tarîkden uzaklaştırarak yoldan çıkararak düşman olarak tanımlamaktadır.

*“Dâima fikrinde hûblar sohbeti
Seni yolundan çıkarır nefis iti (Byt. Nu: 443)
Bu hevâsâtler sana oldu hicâb
Hak yolundan kaldığın budur sebep” (Byt. Nu: 451)³³⁰*

2.4.1.2. Mürşid-i Kâmil – İnsân-ı Kâmil- Yol Eri

Arapça r-ş-d kökünden türeyen mürşid kelimesi Kur'an-ı Kerim'de; doğruluk, olgunluk, irşad, doğru yol, doğru yolu bulma yeteneği, doğruya götürücü anlamlarına gelmektedir³³¹. Kâmil ise mükemmel, eksiksiz ve tam anlamında kullanılmaktadır³³². Bu bağlamda mürşidi kâmil doğru yolu gösteren mükemmel kişiyi ifâde etmektedir³³³. Serrâc mürşidi kâmilî, seyr u sulûku tamamlayıp irşâda ehil olan, delâletten hidâyete sevk eden, doğru yolu gösteren kişi olarak tanımlamaktadır³³⁴. Ozak ise mürşidi açıklarken ilim, irfan, hal ve irşat bakımından kemal vasıfları olan kişi olarak tanımlamaktadır³³⁵.

Bâyezid-i Bistâmî hak yolda mürşidi olmayan kimsenin, imamının şeytan olduğunu ifâde ederek kâmilî mürşidin gerekliliğine vurgu yapmakta, Kuşeyri de mürşidi olmayanın kurtuluşa eremeyeceğini ifâde etmektedir³³⁶. Gazâlî mürşidsiz mürîdi kendiliğinden çıkıp büyüyen ağaca benzetmektedir. Ağacın sulayıp, bakıp büyüteni olmadığı zaman kurumaya mahkûm olması gibi şeyhi olmayan kimsenin de şeytanın kurduğu tuzağa çekilebileceği ifâde etmektedir³³⁷. Şemsüddin Nakşibendî ise şeyhi olmayan kişileri, geceleyin bilinmeyen bir yola ışıksız ve yalnız çıkan, gittiği yeri görmeyen, tehlikeleri bilmeyen kimselere benzetmektedir. Mürşid ise o yollardan gidip gelerek yollardaki tehlikelere vâkıf

³²⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 195.

³²⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 200.

³³⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 184.

³³¹ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 428-429.

³³² Mehmet S. Aydın, “İnsân-ı Kâmil”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2000, c. 22, s. 330-31; El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 937.

³³³ Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü.*, s. 388.

³³⁴ Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 474.

³³⁵ Ozak, *Ziyet-ül Kulüb*, s. 22.

³³⁶ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 423.

³³⁷ el-Gazâlî İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, Bedir Yayınları, 2002, c. 3, s. 173.

olup müridine rehberlik yapmaktadır³³⁸. Kuşeyrî; Hz. Peygamber'in "Zamanın îmânına bey'at etmeden ölen cahilliyye ölüsü gibidir." hadisi mücibince müridin bulunduğu devirde irşad ile görevli olan kâmilî mürşidi bulup intisap etmesi gerektiğini beyân etmektedir³³⁹.

Sühreverdî mürşidin vazifelerini zikrederken şu şekilde ifâde etmektedir; irşad vazifesini nefsi için yapmamalı, ilâhi irâde ve insanların kabiliyetine göre konuşmalı, özel zikir yeri edinmeli, hürmet beklemeyip tevâzu sahibi olmalı, güler yüzlü olup müridlerinin haklarını korumalı ve onlardan mal talep etmemelidir. Hoş olmayan hareketleri imâ yoluyla düzeltmeli ve sır saklamalıdır³⁴⁰.

Kaygusuz Abdal Allah'a ulaşmada mürşidi kâmilin gerekliliğine vurgu yaparken aynı zamanda buna delil olarak da Hz. Peygamber'in hadisini göstermektedir.

"Netekim Muhammed Mustafâ [SAV.] buyurur ki: Lev lâ emri bi-mâ arefet rabbi' didi, Türkî dilince demek olur ki, "Mürşidsiz Tanrı'yı bilmek olmaz." demek olur..."³⁴¹

"Pes imdi iy Hakk'a tâlib olan âşıklar, iy Mustafâ kavline tâbî olan sâdıklar, iy evliyâ yoluna muhib olan müştâklar, özini bilmegün ma'nâsı çokdur, özini bilmegün aslı budur ki yola mürşid ile vara, menzile yoluyla vara, menzile yetecek sâkî ola..."³⁴²

*"Bu serâyda bile bugün mürşidi
Mürşide sora bu yolda ma'bûdı (Byt. Nu: 989)*

*Mürşid ile giçe her bir menzili
Tâ ki yolda hâsıl ola hâsılı" (Byt. Nu: 990)³⁴³*

Kaygusuz Abdal mürşidi kâmiller arasında en üstününün Hz. Peygamber olduğunu da şu sözlerle ifâde etmektedir.

*"Gel iy tâlib bu serâyda yatmagil
Mustafâ'dan gayrı mürşid tutmagil" (Byt. Nu: 517)*

*"Aklını cem eyle uy Mustafâ'ya
Tâ ki bu yolda iresün sâfâyâ (Byt. Nu: 518)*

*Zîrâ oldur cümle halkun mürşidi
Evvel ol âşkâre kıldı ma'bûdı" (Byt. Nu: 519)³⁴⁴*

³³⁸ Şemsüddin el-Nakşibendi, *Miftâh 'ül-Kulûb*, s. 7.

³³⁹ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 428.

³⁴⁰ Şihabüddin Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf: Avârifü'l-Meârif*, çev. Dilaver Selvi, 7. bs., İstanbul, Semerkând Yayıncılık, 2010, s. 536-544.

³⁴¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 280. Hadis literatüründe hadisin kaynağı bulunamamıştır.

³⁴² Güzel, *Saraynâme*, s. 364.

³⁴³ Güzel, *Saraynâme*, s. 268.

Kaygusuz Abdal *Saraynâme* eserinde Hz. Peygamber'in mürşidliğinden sonra günümüz Aleviliğinde önemli bir yeri hâiz olan Hz. Ali'nin "Haydar" ismine de mürşid olarak atıfta bulunmaktadır.

*"Geçmeye 'ömrün bî-haber serseri
Anla bu dem Mustafâ vü Haydâr'ı (Byt. Nu: 416)³⁴⁵*

*Bu serâyda bunlara uy sen hemân
Tâ ki olasun ebede câvidân (Byt. Nu: 417)³⁴⁶*

*Zîrâ bunlardur bu yolın mürşidi
Bunlara uy ki bulasun ma' bûdî" (Byt. Nu: 418)³⁴⁷*

Kaygusuz bu iki ismin dışında başka kişileri de mürşid olarak tanımaktadır.

"Allah'ı bilen mürşidler bunda bildi. Cümle evliyâ vü enbiyâ Hakk'ı bu serâyda bildiler...³⁴⁸"

Kaygusuz Abdal'ın eserinde "yol eri" kelimesinin de mürşid anlamında kullanıldığı görülmektedir.

*"Kendüyi bir yol erine baglasun
Hem yola varsun hem özin çaglasun" (Byt. Nu: 1308)³⁴⁹*

2.4.1.3. Mürîd- Sâlik – Tâlîb

Mürîd kelimesi Arapça "e-r-d" kelimesinin ismi fâili olup "irâde etmek ve istemek" anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise Allah'ın kendisine takdir ettiği irâdeyle seyr halinde olan kimse olarak ifâde edilmektedir. Hakîkatte murâd kelimesi ise Allah tarafından irâde edilip istenen kimse demektir³⁵⁰. Bu bağlamda Allah Teâlâ'yı isteyen kimse mürîd, Allah tarafından istenen kimse murâd, Allah Teâlâ'yı talep eden kişi tâlib, Allah tarafından talep edilen kişi de matlûb anlamına gelmektedir³⁵¹.

³⁴⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 195.

³⁴⁵ Ömrün serseri geçmesin. Bu vakitte Mustafa ve Haydar(Hz. Ali)'ı anla. Güzel, *Saraynâme*, s. 339.

³⁴⁶ Bu sarayda bu iki kişinin hemen peşinden git. O zaman sonsuz ve ebedi olursun. Güzel, *Saraynâme*, s.339

³⁴⁷ Bu yolun mürşid-i bunlardır. Bunlara uy ki ma'bûdü bul. Güzel, *Saraynâme*, s.339

³⁴⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 352.

³⁴⁹ Kişi kendini bir yol erine yani mürşide bağlasın. Böylece hem yolun sonuna ulaşsın hem de özünü coştursun. Güzel, *Saraynâme*, s. 323.

³⁵⁰ Süleyman Uludağ, "Mürîd", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, c. 32, ss. 47-49; Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 714.

³⁵¹ Ebu Talib El-Mekki, *Kalplerin Azığı - Kutu'l - Kulub*, çev. Dilaver Selvi, Ali Kaya, İstanbul, Semerkând Yayıncılık, 2004, c. 3, s. 266.

Ebû Ali Dekkak’a göre mürîd, terbiye yolunun yükünü yüklenen kişidir ve yükü Hak tarafından taşınan kişi murâd adını almaktadır.³⁵² İmâmı Rabbânî murâd olanların Allah’a ulaşmada bütün işlerinin Allah tarafından halledildiğini müjdelerken mürîd olanların ise arada fenâ ve bekâ mertebelerini geçen bir vasıta olmadan Allah’a ulaşmalarının zor olduğundan bahsetmektedir. Vasıta olacak bu kimse yola girmeden evvel cezbedilerek murâd kimselerden olmuş ise bu durum mürîd için bir nimet olarak görülmektedir³⁵³.

Ebû Nasr Serrâc murâd kavramı yerine meczûb kavramını kullanmaktadır. Cezbe kelimesi “çekilme” anlamına gelip meczûb “Hak tarafına çekilen âşık” olarak ifâde edilmektedir. Meczûb cezbe ve aşk ateşiyle Hak tarafına çekilip sonra seyr u sülûk ile işleri uyanık halde temkinli olarak yürütülmektedir ki sâlik kimsenin geldiği son noktaya meczûb başta gelmektedir³⁵⁴.

Gazâli gerçek müridi, Kur’an-ı Kerim’de bütün isteklerini bulan, eksikliğini fazlasından ayırt eden, Allah ile olup kullardan uzak kalan kişi olarak açıklamaktadır³⁵⁵. Sühreverdi’ye göre ise mürîd; mürşidini Hz. Peygamber’in vârisi olarak görüp buna uygun olarak edep ve erkânına dikkat eden, sükûnetini koruyan, nefsânî tasarruflarını mürşidine danışarak hareket eden ve mürşidine layık bir ünvanla ona hitap eden kimsedir³⁵⁶.

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*’sinde Hakk’a âşık tâlibin vasıflarını şu şekilde sıralamaktadır: Hakk’ı hâzır kendini de herkesten aşağıda gören, nefesine uymayan, küfrü terk eden, iman sahibi, Allah’ın emrine âsî olmayan, gönlü temiz, Hz. Peygamber’in yolundan giden, velîlerin hallerini konuşup aklını aşka yâr eden, yanlışı terk edip itâati peygamber gibi olan, yolda karşılaştığı sıkıntılarını mürşidine soran, hâl dilini mürşidinden öğrenen, nefsî isteklerinde hırslı olmayan, kâmil mürşidler yanında eksik olmayan kimsedir³⁵⁷.

*“Sultânı bu dem hazır gör Hak budur
Hakk’a tâlib sultâna müştâk budur (Byt nu: 102)
İnsân oldur ol Hakk’ı hâzır göre*

³⁵² Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 241.

³⁵³ Ahmed-i Fârûki Serhendî İmâmı Rabbânî, *Mektûbât Tercemesi*, çev. Hüseyin Hilmi Işık, 19. bs., İstanbul, Hakikat Kitabevi Yayınları, 2001, c. 1, s. 462.

³⁵⁴ Tûsî, *El-Lüma’ İslâm Tasavvufu*, s. 492.

³⁵⁵ İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi’ d-Dîn*, 2002, c. 1, s. 804.

³⁵⁶ Sühreverdi, *Gerçek Tasavvuf*, s. 521-528.

³⁵⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 128-131.

Kendü nefsin cümleden hakîr göre (Byt nu: 103)

Nefsine uymaya cânı gözleye

Küfri terk ide îmânı gözleye (Byt nu: 104)

Mufî ola Hakk'a âsî olmaya

Pâk ola gönlünde pası olmaya (Byt nu: 105)

Mustafâ ilminden açâ gözünü

Dem-be-dem topraga koya yüzünü (Byt nu: 106)

Velîler hâlüne ikrâr eyleye

Işka aklun sıdkile yâr eyleye (Byt nu: 107)

Terk ide yanlış hayâli er gibi

Temiz ola tâatı Muhtâr gibi (Byt nu: 108)

Yol eründen sora yolda müşkilün

Yol eründen hâsıl ide hâl dilün (Byt nu: 109)

Nefsî dilegüne harrîs olmaya

Kâmiller katunda nâkıs olmaya (Byt nu: 110)

Budur uş insân dimegün maksûdı

Bilmege taleb iderse ma 'bûdı (Byt nu: 111)

Tâlib olan insânı bilsün hemân

Zîrâ insân oldı Sultâna nişân (Byt nu: 281)³⁵⁸

İnsânun aklına sıgdı bu kelâm

Tâlibisen insânı bil iy âdem” (Byt nu: 370)³⁵⁹

Tüm hallerinden emîn olan tâlibin de Allah'ın sevgilisi olduğunu şu beyitle dile getirmektedir:

“Küllî hâlinden emîn ola tâlib

Tâ ki kendü Allah'a ola habîb” (Byt Nu: 1459)³⁶⁰

³⁵⁸ Güzel, Saraynâme, s. 159.

³⁵⁹ Güzel, Saraynâme, s. 172.

³⁶⁰ Güzel, Saraynâme, s. 347.

Kaygusuz Abdal tâlibin Hakka ulaşabilmesi için adından, sanından, isim ve resminden geçerek tevhid yoluna girmesini, ayrıca cismini ve canını kendinden atıp uzaklaştırması gerektiğini de ifade etmektedir.

“Pes imdi iy tâlib âşık, ism ü resm ü âd u sândan giçesün, tevhîd yoluna girmiş olasun. Cism ü cânun tarh eylesen Hakk'a vâsıl olmuş olasun...”³⁶¹”

Eserde tâlib kavramının sıkça sıdk kavramıyla birlikte kullanılması bizlere Kaygusuz’un müridde bulunması gereken özelliklerden doğruluk ve sadâkat vasfına ehemmiyet verdiğini göstermektedir:

*“Her ki tâlib ise gelsün sıdkile
Ol kişiden isteyen nişân bula (Byt. Nu:231)³⁶²”*

*Her ki Hakk'a tâlib ise sıdkıla
Mustafâ 'ilmiyle girsün bu yola” (Byt. Nu:1520)³⁶³”*

“İmdi iy tâlib sıdkile cân gözin aç bak...”³⁶⁴”

“İmdi iy tâlib u âşık sıdk evinde dur, zulmete düşme...”³⁶⁵”

Kaygusuz söylediği sözlerle aşığın aşk yoluna varabileceğini, tâlibin de matlûbuna ulaşabileceğini söyleyerek eserine son vermektedir.

*“Tâlib olan matlûba irmek için
Âşık olan 'ışk yolun varmak için (Byt Nu: 1710)
Bu kadar söz yiter ola pes hemân
Ol ki bildi buldı 'ömr-i câvidân” (Byt Nu: 1711)³⁶⁶”*

2.4.2.Makâmlar – Haller

2.4.2.1.Mücâhede-i Nefs

Arapça “n-f-s” fiil kökünden türeyen nefis kelimesi sözlükte “nefes, ruh, öz varlık, hayat, can, beden, insan, kan, zât” vb. anlamlara gelmektedir. Tasavvufta ise bedenden

³⁶¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 375.

³⁶² Güzel, *Saraynâme*, s. 151.

³⁶³ Güzel, *Saraynâme*, s. 356.

³⁶⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 220.

³⁶⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 236.

³⁶⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 391.

kaynaklanan süfli arzu ve istekler demektir³⁶⁷. Mutasavvıfların genel görüşü buna yöneliktir.

Ebû Tâlib Mekkî; acelecilik, câhillik, muhâlefet, şehvet, hevâ, istikrarsızlık, azgınlık ve hırs gibi nefsin fitratından kaynaklanan kötü ahlakın üzerinde durmakta, özellikle hırs mevzusunda nefsi kelebeğe benzetmektedir. Işığın merak edip içine girip görmek isteyen kelebeğin hırsından ateşin içine dalarak yok olup gittiği gibi nefis de heveslerine uyarak yok olmaktadır³⁶⁸.

Kuşeyri nefsin, insan vücuduna yerleştirilen kötü ahlâka ait bir letâif olabileceği görüşündedir. Nasıl ki ruh insan vücudunda bulunup güzel ahlaka ait bir letâif ise nefis de insan bedeninde kötü huy ve sıfatlara mahal olan bir letâiftir³⁶⁹.

Gazâlî nefsi; sürekli kötülüğü emreden, iyilikten uzaklaştırıp kötülüğe yönlendiren, insanı kuşatan en büyük düşman olarak tanımlamaktadır³⁷⁰. Nefsin özü ise şehvet ve gazaptan oluşmaktadır³⁷¹.

İbnü'l Arabî nefsi; emmâre, levvâme, mülheme, mütmainne, râziyye, merziyye ve hakîkiyye olmak üzere yedili tasnife tâbi tutmaktadır. Bunlardan altı tanesi için Kur'an-ı Kerim'de delil bulunmaktadır³⁷². Mutasavvıfların hepsi kötü vasıfları bulunan nefsi tezkiye için riyâzet ve mücâhedeyi gerekli görmekte dirler.

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*'de 32 kez nefis kelimesine değinmektedir. Nefsi köpeğe benzeten Kaygusuz dört beyitte bunu "it" kelimesiyle bir beyitte de "kelb" (köpek) kelimesinin çoğulu olan "kilâb" kelimesiyle ifâde etmektedir.

*"Sûretin insândur illâ sen câmid
İnsâniyyet âleminde nefsin it (Byt. Nu: 255)"³⁷³*

Dâima fikrinde hûblar sohbeti

³⁶⁷ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 1076-1077.; Süleyman Uludağ, "Nefs", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, c. 32, s. 526-29; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 472.

³⁶⁸ El-Mekki, *Kalplerin Azığı - Kutu'l - Kulub*, 2004, c. 1, s. 346-348.

³⁶⁹ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 141.

³⁷⁰ el-Gazâlî İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınları, 2002, c. 4, s. 748.

³⁷¹ el-Gazâlî İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınları, 2002, c. 3, s. 17.

³⁷² Ramazan Muslu, "Seyr u Sülûk Metotları", *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Ankara, Grafiker Yayınları, 2016, s. 337.; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Avni Konuk, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017, c. 1, s. 201.

³⁷³ Güzel, *Saraynâme*, s. 155.

Seni yolundan çıkarır nefis iti (Byt. Nu: 443)³⁷⁴

Müş tâk isen evliyâ sohbetine

Gözini aç uyma nefsin itine (Byt. Nu: 648)³⁷⁵

İnsân içinde bî-edeb olmaya

Şekli insân nefsi küllâb olmaya” (Byt. Nu: 828)³⁷⁶

Beyitte, sûretin insana benzeyip nefsin köpeklere benzetilmesi durumu bizlere Kaygusuz’un nefsi insan vücudunda bulunan mânevi bir letâif olarak gördüğünü göstermektedir. Bu görüş diğer mutasavvıflarda da bulunmaktadır.

Kaygusuz İbnü’l Arabî’nin yaptığı tasnifte nefis mertebelerinden olan “nefsi mütmainne” makâmına atıfta bulunmaktadır.

“Huyı kerîm ola, gönlü alçak ola, nefsi mutma’inne ola, akl-ı selîm ola...³⁷⁷”

Nefis mertebelerinden ilki olan nefsi emmâre’yi terbiye için gerekli olan Kelime-i Tevhîd zikriyle nefsi kötü huylardan arındırarak yok etmeye iktibas bulunmaktadır³⁷⁸.

“Zîrâ kim lâ-ilâhe illâ’Allah demekde mâlin ve evlâdın dahı kendü nefsin yok bile...³⁷⁹”

Ayrıca Hz. Peygamber’in nefsinı bilen rabbini bilir hadisine de değinmektedir³⁸⁰.

“Kendü nefsinı bilsen Hakk’ı bilmiş olasun...³⁸¹”

Mutasavvıfların nefis tezkiyesi için önem verdiği riyâzet ve mücâhede örneği Kaygusuz’da da görülmektedir. Bunun için sâlike kibri terk etmeyi, kendi nefsinı herkesten aşağıda görmeyi, küfrü terk edip imanın gereklerini yerine getirmeyi, nefsin hevâ ve isteklerine uymayıp Hakk’a teslim olmayı telkin etmektedir. Nefsin hevâ ve isteklerini yerine getirmek yerine onu kötü huylardan arındırabilmeyi, nefsi terbiye etmek için ona ağır gelen şeylerle tezkiye etmeyi gerekli görmektedir.

“İnsân oldur ol Hakk’ı hâzır göre

Kendü nefsin cümleden hakîr göre (Byt. Nu:103)

³⁷⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 184.

³⁷⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 216.

³⁷⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 244.

³⁷⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 364.

³⁷⁸ Muslu, “Seyr u Sülûk Metotları”, s. 341.; Uludağ, “Nefs”, s. 526-529.

³⁷⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 372.

³⁸⁰ İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi’ d-Dîn*, 2002, c. 3, s. 7.

³⁸¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 375.

*Nefsine uymaya cânı gözleye
Küfri terk ide îmânı gözleye (Byt. Nu:104)³⁸²*

*İnsân oldur ol Hakk'a teslim ola
Nefsi zâlim olmaya mazlûm ola” (Byt. Nu:473)³⁸³*

Kaygusuz nefsi, alçak gönüllük esasına dayalı olarak terbiye ile söndürme yolunun; kibir ve kini terk etmekten ve kendi için istediğini diğer insanlar için de istemekten geçtiğini, ayrıca nefis tezkiyesi yolunda bunları yapmanın gerekli olduğunu düşünmektedir.

“Cümle yaradılmış mahlûkâtı kendi nefsinden kem görmeye. Bu serâyda her nakşa ki baka, fikrinde nakkâş ola, gayrı hak işlere harîs olmaya. Nefsi sinuk ola, gönli alçak ola, kendü nefesine her ne ki sansa Allah yaratdığı halka anı sana...³⁸⁴”

*“Hem tekebbür eylesün nefsin
Hem kosun terk eylesün kibr ü kini” (Byt. Nu:1315)³⁸⁵*

Kaygusuz kendi nefsinin az da olsa terbiye edebildiğini de beyân etmektedir.

*“Hem bu nefsin kulagını burmuşam
Hem mürebbi' kulluguna durmuşam” (Byt. Nu:1374)³⁸⁶*

2.4.2.2.Uzlet

Arapça “a-z-l” fiil kökünden türeyen uzlet sözlükte “uzak durma, alâkayı kesme ve bir kenara çekilme” anlamlarına gelip³⁸⁷ tasavvufta halktan uzaklaşmak, hâlis bir niyetle Allah’a ibâdet maksadıyla dünyevî işlerden uzaklaşarak Allah’a yönelmeyi ifâde etmektedir³⁸⁸. Kaygusuz 3 yerde de uzlet kelimesini zikredip Yunus Peygamber’in balığın karnındaki durumunu bu kavrama örnek olarak vermektedir.

*“Bu dem idi Hakk'un 'uzlet itdüğü
Yûnus'ı denizde balık yutduğu” (Byt. Nu: 629)³⁸⁹*

³⁸² Güzel, Saraynâme, s. 103.

³⁸³ Güzel, Saraynâme, s. 191.

³⁸⁴ Güzel, Saraynâme, s. 295.

³⁸⁵ Güzel, Saraynâme, s. 323.

³⁸⁶ Güzel, Saraynâme, s. 332.

³⁸⁷ El-İsfahani, Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü, ss. 698-699.

³⁸⁸ Süleyman Uludağ, “Uzlet”, TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), 2012, c. 42, s. 256-57; Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s.672.

³⁸⁹ Güzel, Saraynâme, s. 215.

2.4.2.3.Havf u Recâ

Sözlükte “korku, kaygı ve endişe” anlamları taşıyan “havf” kelimesi tasavvufta Allah’ü Teâlâ’nın azâmetinden korkmak anlamına gelmektedir³⁹⁰. Recâ ise havf kelimesinin zıddı olup sözlükte “ümit etme ve isteme”, tasavvufta ise Allah’ın rahmetinden ümit kesmeme ve onun lütfunu bekleme anlamlarına gelmektedir³⁹¹. Kaygusuz Abdal üç beyitte havf ve recâ kavramına değinmekte ve seyr u sülûkun rüknü olarak görmektedir.

*“Tamu Uçmag sırat u mizân dimek
Havf u recâ yol dimek erkân dimek” (Byt. Nu:385)³⁹²*

Kaygusuz Abdal havf ve recâ arasında olmayı gerçek emniyet olarak görmekte ve bu vasfa sâhip olanları emîn olarak nitelemektedir.

“İy bu serâyda havf u recâ arasında giçen emînler...³⁹³”

2.4.2.4.Zühd- Takvâ

Arapça “z-h-d” fiil kökünden türeyen zühd sözlükte “bir şeyin azlığı, bir şeye karşı ilgisiz ve isteksiz olmak, ona rağbet etmemek ya da ondan yüz çevirmek” anlamına gelmektedir³⁹⁴. Tasavvufta ise dünyadan yüz çevirip ona rağbet etmeyen, her cihetle Hakk’a yönelen demektir³⁹⁵.

Serrâc zühdü, herşeyden elini eteğini çeken, Allah’a yönelen, Allah Teâlâ’nın rızâsına tâlib olanların ve mütevekkillerin ilk basamağı olarak tanımlamaktadır. Mübtedfîler, tehkik ehli ve istiğna ehli olmak üzere zühdü üç kısma ayırmaktadır³⁹⁶. Ebû Tâlib Mekkî’ye göre zühd, Allah sevgisinin sebebidir. Zâhid kişiyi de Allah’ın sevgilisi olarak tanımlamaktadır. Bu muhabbet makâmını da en yüksek mâkam olarak nitelemektedir³⁹⁷. Kuşeyrî’ye göre zühd, elde bulunan düyaya ait şeylere sevinmemek, elde olanı kaybettiğinde ise üzülmemektir³⁹⁸.

³⁹⁰ Mustafa Kara, “Havf”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1997, c. 16, s. 528-31.

³⁹¹ Süleyman Uludağ, “Recâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2007, c. 34, s. 502.

³⁹² Güzel, *Saraynâme*, s. 175.

³⁹³ Güzel, *Saraynâme*, s. 328.

³⁹⁴ El-İsfahani, *Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 463.; Semih Ceyhan, “Zühd”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, c. 44, s. 530-533.

³⁹⁵ Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, s. 581.

³⁹⁶ Tûsî, *El-Lüma’ İslâm Tasavvufu*, s. 45.

³⁹⁷ Ebu Talib El-Mekki, *Kalplerin Azığı - Kutu’l - Kulub*, çev. Dilaver Selvi, Ali Kaya, 3. bs., İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2004, c. 2, s. 424.

³⁹⁸ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 166.

Mutasavvıfların geneli zühdü dünya malı ve ondan yüz çevirme ile ilişkilendirilmiştir. Fakat Kaygusuz Abdal'da zühd kavramıyla ilişkilendirilen ikinci bir kavram ise ilimdir. Eserde 8 kez zühd kelimesini zikretmektedir. Bir beyitte ise zühd açıkça ilim sıfatı ile ilişkilendirilmektedir. Kaygusuz'a göre kişinin evliyâyı reddetmek sûretiyle içinde bulunduğu zühd onu doğru yola ulaştıramamaktadır.

*“Velîler yolını inkâr eyleme
Cehl ile zühdüni zünnâr eyleme” (Byt. Nu:569)³⁹⁹*

Kaygusuz'a göre dünyaya gelmenin amaçlarından birisi de zühd ve ibâdetle kulluk sergilemektir.

*“Ya'ni kullar bu serâyâ geleler
Allah'a zühd u ibâdet kılalar” (Byt. Nu:603)⁴⁰⁰*

Saraya benzeyen bu dünya; sıdk, saf, ma'rifet, ilmü kemâl, Hakk'ı bilmek ve takvâda olduğu gibi zühdün de gerçekleştiği yegâne mekândır. Kişi bu ma'rifetlerin gerçekleşmesi için bu sarayda tüm gayretini göstermesi gerekmektedir.

*“Sıdk u sâfa ma'rifet ilm ü kemâl
Hakk'ı bilmek zühd u takvâ küllî hâl (Byt. Nu:612)*

*Bu Serây'da hâsıl olur insâna
Bunda kılır takva kılan Sultân'a” (Byt. Nu:613)⁴⁰¹*

Dört beyitte ise zühd, takva kelimesi ile birlikte kullanılmaktadır. Arapça aslı v-k-y kökünden gelen takvâ kelimesi sözlükte, “korunma, sakınma” anlamlarına gelmektedir⁴⁰².

Tasavvufta sâlikin dışını Allah'ın emir ve yasaklarına uyararak haram ve günahlardan kaçınarak muhafaza etmesi, içini ise ihlas ile doldurması demektir⁴⁰³. Takvâ ilim sıfatını da içine alan bir kavram olup Kaygusuz zühd kelimesini daha çok burayla ilişkilendirmekte zühdü ilme bağlamaktadır. Eserde toplam 7 kez takvâ kelimesini zikredip bunlardan dördü zühd ile birlikte geçmektedir. Kaygusuz'a göre Hakk yolu tâlibinin seyr u sülûkta öğrenip şahsında gerçekleştirmesi gereken sekiz şey; ilim, kitap, zühd, takvâ, hâl, yol, menzil, cevap-sualdir.

³⁹⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 204.

⁴⁰⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 211.

⁴⁰¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 212.

⁴⁰² El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 1176.

⁴⁰³ Süleyman Uludağ, “Takvâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, c. 39, s. 484-86; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 625.

*“İlm ü kitâb zühd ü takva hâl nedür
Yol u menzil cevâb u su'âl nedür (Byt. Nu: 235)⁴⁰⁴*

*Zühd u takvâ farz u sünnet küllî hâl
Derd ü derman ilm u hikmet kîl u kâl (Byt. Nu: 86)⁴⁰⁵*

*Zühd u takvâ farz u sünnet küllî hâl
Bana buyurdu bu evde Zülcelâl” (Byt. Nu: 1383)⁴⁰⁶*

Bu sarayda insan, sultan mesâbesindeki Hakk’a takvâ göstermelidir. Kişi tüm mânevi meziyetlerini ortaya çıkarma mekânı olan bu dünyadan haberdar olmalıdır.

*“Bu Serây'da hâsıl olur insâna
Bunda kalur takva kılan Sultân'a” (Byt. Nu: 613)⁴⁰⁷*

2.4.2.5.Sabır

Arapça s-b-r fiil kökünden türeyen sabır kelimesi sözlükte “güçlü olmak ve dirençli olmak” anlamına gelip tasavvufta “dayanıklılık, başa gelen olumsuzluklar karşısında gösterilen metânet, nefsi itâat emir ve yasaklara uymaya zorlamak” anlamlarına gelmektedir⁴⁰⁸. Eserde 7 kez sabırdan bahseden Kaygusuz’a göre Kur’an-ı Kerim de sabrı ile meşhur olan Eyyüb Peygamber’in sabrı neticesinde yüce makâmlara ulaştığı gibi insan da sabrı neticesinde mertebeler katedebilmektedir.

*“Sabrı Âdem'e hil'at virdi Hakk
Sabrile oldı Âdemün yüzi ak (Byt. Nu: 338)*

*Sabr ile irdi Âdem bu devlete
Aklı olan pend-i Âdemden duta (Byt. Nu: 339)⁴⁰⁹*

*Kendü hakkına kanâ'at eylesün
Sabrı özine sanîat eylesün” (Byt. Nu: 1522)⁴¹⁰*

“Eyyüb gibi sabrın ilerü götür...⁴¹¹”

⁴⁰⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 151.

⁴⁰⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 127.

⁴⁰⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 335.

⁴⁰⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 212.

⁴⁰⁸ Abdürrezzak Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, 1. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 326.; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, s.446, İstanbul, Mârifet Yayınları, 1996, s. 446.; Mustafa Çağrı, “Sabır”, İstanbul, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2008, c. 35, s. 337-339.

⁴⁰⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 168.

⁴¹⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 359.

2.4.2.6.Şükür

Arapça “ş-k-r” fiil kökünden türeyen şükür kelimesi sözlükte “iyiliği bilmek, iyiliği yaymak, iyilik edeni övmek, teşekkür ve nimeti dile getirme” gibi anlamlara gelmektedir⁴¹². Râgıb el-İsfahânî şükürü üçe ayırarak; kalbin şükürü tasavvur etmek, dilin şükürü nimeti vereni övmek ve diğer âzâlarla şükürü ise nimetin karşılığını vermek şeklinde yorumlamaktadır⁴¹³.

Hâris el-Muhâsibi şükürü, şâkir için Allah tarafından ziyâdeleşen bir nimet olarak tanımlamaktayken Kelâbâzî bunu, kulun şükrettikçe Allah’ın o kulun başarısını arttırması, bu sebeble de kulun daha da fazla şükretmesi şeklinde yorumlamaktadır⁴¹⁴. Ebû Tâlib Mekkî de benzer görüşü benimsemekte fakat, Allah’ü Teâlâ’nın zenginlik, mağfiret, rızık, duâyaya icâbet ve tövbe olmak üzere beş şeyde istisnâ yaparken şükürle birlikte nimetin artacağı hususunda hiçbir istisnâda bulunmadığını ifâde etmektedir⁴¹⁵.

Kuşeyri’ye göre şükür, nimeti verene boyun eğerek onun verdiği nimeti itiraf etmek demektir. Âlimlerin şükürünün dil ile, ibâdet ehlinin şükürünün fiillerle olduğunu, âriflerin şükürünün de bütün hallerde Allah’ın istikâmetinde bulunarak olacağını söylemektedir⁴¹⁶. Gazâlî’ye göre ise şükür ilim, hâl ve amelden meydâna gelmektedir. Kişi ilimiyle nimeti vereni bilmektedir. Hâl ile verilen nimet için sevinç gerçekleşmekte ve amel ile de nimeti verenin rızasına uygun olan davranış gerçekleşmektedir. Bu davranış da kalp, dil ve âzâlar ile gerçekleşmektedir⁴¹⁷.

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*’de 20 kez şükür kelimesine atıfta bulunmaktadır. Şükretmekle kulun gönlününün ma’mur edildiğini dile getirmektedir.

“Âdemi Allah bezedi nûr ile

Ma’ûr itdi gönlünü şükür ile” (Byt. Nu: 337)⁴¹⁸

Kaygusuz’a göre insanın şükürü birkaç mertebede gerçekleşmektedir. İlki kişi öncelikle insan suretinde yaratıldığı için şükretmeli sonrasında kendi özünü idrak ederek

⁴¹¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 248.

⁴¹² El-İsfahani, *Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 560.; Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, s. 503.; Mustafa Çağrı, “Şükür”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, c. 39, ss. 259-61.

⁴¹³ El-İsfahani, *Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 560.

⁴¹⁴ Kelâbâzî, *Doğuş Deverinde Tasavvuf Ta’arruf*, s. 150.

⁴¹⁵ Ebu Talib El-Mekki, *Kalplerin Azığı- Kutu’l - Kulub*, çev. Dilaver Selvi, Ali Kaya, 3. bs., İstanbul, Semerkând Yayıncılık, 2004, c. 2, s. 277.

⁴¹⁶ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 214-215.

⁴¹⁷ İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi’ d-Dîn*, 2002, c. 4, s. 157.

⁴¹⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 168.

Hakk'a şükretmelidir. Bunu devâmında ise Hakk'tan kendisine ulaşan herşey için şükretmelidir.

*“İnsân olan bu hâli fikreyliye
Sûretin insân göre şükr eyliye (Byt. Nu: 363)⁴¹⁹*

*Bu sûrete şükr ide kim dîv degil
Bu serâyda bir nâşî keç-rev değıl (Byt. Nu: 809)⁴²⁰*

*İnsân oldur bu hâli fikr eyleye
Bile özin Allah'a şükr eyleye (Byt. Nu: 469)⁴²¹*

*Ne ki Hakk virdiyse ana şükr ide
Dâ'ima gönünde Hakk'ı fikr ide” (Byt. Nu: 313)⁴²²*

Beyitlerinde kendisinin her dâim şükür içinde olduğunu beyân etmektedir.

*“Bu serâyda bu hâli fikr eylerem
Hem bu insân tonuna şükr eylerem (Byt. Nu: 1340)*

*Hem hâlifeyem bu cümle mahlûka
Hem da'îmâ şükr iderem ol Hakk'a” (Byt. Nu: 1342)⁴²³*

2.4.2.7.Sıdk

Arapça “s-d-k” fiil kökünden türeyen sıdk kelimesi sözlükte “doğruluk, doğru söz, gerçek söz” anlamlarına gelip tasavvufta ise söz, fiil, davranış ve hallerde gerçeğe uygun davranmak, doğruluktan ayrılmamak anlamlarına gelmektedir⁴²⁴.

Cüneyd-i Bağdâdî sıdkı, helâk olup kurtulma imkânı olmayan yerde ancak yalanla kurtulma durumu olsa bile doğruyu söylemek olarak tanımlamaktadır. Kuşeyrî ise kulun içinin ve dışının doğru olması olarak ifâde etmekte, sıdkın en azının ise kişinin içiyle dışının bir olması şeklinde açıklamaktadır⁴²⁵.

⁴¹⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 171.

⁴²⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 243.

⁴²¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 188.

⁴²² Güzel, *Saraynâme*, s. 163.

⁴²³ Güzel, *Saraynâme*, s. 327.

⁴²⁴ Abdürrezzak Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, 1. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 328.; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, İstanbul, Mârifet Yayınları, 1996, s. 468.; Mustafa Çağrı, “Sıdk”, İstanbul, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, c. 37, s. 98-100.

⁴²⁵ İmam Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, Sistem Matbaacılık İstanbul, Semerkând Yayıncılık, 2009, s. 246-249.

Herevî sıdkı üç dereceye ayırmaktadır. İlk mertebe niyetin doğru olmasıdır. İkinci mertebe; yaşamayı sadece Hakk için istemek, nefsinin eksik kusurlu görmek ve Allah Teâlâ'nın verdiği ruhsatlara iltifat etmemektir. Üçüncü mertebe ma'rifette sıdktır⁴²⁶. Gazâlî sıdkı altılı tasnife tâbi tutmaktadır. Bunlar; irâde ve niyette sıdk, vefâ ve azimde sıdk, amelde ve dinin tüm makâmalarında sıdktır. Bunlardan her birinin varlığı kişinin sâdâkat seviyesinde artışa sebep olmakta ve doğru orantı sergilemektedir. Gazâlî bütün bu vasıfları kendinde toplayan kimseyi sıddîk olarak nitelendirmektedir⁴²⁷.

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*'de 41 kez sıdk kelimesini zikretmektedir. Hz. Peygamber'in yolunda sâdik mürîd olanların Hakk'a ulaşabileceğini, sadâkâtle inananların ise ma'rifete yol bulacağını ifâde etmektedir.

“Mustafâ'nun tarîkin tut sıdk ile

Ol tarîk seni iletür menzile (Byt. Nu:1514)

Ol Habîbu'llah'a inan sıdkıla

Tâ ki cânın ma'rifete yol bula” (Byt. Nu:1516)⁴²⁸

Seyr u sulûk yolunda mürîdin sâdik olması gerektiğine, bu vasfa sâhip olan mürîdin müşkil işlerini halledebileceğine, Allah'dan gayrı her şeyden yüz çeviren tâlibin kâmil insân olma yolunda vahdete ulaşabileceğine vurgu yapmaktadır.

“Her ki tâlib ise gelsün sıdkile

Ol kişiden isteyen nişân bula (Byt. Nu:231)⁴²⁹

Kemâle yetürdi insân menzilin

Sıdkile hâl itdi küllî müşkilin (Byt. Nu:297)⁴³⁰

Bunda her kim kend'özini bildise

Sıdk evinde vahdete yol buldısa (Byt. Nu:680)⁴³¹

Ma'rifet ilmini kemâl eyledi

Sıdk ile arzu-yı visâl eyledi (Byt. Nu:744)⁴³²

⁴²⁶ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, “İlelü'l-Makâmât”, *Menâzilü's-Sâirîn*, çev. Abdürrezzak Tek, Bursa: Emin Yayınları, 2017, s. 36.

⁴²⁷ İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, 2002, c. 4, s. 694.

⁴²⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 356.

⁴²⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 151.

⁴³⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 160.

⁴³¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 223.

⁴³² Güzel, *Saraynâme*, s. 231.

*Gayrı Hakk'dan Allah'a döne yöni
Sıdk içinde bakışı ola kâmil” (Byt. Nu: 1468)⁴³³*

Alçak gönüllü, saf kalpli sâdik mürîdin nefsinin tezkiye etmiş olması sebebiyle diri olduğunu, kurbanlıkların kendilerini kesecek kişiye teslim oldukları gibi mürîdin mürşidüne sadâkâtle teslim olmasının onu kemâlâta ulaştıracağını beyân etmektedir.

*“Dirligi temiz olanın şöyle bil
Gönli alçak sıdkı sâf akli kâmil (Byt. Nu: 697)⁴³⁴
Yol erine sıdk ile kurbân ola
Her ki dilerse kâmil insân ola” (Byt. Nu: 986)⁴³⁵*

2.4.2.8.Hilm

Arapça “h-l-m” fiil kökünden türeyen hilm kavramı sözlükte “ağır başlı, sabırlı ve temkinli” anlamlarına gelip tasavvufta öfkeyi kontrol etmek anlamına gelmektedir⁴³⁶. Kaygusuz Abdal diğer kavramların genelinde olduğu gibi bu kavramı da ilim kavramıyla irtibatlandırmakta, hilm vasfı için ilmin ve sabrın gerekliliğine vurgu yapmak sûretiyle 6 kez *Saraynâme*'de bu kelimeyi zikretmektedir.

*“Âdemi Allah uyardı ilmile
Tevhîdi gönlünde kodı hilmile (Byt. Nu: 335)⁴³⁷
Âdeme bildürdi Allah ilmile
Bildî âdem sabr idüben hilmile (Byt. Nu: 1007)⁴³⁸
Hem özi de kâmil ola 'ilmile
Hem bezeye ma'rifetün hilmile” (Byt. Nu: 1455)⁴³⁹*

2.4.2.9.Edeb

Arapça “e-d-b” kökünden türeyen edeb sözlükte “iyi davranış, kibarlık, hayranlık ve takdir, güzel ahlak, zerâfet, utanma, sükûnet ve terbiye” gibi anlamlara gelmektedir⁴⁴⁰.

⁴³³ Güzel, *Saraynâme*, s. 348.

⁴³⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 224.

⁴³⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 268.

⁴³⁶ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 305.; Mustafa Çağrıncı, “Hilim”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, c. 18, ss. 33-36.

⁴³⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 168.

⁴³⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 272.

⁴³⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 347.

Serrâc edebi üç kısımda ele almaktadır. İlki dünya ehlinin edebi olup fesâhat ve belâgat konularını kapsamaktadır. İkincisi dindarların edebi olup riyâzet ve mücâhedeyi içine almaktadır. Üçüncüsü ise dindarların içindeki havâssın edebi olup kalp temizliği, sırlara vâkıf olmak, talep, huzur ve vuslatta edebe yapışmaktır⁴⁴¹.

Kuşeyrî edebi, hayırlı olan vasıfların hepsinin bir arada toplanması şeklinde tanımlanmaktadır⁴⁴². Kâşânî ise ahlakta ifrat ile tefrit arasındaki orta yolu bulmak olarak yorumlamaktadır⁴⁴³.

Saraynâme'de 21 defa edeb kelimesi zikredilmektedir. Kaygusuz edebın en güzel örneği ve öğreticisi olarak başta Hz. Peygamber'i sonra da enbiyâ ve evliyâları görmektedir.

*“Bu haberi halka evvel ol Nebî
Söyledi bildürdi şart u edebi (Byt. Nu: 523)”⁴⁴⁴*

*Bu serâyda cümle halka ol Nebî
İlmiyle bildürdi şart u edebi” (Byt. Nu: 537)⁴⁴⁵*

“Anlar ki enbiyâ ve evliyâ sözine inandı, anlar edepsizlik kılmadı, Hakk'dan utandı...”⁴⁴⁶

Kaygusuz edebi seyr u sülûkun önemli bir erkânı olarak görmekte, hatta edebın de rükunları ile birlikte yerine getirilmesini istemektedir. Beş yerde edeb kelimesi erkân ile birlikte kullanılmakta bir beyitte ise edeb sıklıkla tekrar edilmektedir.

*“İnsân isen civâna olma neseb
Bî-edeb olma edeb bekle edeb (Byt. Nu: 246)”⁴⁴⁷*

*Hem-dem ola bir kâmil insân ile
Hizmet ide edeb ü erkân ile (Byt. Nu: 269)⁴⁴⁸*

Hoş geçire bu serâyda devrânı

⁴⁴⁰ Mustafa Çağrııcı, “Edep”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1994, c. 10, s. 412-14; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 180-181.

⁴⁴¹ Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 152.

⁴⁴² Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 313.

⁴⁴³ Abdürrezzak el-Kâşânî, “Elf Makâm”, *Menâzilü's-Sâirîn*, çev. Abdürrezzak Tek, Bursa: Emin Yayınları, 2017, s. 318.

⁴⁴⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 196.

⁴⁴⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 200.

⁴⁴⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 220.

⁴⁴⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 152.

⁴⁴⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 156.

Saklaya kâim edeb u erkânı” (Byt. Nu: 819)⁴⁴⁹

Kaygusuz Hakk âşıklarının edebsiz olmayacağını, birinin olduğu yerde diğerinin bulunamayacağını ifâde etmektedir.

“Müşâtâk bî-edeblik eylemez...⁴⁵⁰”

2.4.2.10. Yakîn

Arapça “y-k-n” fiil kökünden türeyen yakîn kelimesi sözlükte “kesin bilgi, gerçek bilgi” anlamlarına gelmektedir⁴⁵¹. Tasavvufta şüphe ve tereddütten sonra elde edilmiş olan kesin ve apaçık bilgi yahut da delilsiz îmân gücü ile apaçık görme, hakîkatı temâşa etme anlamlarına gelmektedir⁴⁵².

Zünnûn-ı Mısri kalbin bildiği şeyleri yakîn olarak tanımlamaktadır⁴⁵³. Hucvirî, yakîn kavramını ilme’l yakîn, ayne’l yakîn ve hakka’l yakîn olmak üzere üç kısma ayırmaktadır. İlme’l yakîni mücâhede olarak tanımlamaktadır ki bu da nefse karşı cihad ederek elde edilen bilgi anlamına gelmektedir. Ayne’l yakîni, müânese olarak ifâde etmektedir ki herhangi bir vâkıa sebebiyle ünsiyet bağı kurularak elde edilen bilgi anlamına gelmektedir. Hakka’l yakîni ise müşâhede yâni bizzat yaşamak sûretiyle elde edilen bilgi şeklinde ifâde etmektedir⁴⁵⁴.

Kaygusuz Abdal’ın *Saraynâme*’sinde yakın kelimesi 23 kez geçmekle birlikte herhangi bir tasnife tâbi tutulmamaktadır. Yakîn ehlinin en üst seviyesi olarak da Hz. Peygamber’i görmektedir.

“Zirâ Mustafâ Hakk'un emînidür

Hakk dahi Mustafâ'nun yakînidür” (Byt. Nu:536)⁴⁵⁵

Kaygusuz’a göre yakîn hâli âdemin vasfıdır. Bu vasıf sayesinde âdem bu sarayın emîni olarak seçilip insanoğlu için kılavuzluğa tâyin edilmektedir. Bu yakîn sâyesinde âdem sultânı bilmekte, ganî olan Allah ise kendi özünü âleme âdem vâsıtasıyla

⁴⁴⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 243.

⁴⁵⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 340.

⁴⁵¹ Ragıb El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Mehmet Yolcu, Abdulkaki Güneş, İstanbul, Çıra Yayınları, 2010, s. 1196-1197.; Demir Osman, “Yakîn”, İstanbul, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, c. 43, s. 271-273; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2. İstanbul, Anka Yayınları, 2004, s.708.

⁴⁵² Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, s. 577.

⁴⁵³ Kelâbâzî, *Doğuş Deverinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 154.

⁴⁵⁴ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, s. 532.

⁴⁵⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 200.

bildirmektedir. Hakk'ın varlığını hakîkatiyle idrak etmenin yolu yakîn ehline yakın olmaktan geçmektedir.

*“Âdem oldu bu serâyun emîni
Hem Hak ile yakîn oldu yakîni (Byt. Nu:179)*

*Yirde gökde cümle halka ol Ganî
Kılaguz eyledi Allah insanı (Byt. Nu:180)*

*Cümle mahlûkat Âdem'e uydular
Allah'ın sırrın Âdem'den duydular (Byt. Nu:181)⁴⁵⁶*

*Varlığına Sultânun emîn ola
Tâ ki yakîn ehlüne yakın ola” (Byt. Nu:118)⁴⁵⁷*

Kaygusuz'a göre yakîn ehli, Allah'ın birliğine hayran olanlardır. Bu bilinçle Hakk'a yakîn olup gönülleri ledün ilminin hazînelerine dönüşmektedir.

*“Dirlikile Allah'a yakîn olur
Gönlü ‘ilm-i ledüne hazne olur” (Byt. Nu:486)⁴⁵⁸*

2.4.2.11.İlm

Arapça “a-l-m” fiil kökünden türeyen ilim kelimesi sözlükte “bilmek, öğrenmek, bir şeyi hakîkatiyle idrak etmek ve gerçek yönüyle kavramak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁵⁹ Râgıb el-İsfehânî ilmi; nazârî, amelî yahut aklî (Akıl yoluyla öğrenilen) ve sem’î (vahye dayalı ilim) şeklinde tasnif etmektedir. Nazarî, öğrenmekle kemâle ulaştıran ilim, amelî ilim ise ibâdetler gibi yapmakla tamamlanan ilimdir.⁴⁶⁰

Sehl ilmin ma’rifetle, aklın ilimle var olduğu beyân etmektedir. Kelâbâzî Sehl'in bu görüşünü şöyle açıklamaktadır; Allah Teâlâ kuluna kendini nasıl tanıtmış kulu da onu nasıl tanımış ise ilim orada meydana gelmektedir. Bu şekilde kul, ma’rifet sebebiyle ilmi idrak etmektedir.⁴⁶¹

⁴⁵⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 143.

⁴⁵⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 131.

⁴⁵⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 191.

⁴⁵⁹ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 719-722.; İlhan Kutluer, “İlim”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2000, c. 22, s. 109-14.

⁴⁶⁰ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 719.

⁴⁶¹ Kelâbâzî, *Doğuş Deverinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 97-98.

Ebû Tâlib Mekkî ilmi, şer'î ilim çerçevesinde tanımlayarak Kur'an-ı Kerim, sünnet ve icmâ ile onlardan istinbat edilen hükümler olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶² Herevî ilmi; câhilliği ortadan kaldıran şey olarak görüp üçe ayırmaktadır. İlki tecrübe yoluyla elde edilen açık ilimler, ikincisi Allah Teâlâ'nın kullarının bedenlerine, gönüllerine yerleştirdiği riyâzet ve mücâhedeyle ortaya çıkan gizli ilimler, üçüncüsü ise ledün ilmidir.⁴⁶³

Gazâlî ilmi, önce Allah Teâlâ'nın zâtını bilmek sonra da âyetlerini ve mahlûkata olan muamelesini bilmek olarak ifade etmektedir.⁴⁶⁴ Buna delil olarak da Hz. Ömer vefât ettiğinde İbni Mesûd'un "ilmin onda dokuzu gitti"⁴⁶⁵ sözünü göstermektedir. İbni Mesûd'un ilimden kastettiği şey "ma'rifet-i ilâhiyye" yani Allah Teâlâ'nın tanınması ve bilinmesidir.

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*'de 25 kez ilim kelimesini zikretmektedir. İlmi halkın anlayacağı şekilde anlatma gayreti içinde olan Kaygusuz, 396 kez ilim kelimesi yerine bil-bilme-bilmek kelimelerini kullanmayı tercih etmektedir. Ona göre ilim, önce kişinin kendi özünü bilmesidir. Çünkü kendini bilen Hakk'ı bilmekte, Hakk'ı bilen ise Hz Peygamber'in yoldaşı ve dostu olup içi (kalbi) ma'na ile dolmaktadır. Kaygusuz burada "Nefsini bilen Rabbini bilir"⁴⁶⁶ hadisine atıfta bulunmaktadır.

*Her nereye baksa Allah'ı orada hazır göre, enbiyâların ilmine muhibb ola. Evliyâların kavline sâdık ola. Bu hâli bilmegün aslı özini bilmekdür. İmdi özini bilmek budur ki kişi özini insân bile, insân hâk'dan(toprak) yaratılmış şeydir. Pes özini bilmegün ma'nâsı budur ki Hakk'ı bilmek olur. Vallahu'l-a'lem.*⁴⁶⁷

"İlm ü hikmet ile aç a gözüni

İnsân oldur bile kend'özini (Byt. Nu:477)

Kend'özin bilen Hakk'ı bilmiş olur

Hakk'ı bilen cümle halka pîş olur (Byt. Nu:478)⁴⁶⁸

Ya'ni bu dem Hakk'ı bilmek demidür

Hakk'ı bilen Ahmed'ün hem-demidür (Byt. Nu:1123)

Hakk'ı bilen velilerün ol kişi

⁴⁶² Ebu Talib El-Mekki, *Kalplerin Azığı - Kutu'l - Kulub*, c. 2, s. 141.

⁴⁶³ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, "'İlelü'l-Makâmât", *Menâzilü's-Sâirîn*, s. 50.

⁴⁶⁴ İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, 2002, c. 1, s. 87.

⁴⁶⁵ İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, c. 1, s. 64.

⁴⁶⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/262.

⁴⁶⁷ Abdurrahman Güzel, *Saraynâme*, s. 208-211.

⁴⁶⁸ Abdurrahman Güzel, *Saraynâme*, s. 191.

Ma'nâ ile hem içidür hem taşı” (Byt. Nu:1125)⁴⁶⁹

Kaygusuz Abdal tasavvufî kavramların neredeyse tamâmını tâlibin ilim sıfatıyla (kendi özünü bilip Hakk'a yol bulmak) ilişkilendirmekte; ilmin varlığını diğerlerinin varlığına, yokluğunu da diğerlerinin yokluğuna bağlamaktadır.

“Özin bilendedür ayni keramet

Özin bilmek dürür hem 'ilm ü hikmet (Byt. Nu:1627)⁴⁷⁰

Fayda oldu bu serâyda cân gibi

Kâmil oldu 'ilm ile insân gibi (Byt. Nu:732)⁴⁷¹

Özini bildi açıldı gözleri

Delîl oldu cümle halka sözleri (Byt. Nu:840)

Bu serâyda çün Hakk'a yol buldı ol

Bu sebepten kâmil insân oldu ol (Byt. Nu:842)

Kemâle irişdi gitdi kemligi

Kâmil oldu ilm ile insânlığı” (Byt. Nu:843)⁴⁷²

Kaygusuz Abdal tevhid, ilim ve ma'rifetin ezelde sır olarak insanın zâtına yerleştirildiğini belirtmektedir. İlmi genel, ma'rifeti ise daha hususi bilgi olarak kabul etmektedir.

“İnsanın zâtında kodı Hakk ezel

Sırr u tevhîd ma'rifet ilm ü kemâl” (Byt. Nu:274)⁴⁷³

2.4.2.12.Hikmet

Arapça “h-k-m” filinden türeyen hikmet sözlükte “yargılamak, yargıda bulunmak, hüküm vermek, hükmetmek, hakem, alıkoymak, engellemek” anlamlarına gelmektedir⁴⁷⁴. Râgıb el-İsfahani hikmeti ilim ve akıl ile hakka isâbet etmek olarak tanımlamaktadır⁴⁷⁵.

Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresi 269. ayette hikmet hakkında “Dilediğine hikmet verir, hikmet verilene ise çok bir hayır verilmiş demektir ve bunu ancak temiz akıllılar

⁴⁶⁹ Abdurrahman Güzel, *Saraynâme*, s. 291.

⁴⁷⁰ Abdurrahman Güzel, *Saraynâme*, s. 376.

⁴⁷¹ Abdurrahman Güzel, *Saraynâme*, s. 231.

⁴⁷² Abdurrahman Güzel, *Saraynâme*, s. 247.

⁴⁷³ Abdurrahman Güzel, *Saraynâme*, s. 159.

⁴⁷⁴ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 299-300.; İlhan Kutluer, “Hikmet”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, c. 17, s. 503-11.

⁴⁷⁵ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 300.

anlar.” buyrulmaktadır. Mutasavvıflar hikmet kavramına delil olarak bu ayeti göstermektedirler.

Herevî hikmeti herhangi bir şeyi yerli yerine koymak için verilen hüküm olarak adlandırmakta ve üçe ayırmaktadır. İlki her şeyin hakkını vermek, hududunu aşmamak, vakti gelmeden acele etmemektir. İkincisi Allah’ın nazarındaki cezâyı görmek, cezâ bile olsa Allah’ın hükmündeki adâleti bilmek ve bundan dolayı men etmesindeki iyiliği görmektir. Üçüncüsü delâlet edilen şeyi görmek, irşad edilenin hakîkatine ulaşmak ve işârette gâyeye ulaşmak olarak tanımlanmaktadır⁴⁷⁶.

Gazâlî’ye göre kendisinde ilim sıfatı bulunan ve bu sıfat neticesinde sözdaki doğruluk ve yalanı ayırt edebilen, inançta hak ile bâtılı ayırt edebilen, işlerde de güzel ve çirkini rahatça ayırt edebilen kimsede bulunan sıfat hikmet sıfatıdır⁴⁷⁷.

Kâşânî hikmeti; tâlibin eşyaya ait hüküm ve özellikleri bilip, gereği gibi amel etmek ve gerektiği gibi amellerin sınırını korumak olarak tanımlamaktadır. Velâyette hikmeti ise; Allah Teâlâ’nın eşya üzerindeki hikmetine vâkîf olmak, kulunu mükâfatlandırması, cezâlandırması, alıkoyması ve nimetlendirmesi gibi durumların hakîkatine ulaşmak ve buna göre amel etmek şeklinde ifâde etmektedir⁴⁷⁸.

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*’sinde 143 kez hikmet kelimesini zikretmektedir. Toplam 22 beyitte hikmet kelimesi ilimle birlikte zikrolunmakta olup hikmet için ilim sıfatını gerekli görmektedir. Mutasavvıflardaki hikmetin ilim sıfatına bağlanması durumu Kaygusuz için de geçerli olup, ilim ve hikmetin kaynağı olarak Hz. Peygamber’i göstermektedir.

“Bâkî menzile iriüşdi devleti

İlmile anladı küllî hikmeti (Byt. Nu:296)⁴⁷⁹

İlmile teferrüc itmek pergâli

Hikmet ile anlamak küllî hâli (Byt. Nu:880)⁴⁸⁰

Küllî bu hikmeti âdem anladı

⁴⁷⁶ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, “İlelü’l-Makâmât”, *Menâzilü’s-Sâirîn*, çev. Abdürrezzak Tek, Bursa, Emin Yayınları, 2017, s. 50-51.

⁴⁷⁷ el-Gazâlî İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi’d-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, Bedir Yayınları, 2002, c. 3, s. 126.

⁴⁷⁸ el-Kâşânî, “El-Makâm”, s. 325-326.

⁴⁷⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 160.

⁴⁸⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 252.

Zîrâ ki Mustafâ ilmin dinledi” (Byt. Nu:554)⁴⁸¹

Kaygusuz hikmete ulaşabilmenin yolu için bilginin akıl vâsıtasıyla kullanılması gerektiğine vurgu yapmakta, hikmet için bilgiyi, bilgi için de akıllı gerekli görmektedir.

“Âdemün akli irüşdi bildi çün

Ne dimekdür 'ilm u hikmet Kâf u Nûn” (Byt. Nu:1025)⁴⁸²

Allah tarafından hikmetin insanın özüne yerleştirildiğini, Allah Teâlâ'nın insana koyduğu hikmet vasfıyla kendisini perdelediğini ifâde etmektedir.

“Esfele bırakma insân sûretin

Zîrâ Hakk insânda kodı hikmetin (Byt. Nu:374)⁴⁸³

İlm ü hikmeti âdemde gizledi

Âdemi hikmete perde yüzledi (Byt. Nu:1021)⁴⁸⁴

Kulun Allah Teâlâ'ya olan ibâdet ve tâati neticesinde şeytan ve ondan meydana gelen illetlerin ortadan kaybolduğunu böylelikle de hikmete ulaşılabileceğini, hikmete ulaşanların ise halk arasında üstün bir yeri olduğunu dile getirmektedir.

Şeyâtîn terk itdi mekr u illetin

Mutî oldu bildi Hakk'un hikmetin (Byt. Nu:1153)⁴⁸⁵

Hem bu serâyda âdemi pâdişâh

Hikmetile cümle halka kıldı şâh” (Byt. Nu:1228)⁴⁸⁶

Kaygusuz kendisinde bu vasfın hâsıl olduğunu beyân etmektedir.

“Bu serâyda hükm ü saltanat benüm

Cümle eşyâ hikmetümde mat benüm (Byt. Nu:1349)⁴⁸⁷

Cümle varlık benüm ile zindedür

Hikmetümle her biri vezindedür” (Byt. Nu:1651)⁴⁸⁸

⁴⁸¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 203.

⁴⁸² Güzel, *Saraynâme*, s. 275.

⁴⁸³ Güzel, *Saraynâme*, s. 172.

⁴⁸⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 275.

⁴⁸⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 296.

⁴⁸⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 308.

⁴⁸⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 327.

⁴⁸⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 380.

2.4.2.13.Kerâmet

Arapça “k-r-m” fiil kökünde dayalı kerem masdarından türeyen kerâmet kavramı sözlükte “cömertlik ve eli açıklık” anlamına gelmektedir⁴⁸⁹. Tasavvufta Allah Teâlâ’nın velî kullarından sudûr eden hârikulâde olaylardır⁴⁹⁰.

Kuşeyrî, alışılmış tabiat kanunlarının dışında bâzen velînin isteği doğrultusunda bâzen de onun isteği olmaksızın velînin elinde meydâna gelen olaylar olarak tanımlamaktadır⁴⁹¹. Mutasavvıflar kerâmeti zâhirî ve manevî olmak üzere iki kısma ayırmaktadırlar. Gözle görülür şekilde tabiat olaylarına aykırı olarak meydana gelenlere zâhiri (kevnî-sûrî) kerâmet adı verilmektedir. Manevî (hakîkî-ilmî) kerâmet, zahirî kerâmetten üstün olup nefis ile cihâd ve ma’rifet sâhibi olmak anlamına gelmektedir⁴⁹².

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*’de 12 kez kerâmet kelimesini zikretmekte ve kerâmet olarak daha çok manevî kerâmetin üzerinde durmaktadır. Kaygusuz’a göre asıl kerâmet, kendisine bütün âlemin kılavuzluğu verilen âdemin halîfeliğinden haberdar olmaktır. Ayrıca insan içinde bulunduğu bu kerâmetten gâfil olmamalı, âdemlik mertebesinden hayvanlık mertebesine düşmemelidir.

“Âdeme şöyle kerâmet viridi şâh

Saâdet milkünde Âdem buldı câh” (Byt. Nu:178)⁴⁹³

“Hakk tebâreke ve te’âlâ insâna bunca dürlü kerâmet viridi ki yirdeki, gökdeki nesneyi halka bildirdi ki âdem hâlifedir...⁴⁹⁴”

“Sana bu keşf ü kerâmet iy ‘âkil

Bu âdem libâsıyladur şöyle bil” (Byt. Nu:1540)⁴⁹⁵

Bu dünyaya ne için geldiğini bilen kimseye kerâmetin vâcib olacağını da ifâde etmektedir.

⁴⁸⁹ El-İsfahani, *Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 906.; Süleyman Uludağ, “Kerâmet”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2022, c. 25., s. 265-68.

⁴⁹⁰ Uludağ, “Kerâmet”, s. 265-268.

⁴⁹¹ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 374.

⁴⁹² Uludağ, “Kerâmet”, s. 265-268.

⁴⁹³ Güzel, *Saraynâme*, s. 140.

⁴⁹⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 147.

⁴⁹⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 360.

“İnsân ekserî bu tertîbi bilse pes bu serâya dahı niye geldügin bilür. Çün bu serâya niye geldügin bildi, pes insâna kerâmet vâcib olur, çünkü insân özindeki kerâmeti bilür...⁴⁹⁶”

2.4.2.14.Aşk

Arapça a-ş-k fiil kökünden türeyen aşk sözlükte “aşırı, ileri derecede şiddetli sevgi” anlamında kullanılmaktadır. Araplar aşkı, aşeka adını verdikleri sarmâşık bitkisine benzetmektedirler. Sarmaşığın bir ağacı kuşatarak onun kökünden ve suyundan beslenerek kuruttuğu gibi âşık da maşukundan başka herşeyden ilgi ve alakasını kesip sararıp solmaktadır⁴⁹⁷. Hakîkî ve mecâzî olmak üzere iki kısma ayrılan aşkta; hakîkî aşk Allah aşkını, mecâzî aşk da beşerî aşkı temsil etmektedir. Kur’an-ı Kerim’de aşk kavramı geçmeyip onun yerine sevgiyi ifâde eden muhabbet, hub ve meveddet gibi kelimeler kullanılmaktadır⁴⁹⁸.

Mutasavvıflar sevgi ifâde eden bu kavramı “Kenz-i Mahfî”⁴⁹⁹ ismiyle meşhur olan “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim.” Hadîs-i kudsîsine dayandırmaktadırlar. Hadiste geçen bilinmeyi “ma’rifet”, istemeyi de “muhabbet” olarak yorumlayarak kâinâtın yaratılış gâyesini bu iki kavram ile açıklamaktadırlar.

Ebû Nasr Serrâc iman için ma’rifet (Allah’ı tanıma ve bilme) ve muhabbet’in (Allah’ı sevme) gerekli olduğunu, Allah’ü Teâlâ’nın kendi sıfatlarını açığa çıkarmak için âlemi yarattığını ifâde etmektedir. Ayrıca tâlibdeki Allah sevgisini arttırabilmek için tâlibe; devamlı zikir, Allah’ın nimetlerini tefekkür, Allah dostlarıyla hasbihal, ulu’l emre itâat ve muhabbet için ilticâyı gerekli görmektedir⁵⁰⁰.

Sehl b. Abdullah Tüsterî Allah’ı seven kimse için hayat diye bir şey olmadığını söylerken Kelâbâzî bu sözü şu şekilde açıklamaktadır: Âşığın sevgilisine duyduğu sevgiden dolayı ondan gelen lütuf ve kahırdan bile haz duyduğunu, dâima sevgiliye kavuşmayı murad ettiğini ve sevgiliden ayrılma endişesinden dolayı hayatın ona zehir olduğunu ifâde etmektedir. Kelâbâzî Allah’ın kulunu sevdiği durumda, kulunu kendinden başka şeyle meşgul olmayacak şekilde kendine mübtelâ kıldığını ifâde etmektedir. Tâhâ

⁴⁹⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 155.

⁴⁹⁷ Süleyman Uludağ, “Aşk”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1991, c. 4, s. 11-17; Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, s. 59.

⁴⁹⁸ Uludağ, “Aşk”, s. 11-17.

⁴⁹⁹ Aydın, “Kenz-i Mahfî”, s. 258-259.

⁵⁰⁰ Tûsî, *El-Lüma’ İslâm Tassavvufu*, s. 521-523.

suresinin 41. ayeti olan “Seni kendim için yetiştirdim” ayetini buna delil olarak göstermektedir⁵⁰¹.

Ebû Tâlib Mekkî aşk ve muhabbet makâmını yakîn makâmlarının içine katarak ârifler için en yüksek makâm olarak görmekte, Allah Teâlâ'nın bu makâma ihlaslı kullarını getirdiğini beyân etmektedir. Mâide suresi 54. ayette zikredilen “Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler” ayetini ve devâmında gelen “Bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir.” Ayetini delil göstermektedir⁵⁰².

Ebû Ali Dekkâk aşkın, sevgide haddi aşmak anlamına geldiğini, bundan dolayı hem Allah Teâlâ için hem de kulları için âşık kelimesini kullanmanın uygun olmadığını ifade etmektedir⁵⁰³. Aşk kelimesi ayet ve hadislerde de geçmediği için mutasavvıflar daha çok muhabbet kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Öncesi olsa da özellikle Mevlâna döneminden sonra Allah'ü Teâlâ'yı sevmedeki şiddeti anlatmak amacıyla aşk kavramının kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır.

Hucvirî sevgiyi iki kısma ayırmaktadır. Birincisi cinsin kendi cinsinden olana duyduğu sevgidir ki bu insanın insana, yâni mahlukun diğer mahluka, duyduğu sevgidir. Burada talep edilen sevgilinin zâtı olduğu için dokunma, sarılma isteği hâsıl olmaktadır. İkincisi ise kendi cinsinden olmayana duyulan sevgidir ki bu da sevgiliyi temâşa edip onunla ünsiyet kurmayı icâb eden hallere yakınlaşmaktır. Kulun Allah'a duyduğu sevgi burada yer almaktadır⁵⁰⁴.

Herevî muhabbeti, âşığın kalbini tamamıyla mâşûkuna vermesi ya da vermemesi hususunda heybet ve ünsiyet arasında kalması olarak tanımlamaktadır⁵⁰⁵.

Gazâlî aşkı, gönlün sevimli bulup zevk aldığı şeye doğru kuvvetli meyli olarak tanımlamaktadır. Allah'a duyulan sevginin ve muhabbetin şiddetini ise kulda bulunan ma'rifetin şiddetine bağlamaktadır. Buna örnek olarak da Hasan-ı Basrî'nin “Rabbini bilen onu sever...” sözünü göstermektedir⁵⁰⁶.

⁵⁰¹ Kelâbâzî, *Doğuş Deverinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 162.

⁵⁰² El-Mekki, *Kalplerin Azığı -Kutu'l- Kulub*, 2004, c. 3, s. 209.

⁵⁰³ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 345.

⁵⁰⁴ Ali b. Osman Cüllâbi Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, s. 447.

⁵⁰⁵ el-Herevî, “‘İlelü'l-Makâmât”, s. 57.

⁵⁰⁶ el-Gazâlî İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, Bedir Yayınları, 2002, c. 4, s. 538-546.

İmâmı Rabbanî aşk ateşini, yandığı zaman mâşukdan başka bir şey bırakmayıp her şeyi kül eden şey olarak tanımlamaktadır. Kelime-i Tevhîd’de bulunan “lâ” (nehiy) sigâsını söylemekle Allah’tan başka her şeyin katlolunduğunu, İllallah sözüyle Hakk’a ortak başka hiçbir mâşûkun kalmadığını ifâde etmektedir⁵⁰⁷. Gerçek âşığa en tatlı olan şeyin mâşuk için yanmak olduğunu, âşığın sükûnetinin çırpınmada olduğunu, rahatın yaralanmada olduğunu, istirâhatın da kendini sıkıntıya atmakta olduğunu, aşk içinde yaşamanın bunları gerektirdiğini izah etmektedir⁵⁰⁸.

Adı aşk kavramıyla sıkça zikredilen Mevlâna’da aşk, özel bir önemi hâizdir. Sadece Divân-ı Kebîr’de 1097 kez aşk kavramı müstakil olarak zikredilmektedir ki beyit içeriklerine bakıldığında aşka verdiği önem gözler önüne serilmektedir. “Gök aşkla uzlaşıp dönüyor, aşktan mahrum olunca yıldız bile tutulup sönüyor. Beli bükük “dal” bile aşkla “elif” gibi doğrulup yücelmede; fakat aşksız kalınca “elif” bile dallara dönmede.” beyti bu duruma örnek oluşturmaktadır⁵⁰⁹.

Kaygusuz Abdal’ın *Saraynâme*’sinde aşk kelimesini 60 kez tekrar etmektedir. Kaygusuz aşkın kaynağının Hz. Peygamber olduğunu, âleme yayılan aşkın da peygamberden kaynaklandığını ifâde etmekte ve nûr-i Muhammediyeye işâret etmektedir.

*“Cümle cânun menba'idur Mustafâ
Andan olur âleme aşk u safâ” (Byt. Nu: 1678)⁵¹⁰*

Kaygusuz âşığın tanımı yaparken onu ateş üzerinde yürüyen bir mecnûna benzetmektedir. Aşkından farklı bir şeye odaklanamayan mecnun misâli Hakk’a âşık olan kişi de dünya denilen bu saraya neden geldiğini düşünmeli ve bu sorunun cevâbını aramaktan bir an olsun başını sağa sola çevirmemelidir.

“Âşık od üzredür, cünûndur, gözüni bakduğı yirden ayurmaz, elin işinden gidermez...⁵¹¹ Pes âşık oldur ki aklına bürüne, göre ki bu serây ne serâydur. Kendünün bunda işi ne?⁵¹²”

⁵⁰⁷ İmâmı Rabbanî, *Mektûbât Tercemesi*, c. 1, s. 63.

⁵⁰⁸ İmâmı Rabbanî, *Mektûbât Tercemesi*, c. 1, s. 181-182.

⁵⁰⁹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Divân-ı Kebîr*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1957, c. 1, s. 8.

⁵¹⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 383.

⁵¹¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 340.

⁵¹² Güzel, *Saraynâme*, s. 196.

Kaygusuz beyitlerinde çok defa aşk ateşinde yandığını, aşkın sesini işitince gafletten uyandığını ifâde etmekte, kâmil insan olmak için aşk ateşinde yanmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Kaygusuz'a göre aşk, kişinin gönül gözünü gafletten uyandıran en etkin nesnedir. Ona göre aşksız insan, ölü insan gibidir. Kâmil insanın sıfatı Hakk aşkını arzulamasıdır.

“Çok zaman ışk ocagında cânımız
Yanmagile geçdi budur devrânumuz” (Byt. Nu: 76)⁵¹³

“Nâ-gâh 'ışk sadâsı cânım kulagina irüşdi, gaflet uykusundan gözüm açdı...⁵¹⁴”

“Câmit olma meselâ hayvân gibi
İşka müştâk ol kâmil insân gibi” (Byt. Nu: 1081)⁵¹⁵

Gazâlî'de görüldüğü üzere Kaygusuz Abdal da aşkın şiddetinin ma'rifetin şiddetine bağlı olduğunu düşünmektedir. Kişinin ma'rifeti ne kadar çoksa aşkı o oranda çoktur. Peygambere açılan aşk kapısı, ona açılan ma'rifet kapısı sebebiyledir.

“Ma'rifet ile Hakk'ı bildi Nebî
Ma'rifet ile açılır 'ışk bâbı” (Byt. Nu: 1575)⁵¹⁶

Kaygusuz'a göre hakîki insanın aşk evinden açılan yol, tevhide ulaşmaktadır. Çünkü aşkın nihâi durağı tevhiddir. Bu gerçekten haberdâr olan insân-ı kâmidir.

“İnsân oldur ki haberdâr ola ol
İşk evinden tevhîde eyleye yol” (Byt. Nu: 418)⁵¹⁷

Mutasavvıfların sevginin kaynağı konusunda delil getirdikleri “Kenz-i Mahfi” kavramına *Saraynâme*'de de yer almaktadır. Kaygusuz'a göre her şeyin kaynağı olan aşk Hakk'a erdiricidir. Hakk ise halk içinde gizlenmiştir.

“Küntü Kenzün genci hem 'ayân olur
Birlik içinde kamu yeksân olur (Byt. Nu:1646)⁵¹⁸

“Küntü kenzün" ben nihânî genciyem
Her başun sevdâstıyam hem zenciyem” (Byt. Nu:1660)⁵¹⁹

⁵¹³ Güzel, *Saraynâme*, s. 127.

⁵¹⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 304.

⁵¹⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 284.

⁵¹⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 367.

⁵¹⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 180.

⁵¹⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 379.

2.4.2.15.Sır

Arapça “s-r-r” fiil kökünden türeyen sır kelimesi sözlükte “saklamak, gizlemek, saklı ve gizli tutulan” anlamlarına gelmektedir⁵²⁰. Tasavvufta ise Allah Teâlâ’nın ve bazı velî kullarının bildiği özel bilgi anlamına gelmektedir⁵²¹. Abdürrezzak Kâşânî sırrı duyularla algılanamayan gizli mânalar olarak tanımlamaktadır⁵²². Hz. Peygamber’in “Benim bildiğimi sizler de bilseydiniz az güler çok ağlardınız”⁵²³ hadisi, sır kavramına örnek teşkil etmektedir.

Ebû Nasr Serrâc Tûsî’ye göre mâ’nâ âleminde mevcud olup varlık ile yokluk arasındaki gizliliğe sır denilmektedir. Allah Teâlâ’nın mahlûklardaki sırra vâkıf olduğunu, mahlûkâtın ise Allah’ın sırrına muttali olamayacağını ifade etmektedir. Allah’dan başka hiç kimsenin bilmediği sırlar da sırrın sırrı olarak isimlendirilmektedir⁵²⁴.

Kuşeyrî’ye göre sır; kalp ve ruh gibi insan bedeninden bir letâif olup müşâhede yeridir. Hatta kalp, ma’rifet ve irfan yeri; ruh da ilâhi muhabbetin mahallidir. Allah ile kulu arasında kalan gizli şeyler de sır olup bir perde içinde korunmaktadırlar. Kuşeyrî mutasavvıflara ait olan, dünyadan bağımlı koparmış olan kimselerin göğüslerinde sırların gömülü olduğu düşüncesini de nakletmektedir⁵²⁵. Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber’den bütün sırları aldığı, daha sonra bu sırlara dayanamayarak onları bir kuyuya anlattığı ve sonra kuyudaki suyun kana dönüştüğü hâdisesi⁵²⁶ Gâzâlî’nin *İhyâ*’sında nakledilmektedir⁵²⁷.

Sühreverdî’ye göre sır; kalp ve ruhdan farklı bir letâif değildir. Nefsin temizlenip dünya ile irtibatını koparıp yükseldiği esnâda ruhun kazanmış olduğu yeni vasıflara sır denilmektedir⁵²⁸. İbnü’l Arabî sır kavramını; bilginin sırrı, hâlin sırrı ve hakîkatın sırrı olmak üzere üçe ayırmaktadır. Burada en alt seviyede olan hâl sırrı olup bu kısım mâhlukatın nitelikleriyle alâkalıdır. Bilgi sırrı, hâl sırrının üstünde bulunmaktadır. Bilginin sırrından murâd “Allah” ismini bilmenin sırrıdır ki o da bir hakîkatin hükmüyle zıddını birleştirmek olup sadece kendisine verilen kimselerin anlayabileceği bir durumdur. Hakîkat

⁵¹⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 380.

⁵²⁰ Mustafa Çağrı, “Sır”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, c. 37, s. 113-115.

⁵²¹ Tosun Necdet, “Sır”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, c. 37, s. 115-116.

⁵²² el-Kâşânî, “Elf Makâm”, s. 347.

⁵²³ İmam Buhârî, “Salât, 2”, *Sahih-i Buhârî*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, t.y.

⁵²⁴ Tûsî, *El-Lüma’ İslâm Tassavvufu*, s. 346.

⁵²⁵ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 142.

⁵²⁶ Necdet, “Sır”, s. 115-116.

⁵²⁷ İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi’ d-Dîn*, 2002, c. 3, s. 53.

⁵²⁸ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf*, s. 588.

sırrı, bilgi sırrı ile bağlantılıysa da bu hiyerarşinin en üstünde bulunup onun gördüklerini hâl sırrı ve bilgi sırrı görememektedir⁵²⁹.

Kaygusuz Abdal eserinde sır kavramını 38 kez zikretmektedir. Ona göre sır, mahlûkatın aklının idrak edemediği, ezelde Allah tarafından ma'rifet ile bağlantılı olarak insanın zâtına yerleştirilen bilgidir. Allah sır ile birlikte insanın zâtına tevhid, ma'rifet, ilim ve kemâli yerleştirmiştir. İnsan sırdan tevhide, tevhidden ma'rifete, Hakk'ın ilmine ve zâtına bir yol bulur. Bu noktada sayılan bütün şeyler sır kapsamındadır.

*“Yirde-gökde cümle dürlü mahlûkât
İrmedi bu sırra kaldı aklı mât (Byt. Nu: 171)⁵³⁰*

*İnsânun zâtında kodı Hakk ezel
Sırr u tevhid ma'rifet ilm ü kemâl (Byt. Nu: 274)⁵³¹*

*Müstemi ol insânun tevhidine
Sırrile yol buldı Hakk'un zatına (Byt. Nu: 300)⁵³²*

*Hakk özin âdemde sırr eyledi
Âdemi gör kim ne tebdîr eyledi” (Byt. Nu: 1132)⁵³³*

“İy ma'rifet sırrıyla gözün açan kemâl bilen merdâ-neler...⁵³⁴”

Kaygusuz bilgiyi açığa çıkarma noktasında akla önem vermektedir. Bu bilgiyi idrâk edip açığa çıkaranların ise peygamberler ve velîler olduğunu belirtmektedir.

Nitekim Hakk tebâreke ve ta'âlâ buyurur ki: “Ve mâ hâlâktü'l-cinne ve'l-inse illâ li yâ'büdûne.” Pes bu serâyâ halkı Hakk, ibâdet etmeleri için götürmüşdür. Bu serâyâda bu muğlak sırrı anlayanlar, evliyâ, enbiyâ oldı. Anlamayanlar yine hemân pergâl içündedir. Anlayanun anlamayanun hâlidir...⁵³⁵

Kaygusuz'a göre Allah Teâlâ cümle âlemin sırrını âdeme bildirmiştir. Kullanın bu dünyaya niye geldiği sorusu bir sırdır. Kendi varlık sırrını çözen kişiler Allah'ın sırrına vâsıl olmaktadır. Hakk'ın sırlarının kendilerine kapalı kaldığı insanlar ise inkâr yoluna sapıp kendilerini bu sırdan mahrum bırakanlardır.

⁵²⁹ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2008, c. 9, s. 193-195.

⁵³⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 140.

⁵³¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 159.

⁵³² Güzel, *Saraynâme*, s. 160.

⁵³³ Güzel, *Saraynâme*, s. 292.

⁵³⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 316.

⁵³⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 259.

*“Yerde gökde cümle Hakk'un sırrını
Âdem'e bildürdi Allah var'ını (Byt. Nu: 551)⁵³⁶*

*Bu serâya niye geldiğin bile
Aklı muammâ sırra yol bula (Byt. Nu: 541)⁵³⁷*

*Cünbişin dahı âdem gibi kula
Allah'un sırrına aklı yol bula” (Byt. Nu: 811)⁵³⁸*

İnkârcıların akıllarının ise bu sırları anlamaya yetmeyeceğini ifâde etmektedir.

*“Bu mü ammâ sırra aklun irmedi
Nice irsün inkârun yol virmedi” (Byt. Nu: 439)⁵³⁹*

Kaygusuz Abdal kendisinin bir ârif-i hakîki olarak hem âlemin hem de Hakk'a giden yolun sırlarına ulaştığından haber vermektedir.

*“Hem kamu halkun bu sırrın bilmüşem
Hem cân içinde Hakk'a yol bulmuşam” (Byt. Nu: 1370)⁵⁴⁰*

2.4.2.16.Keşf

Arapça “k-ş-f” fiil kökünden türeyen keşf kelimesi sözlükte “perdenin açılması, örtünün kalkması, kapalı olanın açığa çıkması, bilinmeyen hakkında bilgi sahibi olmak, kapalılığı gidermek, sezgi, tahmin,” anlamlarına gelmektedir⁵⁴¹. Tasavvufta ise perdenin kalkması basiret gözüyle manâ âlemindeki hakikatlerin görülmesi demektir⁵⁴².

Serrâc'a göre keşf; kul ile Allah arasındaki perdenin açılması suretiyle gizli bilgilerin kulda açık hâle gelmesi, gaybın meşhud olması anlamına gelmektedir. Bu durum karanlık gecede şimşek çarpmasıyla etrafın aydınlanması gibi kulda da âniden meydana gelerek bazı kapalı şeyleri görünür hâle getirmektedir⁵⁴³. Serrâc ayrıca keşf ile ilm-i ledün arasındaki farka da değinmektedir. Keşf kulun gayretleri neticesinde meydana gelmektedir.

⁵³⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 203.

⁵³⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 200.

⁵³⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 243.

⁵³⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 183.

⁵⁴⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 332.

⁵⁴¹ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 914-915.; Süleyman Uludağ, “Keşf”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2022, c. 25, ss. 315-17; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.366.

⁵⁴² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 366.

⁵⁴³ Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 546.

Aydınlanma esnasında tespiti yapma eylemi de yine kul vâsıtasıyla meydana gelmektedir. Fakat ilm-i ledünde bilgi, doğrudan Allah tarafından kalbe gelmektedir⁵⁴⁴.

Kuşeyri'ye göre kalbe bildirilen şeyler neticesinde kalbin hiçbir araştırma ve delile gerek duymadan, kendisinde herhangi bir şek ve şüphe olmaksızın hakikatleri görmek, bu sebeple de Hakk ile huzur bulma hâlidir⁵⁴⁵.

Gazâlî'ye göre kul kötü huylardan arınıp kalp aynası temizlenip cilâlandığı zaman Allah tarafından kulun kalbine bir nur tecelli etmektedir. Böylece kulun kalbinde bir aydınlık meydana gelmekte ve bunun sayesinde kapalı ve gizli olan şeyleri görmektedir. Bu mukarreb ve sıddîklerin ilminden bir ilimdir⁵⁴⁶.

Herevî keşfi, iki batın arasında sırrın gidip gelmesi olarak tanımlamaktadır⁵⁴⁷. Kâşânî velâyet mertebesinde kul ile Allah arasındaki perdelerin kalkması hakikat mertebesinde ise aynlar ve aynlarda olan hallere Allah Teâlâ'nın aynında şâhid olunması şeklinde açıklamaktadır⁵⁴⁸.

Kaygusuz Abdal eserinde 15 kez keşf kelimesini tekrar etmekte olup bunlardan 2 tanesi ilm-i ledün ile birlikte geçmektedir. Tasavvufta “Kâf u Nûn⁵⁴⁹” ismi hitabıyla meşhur olan “Kün fe yekün⁵⁵⁰”, “Ol dediğinde herşey oluverir” ayetindeki sırrın ilm-i ledün neticesinde ortaya çıktığını da dile getirmektedir. İlmi ledünne vâkıf olmak en büyük keşf olup ancak böyle bir keşif kişiyi halka delil (mürşid) kılmaktadır.

“İnsâna keşf ola bu ilm-i ledün

Cümle halka delil insân oldu çün (Byt. Nu:273)⁵⁵¹

İnsâna keşf oldu bu ilm-i ledün

İnsân anladı ki nedür Kâf u Nûn” (Byt. Nu:1005)⁵⁵²

Kaygusuz ma'rifet, hakikat ve hikmetin keşf ile elde edilebileceğini ifâde etmektedir. Ma'rifet âlemini keşfetmek ise öncelikle Behlül Dâna gibi aşk yolunda dîvâne

⁵⁴⁴ Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 551.

⁵⁴⁵ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 130.

⁵⁴⁶ İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, 2002, c. 1, s. 57-58.

⁵⁴⁷ el-Herevî, “İlelül-Makâmât”, s. 72.

⁵⁴⁸ el-Kâşânî, “Elf Makâm”, s. 346.

⁵⁴⁹ İskender Pala, “Kün”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2002, c. 26, s. 552-553.

⁵⁵⁰ Âli İmrân, 2/47

⁵⁵¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 159.

⁵⁵² Güzel, *Saraynâme*, s. 272.

olmaktan geçmektedir. Bu çabanın neticesinde kişi ma'rifet âlemini keşfedip sözleri hikmete dönüşmektedir.

“Behlül gibi divâne ol, ma’rifet âlemin keşf eyle...”⁵⁵³

Hem hakikat ilmini keşf eyledi

Hem sözünü hikmetile söyledi (Byt. Nu:1219)⁵⁵⁴

Ma’rifet ile irer menzile er

Ma’rifetdür ere keşf olan hüner (Byt. Nu:1582)⁵⁵⁵

Kaygusuz’a göre keşf, ma’na ile gerçekleşmektedir.

Bildi insân cümle eşyânun hâlin

Ma’nile keşf itti kendü kemâlin” (Byt. Nu:276)⁵⁵⁶

Kaygusuz keşfi kerâmet olarak nitelemektedir. Bu kerâmet nakışı görüp nakkâşını anlamak, ilmi gönülde bulmak, her sözü hikmetle anlamak, Hakk’ın birliğini kavramak, bu dünya sarayında kılavuz olduğunu, âdem sûretinde bulunmanın hidâyet ve nasîb olduğunu, bunu bilmenin ise en büyük keşfü kerâmet olduğunu ifâde etmektedir.

“Sana bu keşf ü keramet iy refîk

Bu âdem kisvetiyledür iy sâdık” (Byt. Nu:1535)⁵⁵⁷

2.4.2.17.Ma’rifet

Arapça “a-r-f” fiil kökünden türeyen ma’rifet sözlükte “bilmek, tanımak, ikrar etmek” anlamlarına gelmektedir⁵⁵⁸. Tasavvufta ise Allah’ın isim, sıfat ve fiillerinin tecellilerinin bilgisini tecrübeyle elde edip öğrenmektir⁵⁵⁹.

Ahmed b. Atâ ma’rifeti, Hakk’ı tanımak ve hakîkati bilmek şeklinde ikiye ayırmaktadır. Hakîkati bilmek, gerçek ma’rifete ulaşmanın mümkün olmadığını idrak etmektir. Serrâc hiçbir mahlûkun Hakk’ı gerçek şekilde tanımaya gücünün yetmediğini

⁵⁵³ Güzel, *Saraynâme*, s. 248.

⁵⁵⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 308.

⁵⁵⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 368.

⁵⁵⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 159.

⁵⁵⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 359.

⁵⁵⁸ El-İsfahani, *Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 692-693.

⁵⁵⁹ Süleyman Uludağ, “Ma’rifet”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2003, c. 28, s. 54-56.

ifâde etmektedir⁵⁶⁰. Bâzı sûfilere göre ise kalplerin Hakk'ın öğrettiği incelikleri mütâlâa etmesi anlamına gelmektedir⁵⁶¹.

Kuşeyri'ye göre ise her ilim ma'rifet, her ma'rifet de ilim olup kul nefsinin terbiye edip nefsinin elinden kurtulduğu ölçüde ma'rifeti elde etmektedir⁵⁶². Hücvirî'ye göre ma'rifet; şeriat, nübüvvet ve hidâyettir. Ayrıca ma'rifetin ilimden daha üstün olduğunu, Allah Teâlâ hakkında bilgisi olmayanın onun hakkında ârif olamayacağı görüşünü de ortaya koymaktadır⁵⁶³.

İbnü'l Arabî ma'rifeti yedi şeyi bilmeye bağlamaktadır. Bunlar; Hakikat ilmi, eşyada Hakk'ın tecellisini bilme ilmi, şeriat ilmi, vâroluş ilmi, insanın kendini tanıma ilmi, hayallerle bitişi olan ilim ve ilaç ve hastalık ilmidir⁵⁶⁴. Kâşânî ma'rifeti, hakikati hakikat gözüyle görmek, o şekilde ihâta etmek olarak tanımlamaktadır⁵⁶⁵.

Kaygusuz Abdal eserinde ma'rifet kelimesine 61 kez vurgu yapmaktadır. Kaygusuz Abdal ma'rifet ile ilmi aynı şey olarak kabul etmektedir. Ma'rifetin ezelde insanın zâtına yerleştirilmiş ilim olduğunu, bunun da keşf yoluyla dışarıya çıkarılabileceğini ifâde etmektedir.

“İnsânun zâtında kodı Hakk ezel

Sırr u tevhîd ma'rifet ilm ü kemâl (Byt. Nu:274)⁵⁶⁶

Ma'rifetin ilm ile eyler kemâl

Gaflet uykusunda olmaz peymâl (Byt. Nu:683)⁵⁶⁷

Ma'rifet ile irer menzile er

Ma'rifetdür ere keşf olan hüner” (Byt. Nu:1582)⁵⁶⁸

Behlül gibi divâne ol, ma'rifet âlemin keşf eyle...⁵⁶⁹

Ma'rifetin, insân-ı kâmil olma yolunda gerçekleştiğine, insân-ı kâmil olabilmek içinde Hz. Peygamber'in yolundan ve onun ilminden gitmek gerektiğine değinmektedir.

⁵⁶⁰ Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 34-35.

⁵⁶¹ Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 35.

⁵⁶² Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 336-341.

⁵⁶³ Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, s. 397-403.

⁵⁶⁴ Muhyiddîn İbnü'l Arabî, *Mârifet ve Hikmet*, çev. Mahmut Kanık, İstanbul, İz Yayıncılık, t.y., s. 60.

⁵⁶⁵ el-Kâşânî, “Elf Makâm”, s. 354.

⁵⁶⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 159.

⁵⁶⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 223.

⁵⁶⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 368.

⁵⁶⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 248.

“İy ma'rifetle kâmil olan ârifler...”⁵⁷⁰

Bu serâyda ma'rifet kıla hâsıl

Ma'rifetile ola 'aklı kâmil (Byt. Nu:1120)⁵⁷¹

Dahı hiç tagılma divşür özüni

Mustafâ yoluna hâk it yüzüni (Byt. Nu:1419)

Anın ilmin özine eyle delîl

Ta ki sana ma'rifet ola hâsıl” (Byt. Nu:1420)⁵⁷²

Ma'rifetin insanın nuru olup insanın onunla diri olduğunu, bu nurun Hz. Peygamberden geldiğini, bu nura ulaşamayanların ise ölü gibi olup hayvanâtdan olduğunu ifâde etmektedir.

“Ma'rifetdür hemân insândan murâd

Ma'rifetsüz insânı hayvâna kat (Byt. Nu:1571)

Zirâ ma'rifet âdemün nurudur

Hem âdem ma'rifet ile diridür (Byt. Nu:1572)

Ma'rifet nûr-ı kadîmdür iy sâfa

Ma'rifetdür ahî nûr-ı Mustafâ” (Byt. Nu:1574)⁵⁷³

Ma'rifetteki bilgi sebebiyle peygamberlerin Allah'ı bildiklerini, ma'rifet olmadan aşkın anlaşılamayacağını, insanın özünü bilmesi ve halk arasında muteber olabilmesi için ma'rifetin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

“Ma'rifet ile Hakk'ı bildi Nebî

Ma'rifet ile açılır 'ışk bâbı (Byt. Nu:1575)

Ma'rifet' ile bilür özini er

Ma'rifet kılar hem eri mü teber” (Byt. Nu:1576)⁵⁷⁴

⁵⁷⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 280.

⁵⁷¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 291.

⁵⁷² Güzel, *Saraynâme*, s. 339.

⁵⁷³ Güzel, *Saraynâme*, s. 367.

⁵⁷⁴ Güzel, *Saraynâme*, s.367.

2.4.2.18.Hakikat

Arapça “h-k-k” fiil kökünden türeyen hakikat kavramı sözlükte “gerçeklik, doğru ve sâbit olmak” anlamlarına gelmektedir⁵⁷⁵. Tasavvufta ise görünenin ardındaki gizli mânâ, ilâhi sırlara vâkif olmak gibi anlamlara gelmektedir⁵⁷⁶.

Hakikat hakkında bilgi veren en eski İslâm kaynağı tasavvuf kitaplarında geçen Hârîse hadîsidir⁵⁷⁷. Serrâc, Hârîse'nin Hz. Peygamberle geçen konuşmasındaki bahsi geçen hakikat kavramını açıklarken Hârîse'nin kalbinin hâzır olarak Allah'a bağlandığını kalbi müşâhede içindeyken gözüyle görür gibi şühûda ulaştığını beyân etmektedir⁵⁷⁸. Kuşeyrî hakikati, Allah'ın hüküm verip takdir ettiği, gizleyip açığa çıkardığı şeyleri müşâhede etmek olarak açıklamaktadır⁵⁷⁹.

Kaygusuz Abdal eserinde 26 kez hakikat kelimesine değinmekte, hakikati yakîn hallerinden bir hal, keşfedilmesi gereken ilim ve sır olarak görmektedir.

“Sözi ma'rifet ola, dirliği tarikât ola, yakîni hakikat ola...”⁵⁸⁰

Hem hakikat ilmini keşf eyledi

Hem sözünü hikmetile söyledi (Byt. Nu: 1219)⁵⁸¹

Cümle âlem bir vücûddur bir nefes

Hakikat bildi bu sırrı âm u hâss” (Byt. Nu: 1059)⁵⁸²

Kaygusuz hakikate ma'rifet nuru ile ulaşılabileceğini beyân etmektedir. Bu ifâdelerinde hakikat mertebesi ma'rifet mertebesinden sonra idrak edilmektedir.

“Ma'rifet nûriyle açtı gözünü

Hakikatdan söyledi her sözünü” (Byt. Nu: 1597)⁵⁸³

⁵⁷⁵ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 296-299.; Mustafa Çağrı, “Hakikât”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1997, c. 15, s. 177-78.

⁵⁷⁶ Mehmet Demirci, “Hakikât”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, c. 15, s. 178-79.

⁵⁷⁷ Detaylı bilgi için bakınız. Mahmud Esad Erkaya, “Tasavvufta Hakikat Kavramına Kaynak Olması Yönüyle Hârîse Hadisi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, sy. 2 (2017), s. 149-84.

⁵⁷⁸ Tûsî, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, s. 330.

⁵⁷⁹ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 137.

⁵⁸⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 319.

⁵⁸¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 308.

⁵⁸² Güzel, *Saraynâme*, s. 280.

⁵⁸³ Güzel, *Saraynâme*, s. 371.

2.4.2.19.Fenâfillah

Arapça f-n-y- fiil kökünden türeyen fâni olmak kelimesi sözlükte “geçici olmak, yok olmak, ölmek” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufta kulun kendi fiillerini görmekten fâni olup hakîki kul olma derecesine ulaşması, Allah Teâlâ’da fâni olması demektir⁵⁸⁴. Ebû Nasr Serrâc Tûsî’ye göre; kulun fâil şuurunu terk edip yerine Allah Teâlâ’yı getirmesi, beşeri vasıflardan ve kötü arzularından kurtularak, ilâhi vasıflarla kuşatılması, Allah Teâlâ’ya sığınması, Allah Teâlâ ile kâim olması, onunla görüşüp onunla duyması, nihâyetinde ise kulda benlik bilincinin kaybolması anlamına gelmektedir⁵⁸⁵.

Kelâbâzi’ye göre fenâ, kulun hayvânî ve nefsânî bütün haz ve isteklerinden fâni olması, ayırt etme özelliğini kaybedip eşyadan dahi fâni olması, demektir. Bu durumda bulunan kulun idâre ve tasarrufu bizzat Allah Teâlâ tarafından üstlenilmekte, Allah Teâlâ tarafından muhafaza edilmekte, vazifelerini yerine getirme noktasında yönlendirilmekte ve kulu günaha götüren yollar Allah Teâlâ tarafından kapatılmaktadır⁵⁸⁶.

Ebû Tâlib Mekkî fenâ hâlini müşahedeye bağlamaktadır. Kulun kalbinden makâm ve derece isteği kaybolduğu, insanlara nazar ortadan kalktığı ve hakkı müşâhede gerçekleştiği zaman kulun kalbinden tâlib silinip matlûb kalbe hâkim olur. Kulda kalbinde meydana gelen bu silinme ve yokluk hâli fenâyı meydana getirmektedir⁵⁸⁷. Kuşeyri fenâ kavramını kuldan kötü sıfatların yok olması şeklinde tanımlamakta ve bunu da üç grup altında incelemektedir. Bunlardan ilki kulun nefis ve sıfatlarından fâni olup Allah Teâlâ’nın vasıflarıyla donanmaktır. Diğerleri Hakk’ın sıfatlarından fâni olup Rabbini müşahedeye dalması, üçüncüsü ise kendi varlığını Allah Teâlâ’nın vücudunda yok edip müşahededen dahi fâni olmaktır⁵⁸⁸.

Hucvirî Allah’da fânî olma kavramını îzâh ederken hulûl ile karışmasını önlemek maksadıyla şöyle bir örnek vermektedir. Ateş gücü itibarıyla yanında bulunan nesneyi tesiri altına alarak kendi vasfını nesneye kazandırmaktadır. Demir zâtı itibarıyla sert ve siyahtır. Fakat ateşin gücü ve tesiri altına girdiği zaman ateş kendi rengi olan kırmızılığı demire aktarmakta, onu sıcak ve yumuşak hâle getirmektedir. Demirin vasfı ateşle

⁵⁸⁴ Mustafa Kara, “Fenâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1995, c. 12, ss. 333-35; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. s. 208-210.

⁵⁸⁵ Ebu Nasr Serrac Tusi, *İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 1996, s. 524.

⁵⁸⁶ Kelâbâzi, *Doğuş Deverinde Tasavvuf Ta’arruf*, s. 182-183.

⁵⁸⁷ el-Mekki, *Kalplerin Azığı - Kutu'l - Kulub*, 2004, c. 3, s. 304.

⁵⁸⁸ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 122-124.

değişmekte fakat özü olan demirlik hali ateşe dönüşmemektedir. Bu dönüşüm sonucunda hiçbir şekilde demir için bu ateştir denilmemektedir. Demirin dönüşümü sadece vasıfta olmaktadır. Kul Allah'da fâni olduğu zaman da değişim sadece kulun vasıflarında olup haddi zâtında kulda bir değişim yahut da kul özü itibarıyla Allah'ın zâtı ile aynı şey olmamaktadır⁵⁸⁹.

Sühreverdi fenâyı kulun haz duyduğu bütün isteklerden fâni olarak nefsinin hiçbir şeyden zevk almaması olarak tanımlamakta, bunu da zâhiri ve bâtinî olarak ayırmaktadır. Zâhiri fenâ; Allah Teâlâ'nın kulun fiillerine tecelli ederek kulu irâde ve ihtiyârından soyutlamasıdır. Bu halde iken kul bütün fiillerinin Allah ile birlikte olduğunu görür. Bâtinî fenâ; Kulun, Allah Teâlâ'nın sıfatlarının tecellisini keşf ve müşâhede edip Allah tarafından kulun bâtinînin aşk ile kaplanmasıdır⁵⁹⁰. Mutasavvıflar bu makâm ve hâli ifâde etmek için Ebû Hüreyre'den rivâyet olunan hadîs-i kudsîyi delil getirmektedirler.

*Allah şöyle buyurdu: Her kim beni tanıyan ve ihlâs ile bana ibâdet eden bir kuluma düşmanlık ederse, ben de ona harb i'lân ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili olan birşeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafile ibâdetlerle de yaklaşmaya devam eder. Nihayet ben onu severim. Ben kulumu sevince de artık onun iştir kulağı, görür gözü, tutar eli, yürür ayağı mesabesinde olurum (ve bu organlarıyla meydana gelmesini arzu ettiği bütün dileklerini veririm). Diliyle de her ne isterse muhakkak onları da kendisine ihsan ederim. Bana sığınmak isteyince de muhakkak kulumu sığındırır, korurum.*⁵⁹¹

Kaygusuz Abdal *Saraynâme*'sinde fenâfillah kelimesini lafzen zikretmemiş olsa da mânen bu hâl ve makâmı anlatan beyitler bulunmaktadır. Kaygusuz'un bu makamda bulunan kişilere attığı hal ve davranışlar hadîs-i kudsîde geçenler ile örtüşmektedir. Bu makâma ulaşan kişilerin gönlünde Hakk'tan başka bir şey olmadığını, bu sebeple yaptığı her işi Hakk ile birlikte yaptığını, Allah Teâlâ'nın o kulunun işlerini bizzat kendinin üstlendiğini ifâde etmektedir.

“Âdem'e bildürdi Allah bu hâli

*Âdem oldu Allah'un kudret eli (Byt. Nu: 176)*⁵⁹²

Bu serâyda Hak nişânı buldı ol

Gayrı gitdi Hak ile Hak oldu ol (Byt. Nu: 229)

⁵⁸⁹ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yayınları, 1982, s. 369.

⁵⁹⁰ Sühreverdi, *Gerçek Tasavvuf*, s. 673-674.

⁵⁹¹ Buhârî, 38/Rikâk.

⁵⁹² Güzel, *Saraynâme*, s. 140.

Hemân Hakk'un varlığıdır ol kişi

Anda işlenür Hakk'un küllî işi (Byt. Nu: 230)⁵⁹³

Cümle halka rûşen olur dirligi

Cem' olur gönlünde Hakk'un varlığı (Byt. Nu: 501)

Cân içinde bilüşür Allah ile

Cümle işi birlik olur şâh ile (Byt. Nu: 502)⁵⁹⁴

Vücûdunda gayr-i Hakk kalmaz dahi

Togri bakan görür anda Allah'ı (Byt. Nu: 503)

Gönlü Hakk'un varlığına kab olur

Hakk'ı bilmege özi sebep olur” (Byt. Nu: 504)⁵⁹⁵

2.4.2.20.Cem'

Arapça “c-m-a” fiil kökünden türeyen cem sözlükte “toplanmak, bir araya gelmek, biriktirmek” anlamlarına gelmektedir⁵⁹⁶. Tasavvufta Hakk'ı seyretme veya ruh basiretinin Allah Teâlâ'nın cemâlini müşâhede esnasında hâdis ile kadîm ayrımının ortadan kalkması neticesinde oluşan hâle cem' adı verilmektedir⁵⁹⁷.

Kelâbâzî cem'i dikkat ve irâdeyi Allah Teâlâ'da toplayarak sadece onu görüp mahlûkâtı silmek olarak tanımlamaktadır⁵⁹⁸. Sühreverdî, Allah'ı tanımak yani kulun Hakk'ı müşâhede ettiği berâberlik olarak ifâde etmekte, bu durumu ise kulun ma'rifetine bağlamaktadır⁵⁹⁹.

Saraynâme'de 14 kez cem' kelimesine atıfta bulunmaktadır ve genel olarak gerçek manâsıyla kullanılmaktadır. Tasavvufi açıdan Kaygusuz'a göre cem' makâmı; kâmil insanın mertebesidir. Vahdet içinde Hakk'a ulaşan kâmil insanın varlığı tamamen nûra dönüşmektedir. Onun durumu Tur Dağı'ndaki Mûsa'ya benzemektedir. Bütün varlık onun vücudunda cem' olmaktadır. Bu mertebeye erişen kâmil insana bakan kişi onda Hakk'ı görmektedir.

⁵⁹³ Güzel, *Saraynâme*, s. 151.

⁵⁹⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 192.

⁵⁹⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 195.

⁵⁹⁶ El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 239-240.

⁵⁹⁷ Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü.*, s. 116.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.121-123.

⁵⁹⁸ Kelâbâzî, *Doğuş Deverinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 177.

⁵⁹⁹ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf*, s. 678.

*“Zîrâ dirligünde kalmaz 'illeti
Hakk'a vuslata yeter vahdeti (Byt. Nu:691)*

*Vücûdı cânı bi-küllî nûr olur
Kendü Mûsâ durduğu yer Tûr olur (Byt. Nu:692)*

*Küllî varlık anda cem' olur hemân
Bulunur anda nişân-ı bî-nişân” (Byt. Nu:693)⁶⁰⁰*

Kaygusuz’un gönül cem’inden kastettiği ise mutasavvıfların genel görüşü olan kulun Hakk’ı müşâhedesidir.

*“Cümle halka rûşen olur dirligi
Cem' olur gönlünde Hakk'un varlığı” (Byt. Nu:501)⁶⁰¹*

2.4.2.21.Vahdet

Vücûd kelimesi Arapça “v-c-d” fiil kökünden türeyip sözlükte “var olma, yoktan var olma, hazır bulma” anlamlarına gelip bir varlığın zâtının dış dünya da tahakkuk etmesini ifâde etmektedir⁶⁰². Vahdet-i vücûd ise sözlükte varlığın birliği anlamına gelip tasavvufta Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak anlamına gelmektedir⁶⁰³. Allah’ın birliğinin bilgisi demek yani âlemde Allah’ın varlığından başka bir varlığın bulunmadığının, mevcûdâtın Hakk’ın varlığının tezâhüründen başka bir şey olmadığının bilgisine sâhip olmaktır⁶⁰⁴. Bu bilgi tâlipte ilme’l yakîn seviyesinde bulunmaktadır⁶⁰⁵.

Ebû Nasr Serrâc Tûsî’ye göre hakîkatte varlık tek olup o da Hakk’ın varlığıdır. Mevcûdâtın varlığı ise Allah Teâlâ’nın vücudunun yanında yok hükmünde olmaktadır. Eşya olmadan gölgesi olamayacağı gibi Allah Teâlâ olmadan âlemin olması mümkün olmamaktadır. Tâlibin Allah ve tecellilerinden başka birlik bulunmadığını, bu birliğin de bilgi ve düşüncede olduğunu bilmesi gerekmektedir. Kalbin mânevî seyri sırasında rûhi tecrübe ile meydana gelen vahdet-i vücûd düşüncesi; ibâdetlerin çokluğu, riyâzet, mücâhede, dünyayı terk ve zikir neticesiyle kalpte oluşan aşk ve sevgiden

⁶⁰⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 224.

⁶⁰¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 192.

⁶⁰² El-İsfahani, *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 1134.; Yavuz, “Vücûd”, s. 136-37.

⁶⁰³ Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, s. 553.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. s. 683-684.

⁶⁰⁴ Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2012, c. 42, s. 431-35.

⁶⁰⁵ Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, s. 553.

kaynaklanmaktadır. Serrâc, Hallâc-ı Mansûr'un "Ene'l Hakk" sözünü bu duruma örnek olarak göstermektedir. Hallâc-ı Mansûr içinde bulunduğu aşk sebebiyle kendi fiil ve davranışlarını görmeyip kendini aradan çıkarmak sûretiyle yaptığı fiilleri Allah Teâlâ'ya isnad ederek mecâzî anlamda kullanmaktadır⁶⁰⁶.

Gazâlî farklı bir metafor oluşturmak sûretiyle vahdet-i vücudu şöyle özetlemektedir. Aynanın karşısına kırmızı bir renk konulsa ve aynada kırmızı renk görülüyor olsa, bir kimse aynaya bakarak aynanın renginin kırmızı olduğunu söylese bu yanlıştır. Her ne kadar aynada zâhir olan renk kırmızı olsa da hakîkate aynanın rengi kırmızı değildir. Gazâlî, Hallâc-ı Mansur'dan ayrı Bâyezîd-i Bestâmî'nin "*Sübhânî ma-âzamî şânî*" (Kendimi tenzih ederim, şanımlı ne yücedir) sözünü de vahdet-i vücuda örnek olarak göstermektedir⁶⁰⁷.

Vahdet-i vücûd düşüncesinin kurucusu kabul edilen İbnü'l Arabî hakîkate var olan tek vücudun Hakk'ın vücûdu olduğunu, âlemdeki sûretlerin çokluğunun Allah'ü Teâlâ'nın isimlerinin çokluğundan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu düşüncüyü kabul etmekten men eden şeyin insanların vehimleri olup bu vehimlerin Hakk'ın vücuduyla mevcûdatın vücudunun ayrı olduğunu düşünmesinden ileri geldiğini îzâh etmektedir⁶⁰⁸. Burada ki ince çizgiyi ayıramayan kimselerin bütün vücûd mertebelerinin hakîkate tek olan Hakk'ın vücuduna muzaaf olduğunu bundan mütevellit insanın vücudunun da Allah'ın vücudundan gayrı olmadığını, bu vücutlara ta'yin olan isimler sebebiyle kendi vücûtlarına Hakk iddia ederek delâlete düşülebileceğini de ifâde etmektedir⁶⁰⁹.

İbnü'l Arabî'nin ön plana çıkardığı vahdet-i vücûd anlayışını sistemleştiren Sadreddin Konevî'ye göre varlık ve hayat gibi madde âlemiyle sınırlandırılmış dünyada sahip olduğumuz ilim ve irâdemiz salt olarak vahdet-i vücûd düşüncesinin hakîkatini anlamaya engel teşkil etmektedir. Algılayabildiğimiz şeyler ise Allah Teâlâ'dan âleme tezâhür eden suretlerinin çokluğundan ileri gelmektedir. Mâhiyeti açısından içinde çokluk bulunmayan şeylerin idrak edilmesi ise mümkün olamamaktadır⁶¹⁰.

⁶⁰⁶ Ebu Nasr Serrac Tusi, *İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul, Erkam Yayınları, 1996, s. 537-538.

⁶⁰⁷ el-Gazâlî İmam Ebû Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, Bedir Yayınları, 2002, c. 2, s. 721.

⁶⁰⁸ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Avni Konuk, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017, c. 2, s. 1214.

⁶⁰⁹ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Avni Konuk, c. 2, s. 1225.

⁶¹⁰ Sadreddin Konevî, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s. 55.

Abdürrezzak el-Kâşânî'ye göre vücûd; bir şeyin hakikatini idrak etmek, isim ya da resim olmadan Hakk'ın aynını aynısıyla bulmak, Hakk'ın varlığını kendi varlığıyla idrak etmektir. Muamelatta vücûd, Allah Teâlâ'nın eşyadaki tasarrufunun idrak edilmesi, usulde vücûd ise müridin yaratılıştan itibaren sonuna kadar Hakk'ın varlığındaki seyrini idrak etmesi olarak tanımlanmaktadır⁶¹¹.

Kaygusuz Abdal'ın *Saraynâme*'sinde en çok atıf yaptığı tasavvufî kavram, vahdet-i vücûd kavramıdır. Vücûd kavramı eserde 43 kez lafzen geçmektedir. 32 yerde birlik kelimesiyle, pek çok yerde de mânen vahdet-i vücûd anlatılmaktadır. Ayrıca eseri vahdet-i vücudun anlatıldığı tasavvufî bir eser olarak tanımlamak da imkân dâhilindedir. Kaygusuza göre Hakk Teâlâ; tüm varlıklara can verip, tüm vücûdlar içinde gizlenmektedir.

*“Cümle âlemün hemân oldur cânı
Cümle vücûdlar içinde pinhânı” (Byt. Nu: 908)⁶¹²*

Varlıkların vücudu, görünen yüzü Allah Teâlâ olup dil de söz de ona aittir.

*“Cümle varlukdan görünen yüz anun
Vücûd oldur dil anundur söz anun” (Byt. Nu: 911)⁶¹³*

Bütün vücûdları kendine örtü yapıp gizlenmiştir. Hulûl fikri oluşmaması için de bütün vücûdların sedef olduğunu fakat Allah Teâlâ'nın bunlar arasında cevher olduğunu ifâde etmektedir.

*“Cümle vücûdları giymiş ser-be-ser
Cümle vücûdlar sadefdür o gevher” (Byt. Nu:923)⁶¹⁴*

Âlemin Allah Teâlâ'nın tecellisi olduğunu, görünen âlemde yaratılmış her şeyin Hakk'a bağlı tek bir vücûd olduğunu söylemektedir.

*“Cümle âlem bir tecellî bir güneş
Küllî hemân bir vücûddur gizlü fâş (Byt. Nu: 1030)⁶¹⁵*

*Cümle âlem bir vücûddur bir nefes
Hakikat bildi bu sırrı âm u hâss (Byt. Nu: 1059)⁶¹⁶*

⁶¹¹ Abdürrezzak el-Kâşânî, “Elf Makâm”, *Menâzilü's-Sâirîn*, çev. Abdürrezzak Tek, Bursa, Emin Yayınları, 2017, s. 358-359.

⁶¹² Güzel, *Saraynâme*, s. 256.

⁶¹³ Güzel, *Saraynâme*, s. 256

⁶¹⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 260.

⁶¹⁵ Güzel, *Saraynâme*, s. 276.

*Her sıfât ki 'akl ona buldu tarîk
Cümle bir cân bir vücûddur iy 'âşık” (Byt. Nu: 1156)⁶¹⁷*

Âlemde görünen vücudun tek olduğunu, zâhir olan sûretlerin sedef, Allah Teâlâ'nın ise cevher olduğunu, fakat bu durumun herhangi bir ikilik oluşturmadığını dile getirmektedir. Kaygusuz burada teşbih ve metaforların imkânlarından faydalanmaktadır.

*“Bir vücûd bir cân görindi ne ki var
Cümle varlık bir sadefdür bir Güher (Byt. Nu: 1035)⁶¹⁸*

*İkilikden dahı eser kalmadı
Birligine Hakk'un inkâr kalmadı (Byt. Nu: 1036)*

*Vahîd oldı hakîkat cümle vücûd
Küllî varlık küfr u iman Ka'be pûd (Byt. Nu: 1037)*

*Bir sadef bir gevher oldı kâ'inât
Birlige soyındı varlık oldı şâd (Byt. Nu: 1038)*

*Şâdlık oldı âlemde ser-be-ser
Cümle âlem kaldı birlikde karâr” (Byt. Nu: 1039)*

Varlıkların cümlesinin tek olduğunu, âlemde herhangi bir ikiliğin söz konusu olmadığını, bütün sıfatların, tâlib, matlub, cisim ve canın hepsinin hakîkate tek olduğunu ifâde etmektedir.

*“Birlige yetdi yakînile gümân
Birlik oldı cümle varlık câvidân (Byt. Nu: 1040)*

*Küllî sıfât tâlib u matlûb hemân
Birlik oldı hakîkat-ı cism ü cân (Byt. Nu: 1041)*

*Bir gülistân bir serâydur bir hâce
İkiligi yokdur arada zerrece (Byt. Nu: 1042)⁶¹⁹*

*Birlige kalmadı hergiz ihtilâf
Birlik âyînesi oldı şöyle sâf (Byt. Nu: 1043)*

Cümle âlem kabûl itdi dirliği

⁶¹⁶ Güzel, *Saraynâme*, s. 280.

⁶¹⁷ Güzel, *Saraynâme*, s. 296.

⁶¹⁸ Güzel, *Saraynâme*, s. 276.

⁶¹⁹ Güzel, *Saraynâme*, s. 276.

Birlige yitdi kamunun varlığı” (Byt. Nu: 1044)⁶²⁰

Kaygusuz Abdal âlemdeki birliği gören, idrak eden kişileri de kâmil ve hâk-bîn (hakkı gören) sıfatlarıyla vasıflandırmaktadır.

“Gel imdi iy hakk'ı öz vücûdunda bulan kâmiller, iy her yirde Hakk hâzırdur diyen Hakk-bînler...⁶²¹”

Kaygusuz’a göre âlemde tasarruf eden yalnızca Allah Teâlâ’dır. Senlik benlik izâfi şeyler olup kişi bu ikiliklerden geçilmediği sürece hakikat perdesinin aralanması güçtür.

“Lâ-ilâhe illâ-Allah demekde bile ki kendü bir âletdür, her işi işleyen Hakk'dur, öyle olsa vücûdunda tasarruf iden hakikat gereği Zülcelâl'dur. Sen u ben demek arada perde hayâldür...⁶²²”

“Bile ki vücûdı nedür kend'özi

Vücûdı mı ya kendü mi söyler sözi” (Byt. Nu: 1505)⁶²³

Kaygusuz Abdal, vahdeti vücudun simgesi hâline gelmiş Hallâc-ı Mansûr’a ait “Ene'l-Hak” sözüne bir beytinde değinmekte, ve teşbih ve tenzih arası bir tevhîdi benimsemektedir.

“Gâh zâhidem tesbih u zikr eylerem

Gâh olur dem-i Ene'l-Hakk söylerem” (Byt. Nu: 1376)⁶²⁴

⁶²⁰ Güzel, *Saraynâme*, s. 279.

⁶²¹ Güzel, *Saraynâme*, s. 352.

⁶²² Güzel, *Saraynâme*, s. 372.

⁶²³ Güzel, *Saraynâme*, s. 355.

⁶²⁴ Güzel, *Saraynâme*, s. 332.

SONUÇ

Kaygusuz Abdal, XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yy.'ın ilk yarısında yaşamıştır. Abdal Musâ'nın müridi olup aynı zamanda Alevî-Bektâşî edebiyatında önemli yeri hâiz bir şâir ve Bektâşîyye tarîkatine mensup önemli bir mutasavvıftır. Eserlerinin içeriğine bakılarak aynı zamanda mutasavvıf bir kimliğe sâhip olduğunu söylemek de mümkündür. Onun vefatından bir buçuk asır sonra yazıya geçirilen *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi* bize hayatı hakkında bilgiler sunmaktadır. Onun akıllı, âmil, ârif, âlim, kâmil güçlü ve kuvvetli yapısı ile çok kitap okuduğu, pek çok alanda o dönem ilimlerini tahsil ettiği bilgisini aktarmaktadır. Eserlerinin içeriği incelendiğinde irfan ve ilim sâhibi kimliği açıkça anlaşılmaktadır.

Kaygusuz Abdal'ın mensup olduğu gelenek hakkında çok fazla görüş bulunmakla birlikte şahs-ı mânevîsi genellikle Bektâşîyye tarîkati ile özdeşleştirilmektedir. Bu durumun Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde Abdal Musâ ve dervişlerini ehl-i sünnet Bektâşî dervişleri olarak zikretmesinden kaynaklanmaktadır. Abdal Musâ'nın şeyhi Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Ahmed Yesevî ile bağlantılı silsilesinden dolayı Kaygusuz Abdal'ın Yeseviyye tarîkatine nisbet edildiği de görülmektedir. Kaygusuz Abdal'a nispet edilen silsile ve tarikatler, onun sâhip olduğu âlim ve âmil mutasavvıf kimliği değiştirmeyi pek mümkün kılmamaktadır. Çünkü eserlerinin muhtevâsı ve eser içerisinde kullandığı dil ve üslûbu, buna imkân tanımamaktadır.

Kaygusuz Abdal, 550 kez saray kelimesini zikrettiği *Saraynâme*'sinde “Ben insanları ve cinleri yalnız bana ibâdet etmeleri için yarattım” (Zâriyât 51/60) âyetinden iktibasla insanların dünyaya geliş amacını anlatmaktadır. Bu durumu basit bir dille ifâde etmek için âlemi saraya, Allah Teâla'yı sultana benzetmek sûretiyle saray metaforunu oluşturmaktadır. Sarayın padişâhı olduğu gibi, bu cihânın da bir yaratıcısı olduğunu, insanın bu saraya geliş amacının yaratıcıya kulluk ve ibâdet etmek olduğunu belirtmektedir. Ayrıca nakşî görüp nakkaşî unutmamak gerektiğini de hatırlatmaktadır. *Saraynâme*'de “saray” kavramı; cihân, âlem, dünya, mesken yeri, mescid, misâfirhâne, toplanma yeri, ibret alma yeri ve itâat edilecek yer anlamlarında kullanılmaktadır. Sultan için; şâh, padişâh, hân ve nakkaş ifâdeleri yer almaktadır. 1725 beyit ve 24 fasıldan oluşan eserde Allah Teâlâ tarafından halkı irşad için gönderilen peygamberlere yer yer halîfe kavramı kullanılmaktadır.

Kaygusuz Abdal'ın Hz. Peygamber'e olan bağlılığını görme imkânı sağlayan *Dolabnâme* adlı eseri bulunmaktadır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen peygamberlerden 20 tanesi *Saraynâme*'de kıssalarına atıf yapılmak suretiyle konu edilmektedir. *Saraynâme*'de ismi geçen peygamberler; Âdem, Nuh, Hûd, Salih, İbrahim, İsmâil, İshak, Yakub, Yusuf, Eyyûb, Şuayb, Mûsâ, Davud, Süleyman, Yunus, Zekeriyya, Yahya, İsâ, Lokman ve Hz. Muhammed Mustafa'dır. İsmi en çok geçen Hz. Peygamber olup Muhammed ismi 36 kez, Mustafa ismi 112 kez, Ahmed ismi 14 kez olmak üzere toplam 162 kez zikredilmektedir. Kaygusuz Abdal'ın beş vakit namazı bildirmek için kaleme aldığı *Salâtnâme* ve bir Cuma namazının ardının kaleme aldığı *Minbernâme* adlı eseri, ibâdet esaslarına bakışını görmek açısından ayrı bir öneme sahiptir. Kaygusuz'un ibadetlerle ilgili bu iki eserinin dışında *Saraynâme*'ye de döndüğümüzde iman konularından olan; Allah, melek, peygamber, kitap ve âhiret inancı ile İslâm'ın temel şartlarından olan hac ve namazın beyitlerde konu olarak işlendiği görülmektedir.

Başta *Saraynâme*'si ve diğer eserleri olmak üzere Kaygusuz Abdal'ın Allah Teâlâ'nın emirlerine riâyet ve Hz. Peygamber'e bağlılığa önem verdiği bir gerçektir. Tasavvufî kavramların neredeyse hepsinin kaynağını Hz. Peygamber'e dayandırmaktadır. Hz. Peygamber'in gittiği yoldan gitmeye yahut onun yolundan giden mürşidi kâmillerin yolundan gitmeye önem vermektedir. Mürşidsiz seyr u sülûkun olamayacağını ifade ederken seyr u sülûk için; tarîkat, menzil, yol, mürşid için; mürşid, velî, ârif, gerçek er, yol eri, mürîd için; sâlik, tâlib, er lafızlarını kullanmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın velî, ârif, gerçek er, yol ve yol eri gibi kavramlarla dili türkçeleştirme çaba ve gayreti içine girdiği görülmektedir.

Saraynâme onun mutasavvıf kimliğini ortaya koyan eserlerinden biridir. *Saraynâme* vahdet-i vücûd ekseninde yazılmış tasavvufî bir eserdir. "Vahdet-i vücûd" kavramı eserde Arapça izâfet hâlinde bulunmamakla birlikte, bazı kavramlar doğrudan zikredilirken, bazıları dolaylı olarak verilmektedir. "Birlik, birlik âyinesi, Hakk ile birlikte olmak, birlik iklimi, birlik şarabı, olmak üzere 32 kez birlik kavramı; "vahdet, vahdet ilmi, vahdet gevheri, vahdet kâni, vahdet gülü, vahdet bağı" terkipleriyle 14 kez vahdet kavramı, 40'dan fazla yerde Hakk'ın varlığı vücûd kavramı ile anlatılmaktadır. Eser bu yönüyle XIV. yy'ın ilk yarısı ile XV. yy'ın ikinci yarısında vahdet-i vücûd kavramının Türkçe şiir ve nesirle işlendiği öğretici bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bununla beraber Herevî'nin tasavvufî makam ve menzillere dâir *Menâzilü's-Sâîrîn*'inde yer alan 100 basamaktan 36'sı Kaygusuz Abdal'ın *Saraynâme*'sinde

görülmektedir. *Saraynâme*'de ismi geçen bu makâmalar; tevbe, havf, recâ, zühd, ihlâs, teslim, sabır, rızâ, şükür, sıdk, irâde, edeb, yakîn, üns, zikir, murâd, ihsan, ilim, hikmet, muhabbet, gayret, şevk, zevk, sefâ, sır, nefes, gurbet, mükâşefe, kabz, sekr, ma'rifet, fenâ, bekâ, vücûd, cem ve tevhiddir. Kaygusuz bu kavramları çoğu zaman manzum bölümde zikretmekte ve mensur bölümde kısmen açıklamaktadır. Bunlara ilâve olarak şeriat, tarîkat, hakîkat, takvâ, kerâmet, nefis, himmet, hidâyet, inâyet, nimet, vird ve visâl gibi tasavvufî mündemiç kavramlar da eserde lafzen zikredilmektedir. Bu durum Kaygusuz Abdal'ın tasavvufa ait haller, mâkamlar ve kavramlara hâkim olduğunu gözler önüne sermektedir. Kullandığı lafızlar, mânâ cihetiyle klasik tasavvuf kitaplarında yer alan kavramlara muvâfakat ve benzerlikler taşımaktadır. Bununla birlikte Kaygusuz Abdal, dil yönüyle Arapça izâfetlerden kaçınıp Türkçe'nin imkânlarıyla konuları açıklama gayreti içindedir.

Saraynâme adlı eseri; saray metaforuyla birlikte iman ve ibâdet esaslarının ele alındığı seyr u sulûk kavramları ile bazı makâm ve hâllerin nazım ve nesirlerle işlendiği edebi nitelikli tasavvufî bir eser olup Kaygusuz Abdal'ın ilim sâhibi mutasavvıf kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Gerek *Saraynâme* gerekse diğer eserlerinin içerikleri göz önüne alınarak eserlerinde yer verdiği Allah Teâlâ'nın emirlerine riâyet, Hz. Peygamber'e bağlılık, mürşid-i kâmile bağlılığın gerekliliği ve mürîdde bulunması gereken özellikler gibi konular, Kaygusuz Abdal'ın ilmiyle âmil, ehl-i sünnet çizgisine sâhip mutasavvıf kimliğini güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDAL Kaygusuz, *Dil-güşâ*, çev. Güzel Abdurrahman, 2. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- , *Dolabnâme*, İstanbul, t.y.İstanbul Millet Ktp, 797.
- , *Gevhernâme*, İstanbul, t.y.Süleymaniye Ktp, 19.
- , *Kitâb-ı Miğlâte*, İstanbul, t.y.Süleymaniye Ktp, 411/2.
- , *Minbernâme*, İstanbul, t.y.İstanbul Millet Ktp, 797.
- , *Risâle-i Kaygusuz Abdal*, İstanbul, t.y.İstanbul Belediye Ktp, 1102.
- , *Salâtnâme*, Ankara, t.y.Ankara Genel Ktp, Nu:687.
- , *Saraynâme*, İstanbul, t.y.Süleymaniye Ktp, 411/1.
- , *Vücûdnâme*, İstanbul, t.y.Süleymaniye, 193/2.
- AHMED SIRRI DEDEBABA, *Risalet'ül-Ahmediyye fî Târîhi't-Tarîgat'il-Âliyet'ül-Bektâşiyye*, Beyrut: eş-Şebâbi bi-Mısri, 1934.
- AKALIN Mehmet, “Kaygusuz Abdal’ın Gevher-nâme’si”, *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Ankara: Sevinç Matbaa, 1979, ss. 189-97.
- AKÇAY İlhan, “Abdal Musa Tekkesi”, VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972, c. 1, ss. 360-73.
- AKMAN Neslican, *Kaygusuz Abdal (Hayatı, Eserleri Ve Düşünceleri)*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, 2019.
- ALİ B. OSMAN CÜLLÂBÎ HUCVİRÎ, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- ÂŞIKPAŞAZÂDE, *Âşık Paşazâde Osmanoğullarının Târîhi*, çev. Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç, İstanbul: Mas Matbaacılık, 2003.
- ATALAY Adil Ali, *Abdal Musa Sultan ve Velâyetnamesi*, 6. bs., İstanbul: Can Yayınları, 1995.
- AYDIN İbrahim Hakkı, “Kenz-i Mahfî”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2022, c. 25, ss. 258-59.
- AYDIN Mehmet S., “İnsân-ı Kâmil”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2000, c. 22, ss. 330-31.
- AZAMAT Nihat, “Kaygusuz Abdal”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2022, c. 25, ss. 74-76.
- BANARLI Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2 cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- BAŞ Eyüp, “Kaygusuz Abdal’da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı (Saraynâme’sindeki Anlatılara Göre)”, *Kalemname*, c. 3, sy. 6 (2018), ss. 12-43.
- BİCE Hayati, “Ahmed Yesevî Hacı Bektâş İlişkisi”, *Keşkül*, sy. 22 (2012), ss. 12-15.
- BUHÂRÎ İmam, “Salât”, *Sahih-i Buhârî*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, t.y.
- CEBECİOĞLU Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2., İstanbul: Anka Yayınları, 2004.

- CELÂLEDDÎN RÛMÎ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, çev. Abdalbaki Gölpınarlı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1957.
- CEYHAN Semih, “Zühd”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, c. 44, ss. 530-33.
- ÇAĞBAYIR Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, 5 cilt, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- ÇAĞRICI Mustafa, “Edep”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1994, c. 10, ss. 412-14.
- , “Hakîkât”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1997, c. 15, ss. 177-78.
- , “Hilim”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, c. 18, ss. 33-36.
- , “Sabır”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2008, c. 35, ss. 337-39.
- , “Sıdk”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, c. 37, ss. 98-100.
- , “Sır”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, c. 37, ss. 113-15.
- , “Şükür”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, c. 39., ss. 259-61.
- ÇELEBİ Evliya, *Evliya Çelebi seyahatnamesi.*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1986.
- ÇELEBİ Evliyâ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, çev. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- ÇELEBİ İlyas, “Şahâdet Âlemi”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, c. 38., ss. 422-23.
- ÇELİK Yusuf, “Kur’an’da İbadet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 41 (2014), ss. 203-21.
- ÇİFT Salih, *Ahmed Sırrı Dede Baba Ahmediyye Risalesi ve Nefesler*, İstanbul: Revak Kitabevi, 2013.
- , “Mısır’daki Son Bektâşî Tekkesi”, *Keşkül*, sy. 22 (2012), ss. 86-96.
- ÇORUHLU Yaşar, “Kasır”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2001, c. 24, ss. 555-58.
- ÇUBUKÇU Hatice, “Bâciyân-ı Rûm ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy. 5 (2015).
- DAĞLI Muhtar Yahya, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Maarif Kütüphânesi, 1939.
- DEMİR, “Yakîn”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, c. 43, ss. 271-73.
- DEMİRCİ Mehmet, “Hakîkât”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, c. 15, ss. 178-79.
- , “Hakikat-i Muhammediyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1997, c. 15, ss. 179-80.
- DEMİRLİ Ekrem, “Vahdet-i Vücûd”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2012, c. 42, ss. 431-35.
- DOĞAN Muammer, “Âşık Paşa’nın Garîb-Nâme’sinde Dünya Metaforu”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 37 (2015), ss. 119-44.
- DURMUŞ Zülfikar, “İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı”, *Diyânet İlmî Dergi*, c. 44, sy. 3 (2008), ss. 49-72.
- EFLÂKÎ Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri (Mevlâna ve Etrafindakiler)*, 2 cilt, çev. Tahsin Yazıcı, 4. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- EL-ISFAHANÎ Râgıb, *Müfredat / Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Mehmet Yolcu, Abdalbaki Güneş, İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.

- EL-MEKKÎ Ebu Talib, *Kalplerin Azığı - Kutu'l - Kulub*, 4 cilt, çev. Dilaver Selvi, Ali Kaya, 3. bs., İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2004.
- , *Kalplerin Azığı - Kutu'l - Kulub*, 4 cilt, çev. Dilaver Selvi, Ali Kaya, İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2004.
- , *Kalplerin Azığı - Kutu'l - Kulub*, 4 cilt, çev. Dilaver Selvi, Ali Kaya, 3. bs., İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2004.
- ERBAŞ Ali, “Melek”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2004, c. 29, ss. 37-39.
- ERDOĞAN Merçil, “Alâiye Beyliği”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1989, c. 2, ss. 332-33.
- ERGİNLİ Zafer, (ed.), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, 2006.
- ERGÜN Sadeddin Nüzhet, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, Ankara: Çolpan Kitap, 2017.
- ERGÜN Sadeddin Nüzhet, “Türk Şairleri”, *Abdal Musa*, İstanbul, 1945, c. 1.
- ERKAYA Mahmud Esad, “Tasavvufta Hakikat Kavramına Kaynak Olması Yönüyle Hârise Hadisi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, sy. 2 (2017), ss. 149-84.
- ER-RÛMÎ EL-İZNIKÎ Eş-Şeyh Abdullah bin Eşref bin Muhammed El-Mısri, *Müzekkin-Nüfus*, çev. Ali Arslan, İstanbul: Arslan Yayınları, 1976.
- ERTEN Süleyman Fikri, *Antalya Tarihi Üçüncü Kısım*, Antalya, 1948.
- ERTUĞ Zeynep Tarım, “Saray”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, c. 36, ss. 117-21.
- GÖLPINARLI Abdülbâki, *Kaygusuz Abdal Hatayî Kul Himmet*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- GÖLPINARLI Abdülbaki, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul: İnkilâp Yayınevi, 2004.
- GÜZEL Abdurrahman, “Budalânâme”, *Kaygusuz Abdâl Külliyyâtı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, ss. 887-905.
- , “Dil-gûşâ-i Kaygusuz Abdâl”, *Kaygusuz Abdâl Külliyyâtı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, ss. 1047-1121.
- , “Dîvân”, *Kaygusuz Abdâl Külliyyâtı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, ss. 237-467.
- , “Gülistan”, *Kaygusuz Abdâl Külliyyâtı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, ss. 473-689.
- , *Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybi) Bibliyografyası*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1986.
- , *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- , *Kaygusuz Abdâl Külliyyâtı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- , *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.
- , “Miglatanâme”, *Kaygusuz Abdâl Külliyyâtı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, ss. 909-48.
- , *Saraynâme*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- HACÎB Yusuf Has, “Kutadgu Bilig”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, t.y., <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutadgu-bilig>.

- , *Kutadgu Bilig*, çev. Mustafa S. Kaçalın, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.
- HARMAN Ömer Faruk, “Dânyâl”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1993, c. 8, ss. 480-81.
- HASLOK F. R., *Bektaşîlik Tedkikleri*, çev. Ragıp Hulûsi, 2., İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- HEREVÎ Hâce Abdullah el-Ensârî EL-, “İlelü’l-Makâmât”, *Menâzilü’s-Sâirîn*, çev. Abdürrezzak Tek, 2. bs., Bursa: Emin Yayınları, 2017, ss. 1-96.
- İBN BATTÛTA TANCÎ Ebû Abdullah Muhammed, *İbn Battûta Seyehatnâmesi*, çev. Aykut A. Sait, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- İBNÛ’L ARABÎ Muhyiddîn, *Marifet ve Hikmet*, çev. Mahmut Kanık, İstanbul: İz Yayıncılık, t.y.
- İBNÛ’L-ARABÎ Muhyiddîn, *Füsûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Avni Konuk, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- , *Füsûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Avni Konuk, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- , *Fütühât-ı Mekkiyye*, 18 cilt, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- , *Fütühât-ı Mekkiyye*, 18 cilt, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- İMAM EBÛ HÂMİD MUHAMMED el-Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmi’d-Dîn*, 4 cilt, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınları, 2002.
- , *İhyâ-u Ulûmi’d-Dîn*, 4 cilt, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınları, 2002.
- , *İhyâ-u Ulûmi’d-Dîn*, 4 cilt, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınları, 2002.
- İMÂM-I RABBANÎ Ahmed-i Fârûki Serhendî, *Mektûbât Tercemesi*, 2 cilt, çev. Hüseyin Hilmi Işık, 19. bs., İstanbul: Hakikat Kitabevi Yayınları, 2001.
- KARA Mustafa, “Fenâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1995, c. 12, ss. 333-35.
- , “Havf”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1997, c. 16, ss. 528-31.
- KARAMUSTAFA Ahmet T., “Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâ’îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, ss. 67-95.
- KÂŞÂNÎ Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- KÂŞÂNÎ Abdürrezzak EL-, “Elf Makâm”, *Menâzilü’s-Sâirîn*, çev. Abdürrezzak Tek, 2. bs., Bursa: Emin Yayınları, 2017, ss. 281-362.
- KELÂBÂZÎ, *Doğuş Deverinde Tasavvuf Ta’arruf*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1992.
- KEMALOĞLU Ahmed Faruk, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi Ve Velâyet-Nâme - Manâkıb-I Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli’de Mitoloji*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2016.
- KONEVÎ Sadreddin, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

- KORKMAZ Seyfullah, “Ahmed Yesevi Ve Hacı Bektaş Veli Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslam Edebiyatına Katkıları”, *E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 11 (2001), ss. 325-55.
- KÖPRÜLÜ Fuad, “Mısır’da Bektaşilik”, *Türkiyat Mecmuası*, c. 6 (2010), ss. 13-39.
- KÖPRÜLÜ Mehmet Fuat, “Abdal Mûsa”, *Türk Kültürü*, sy. 124 (1973), ss. 198-207.
- , “Türk Kültürü Dergisi”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Abdal Musa, sy. 124 (1973).
- KÖPRÜLÜ Orhan Fuad, “Bâciyân-ı Rûm”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1991, c. 4, s. 415.
- KUŞEYRÎ İmam, *Kuşeyri Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, Sistem Matbaacılık., İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2009.
- KUTLUER İlhan, “Hikmet”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, c. 17, ss. 503-11.
- , “İlim”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2000, c. 22, ss. 109-14.
- MUSLU Ramazan, “Seyr u Sülûk Metotları”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, 4. bs., Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, ss. 336-65.
- NUR Rıza, “Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire’de Bektâşî Tekyesinde Bir Manûskını”, *Türk Bilik Revüsü*, sy. 5 (1935).
- OCAK Ahmet Yaşar, “Hacı Bektâş-ı Velî”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1996, c. 14, ss. 455-58.
- , *Osmanlı Toplumunda Marjinal Sûfilik Kalenderîler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- OKTAY Zeynep, *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*, Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü: Harvard University, 2013.
- OZAK Elhac Muzaffer, *Ziyet-ül Kulûb*, İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, 1973.
- ÖGKE Ahmet, “Varlık Meselesi”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, 4. bs., Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, ss. 468-86.
- ÖNGÖREN Reşat, “Tarikat”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2011, c. 40, ss. 95-105.
- ÖZDEM Rahime, *Kaygusuz Abdal’ın Vücûd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, 2018.
- ÖZDOĞRU Pınar Ersoy, *Kaygusuz Abdal’ın Mesnevî-İ Sâni Ve Mesnevî Sâlis’inde Tasavvuf Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, 2020.
- ÖZLER Mevlüt, “Tevhid”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2012, c. 41, ss. 18-20.
- ÖZTÜRK Şeyda, “Antalya Tarihiçisi Süleyman Fikri Erten’in Eserlerinde Antalya Şehri’nin Tasavvufî Temellerine Dâir Tespitler”, *Antalya Kitabı*, Konya: Palet Yayınevi, 2019, c. 2, s. 397-421.
- PALA İskender, “Kün”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2002, c. 26, ss. 552-553.
- PAŞA Âşık, *Garib-nâme*, çev. Kemal Yavuz, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- SALCI Vahit Lütfi, “Kaygusuz Abdal Hakkında Etütler I-V”, *Türk Folklor Araştırmaları*, c. 1, sy. 1-5 (1949).
- SEVER Mustafa, *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, Ankara: Helke Yayıncılık, 2016.

- , *Kaygusuz Abdâl Divan*, 2. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- , *Kaygusuz Abdal Gülistân*, Ankara: Barış Kitabevi, 2017.
- SÜHREVERDİ Şihabüddin, *Gerçek Tasavvuf: Avarifü'l-Mearif*, çev. Dilaver Selvi, 7. bs., İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2010.
- ŞAHİN Haşim, “Menâkıbnâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2004, c. 29., ss. 112-14.
- ŞEMSÜDDİN EL-NAKŞİBENDİ El-Hac Mehmed Nuri, *Miftâh'ül-Kulûb*, çev. Ali Rüştü Oran, İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, 1969.
- TAŞKÖPRÜLÜZÂDE, *Osmanlı Bilginleri eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- TATÇI Mustafa, “Bektâşi Dervişi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal”, *Keşkül*, sy. 22 (2012), ss. 24-31.
- TEKINDAĞ Şehabettin, *Teke-Eli ve Teke-Oğulları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1977.
- TOPALOĞLU Bekir, “Âhîret”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1988, c. 1, ss. 543-48.
- TOSUN Necdet, “Sır”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, c. 37, ss. 115-16.
- , “Yunus Emre Rifâi, Hacı Bektaş Vefâi”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 31 (2013), ss. 109-15.
- TÛSÎ Ebû Nasr Serrâc, *El-Lüma' İslâm Tassavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- TÛSÎ Ebu Nasr Serrac, *İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 1996.
- ULUDAĞ Süleyman, “Akıl”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1989, c. 2., ss. 246-247.
- , “Aşk”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1991, c. 4, ss. 11-17.
- , “Kerâmet”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2022, c. 25., ss. 265-68.
- , “Keşf”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2022, c. 25, ss. 315-17.
- , “Ma'rifet”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2003, c. 28, ss. 54-56.
- , “Mürîd”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, c. 32, ss. 47-49.
- , “Nefs”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, c. 32, ss. 526-29.
- , “Recâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2007, c. 34, s. 502.
- , “Ricâlü'l-Gayb”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2008, c. 35., ss. 81-83.
- , “Sülûk”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, c. 38., ss. 127-28.
- , “Takvâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, c. 39., ss. 484-86.
- , *Tasavvuf terimleri sözlüğü.*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- , “Uzlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2012, c. 42, ss. 256-57.
- UZUN Mehmet Fatih, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-İ Sâni Ve Mesnevî-İ Sâlis'i (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2015.
- YAVUZ Salih Sabri, “Mi'rac”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2020, c. 30, ss. 132-35.
- YAVUZ Yusuf Şevki, “Nübüvvet”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 33 cilt, 2007ss. 279-85.

———, “Vücûd”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, c. 43., ss. 136-37.

YILDIRIM Burcu Erdem, *Kaygusuz Baba (Abdal)'nın Budalanâme Adlı Eserinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, 2011.

YILDIZLI M. Emin, “Atebetü'l- Hakâyık'ta Ontolojik Metaforlar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 50 (2020), ss. 97-118.

———, *Kutadgu Bilig'de Dünya Metaforu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2011.

YÜKNEKÎ Edip Ahmet, *Atabetü'l-Hakâyık*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Mersiye ŞALLI KOÇ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Korkuteli Lisesi, 2006.
Lisans Diploması	Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2019. İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, İstanbul, 2022.
Yüksek Lisans Tez Konusu	“Kaygusuz Abdal’ın Saraynâme Adlı Eserinde Tasavvuf Anlayışı”
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı.
Yabancı Dil / Diller	Arapça, 2019 YDS/ 25
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Antalya İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı